KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1987 | 1

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő Bizottság:
Balázs Sándor, Budjosó Ernő, Földi Tamás, Gál Andorné, Havasi Zoltán, Horváth Tibor, Katsányi Sándor, Kiss Jenő, Kováts Zoltán, Orosz Bertalanné, Ruzsás Lajosné, Tóth Gyula

Felelős Szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:

Budavári Palota F épület
Budapest 1827
Telefon: 757-533/519 vagy 517 m.

Megjelenik kéthavonként.
Példányszám: 1350
Egyes szám ára: 30,– Ft
Évi előfizetési díj: 180,– Ft

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető
bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR) Budapset, 1900 V., József nádor tér 1.,
közvetlenül, vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215–96162
pénzforglmi jelzőszámra.

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv- és Hírlapkereskedelmi Vállalatnál
Budapest P.O.B. 149
1376
Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,01 A/5 ív terjedelemben
11122/86
Készült a Múzsák Közművelődési Kiadó
nyomdájában

33. ÉVFOLYAM
1987. 1. SZÁM

HU ISSN 0023–3773
INDEX 26 408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZAKMAI INFORMÁCIÓ SZAK

Az ELTE Bölcsészettudományi Kara az 1987/88. és 1988/89. tanévre posztgraduális képzés keretében szakmai információs szakra felvételt hirdet.

A szak célja olyan szakemberek képzése, akik a vállalatoknák, a kutató és fejlesztő intézeteknél, központi és ágazati tájékoztatási intézményeknél, könyvtáraknál, valamint a felsoroltak irányító szerveinél képesek:

- a szakmai infromációs rendszerek, szakirodalmi bázisok szervezésére;
- a szakmai információk döntés-előkészítési céllal történő elemzésére és szintetizálására;
- a szakmai információs tevékenység gépesítésének és automatizálásának szervezésére;
- az audió-vizuális tájékoztatás, a szakmai propaganda szervezésére;
- a KGST-országok Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerében és más nemzetközi információs együttműködésben való részvételünk szervezésére;
- az informatika elméleti kérdéseivel való foglalkozásra.

A képzés 2 éves, posztgraduális. A szakot egyetemi végzettséggel és több évi gyakorlattal, valamint idegen nyelvismerettel reldelkezők vehetik fel. A végzők „szakinformátor" elnevezésű oklevelet kapnak. Azok, akiket a munkahely javasol, a felvételnél előnyben részesülnek. A képzés az ELTE Bölcsészettudományi Kara Könyvtártudományi Tanszékének a keretében levelező tagozaton történik, a Természettudományi Kar Numerikus és Gépi Matematikai Tanszéke és külső szakemberek közreműködésével.

Jelentkezési határidő: 1987. május 15. A jelentkezés az egyetemi felvételi vizsgákra való jelentkezéshez használt űrlap kitöltése és beküldése révén történik, amelyhez a jelentkező önéletrajza, az egyetemi végzettségét bizonyító oklevél (vagy másolata), az idegen nyelvtudását igazoló okmány és a munkahely javaslata csatolandó. A jelentkezési iratok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Dékáni Hivatalának Esti Tagozatára küldendők: 1052 Budapest, Pesti Barnabás u. 1.

A jelentkezőket a Könyvtártudományi Tanszék 1987. június végén–július elején fevételi beszélgetésre hívja be; az időpontról az egyetem kb. két héttel korábban értesítést küld.

Helyesbítés

Lapunk 1986. évi 2. számában MARTON János: *Az élettudományi magfolyóiratok előfizetése Magyarországon 1974 és 1983 között* c. írásának 176. oldalán a szerkesztőség hibájából tévesen jelent meg a következő mondat: „Az általános helyzetet a SOTE példájával illusztráljuk:" A valóságban nem a SOTE-ről, azaz a Semmelweis Orvostudományi Egyetemről, hanem a SZOTE-ről, azaz a Szegedi Orvostudományi Egyetemről van szó. A mondatban szereplő adatokat a szerző részletesebben egy másik cikkében elemezte (ld. ZALLÁN Andor – MARTON János: Együttműködés a biológiai-orvostudományi szakirodalom rendelkezésre bocsátásában. = Az Orvosi Könyvtáros. 26. (1986) 35–46.p.)

A hibáért a szerző és az érintettek elnézését kérjük.

(A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

Abstracts 5
Inhaltsangaben 7
Резюме 9
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE 12

KASTALY Beatrix
Az országos állományvédelmi program 15
A könyvtári dokumentumok megőrzésével foglalkozó nemzetközi konferencia (Bécs, 1986. április) ajánlásai (Ford.: PAPP István) 23
MÉSZÖLY Magda
Könyvtár! Könyvtár? Észrevételek a könyvtárak központi nyilvántartásáról 25
GÓCZA Gyuláné
A zeneművek tárgyi feltárása 34
DÓRA Béla
Közművelődési könyvtárak a büntetésvégrehajtási intézetekben 47
KOCSIS József
Könyvtár a társadalmi gyakorlatot modellező nevelőiskolában 53

***

OROSZ Bertalanné: Új szemlélet a közművelődési könyvtárak állományalakításában? *Hozzászólás Arató Antal cikkeihez* 57
TÓTH Dezső
A korszerű könyvtárkép kialakulásáról. *Hozzászólás Gereben Ferenc cikkéhez* 65

Kitekintés

KISS Jenő: Nagyvárosi könyvtárak az USA-ban. *Egy tanulmányút tapasztalatai* . . . 69
SZÁNTÓ Péter: Könyvtárak és az információ egyetemes hozzáférhetősége. *Beszámoló az IFLA 51. közgyűléséről és konferenciájáról* 79
A könyv és folyóiratkiadás új útjai. (Töm.: MOHOR Jenő) 91
WANG, Chih: Rövid bevezetés az összehasonlító könyvtártudományba. (Töm.: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta) 96

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hírek az IFLA életéről (PAPP István) 100

Szemle

Public libraries. Re-appraisal and re-structuring. The countribution of research to management and adaptation. *A közművelődési könyvtárak átértékelése.* (Ism.: GÁLNÉ BALLAGI Ágnes) 103

KUSZŁEJKO, Jacek: O niektórych uwarunkowaniach czytelnictwa literatury historycznej. *A történelmi olvasmányok olvasásának néhány összefüggése* (Ism.: MARTINOVITSNÉ KUTAS Ilona) 107

Subject and information analysis. Ed.by E. D. Dym. *Az információkeresés új megközelítésben.* (Ism.: RÓNAI Tamás) 110

E számunk szerzői, közreműködői: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta (ELTE Könyvtári tanszék), DÓRA Béla (IM-BvOP), GÁLNÉ BALLAGI Ágnes (FSZEK), GÓCZA Gyuláné (ÁGK), KASTALY Beatrix (OSZK), KISS Jenő (FSZEK), KOCSIS József (Szentlőrinci Kísérleti Iskola), MARTINOVITSNÉ KUTAS Ilona (Szilágyi Erzsébet Gimnázium, Eger), MÉSZÖLY Magda (OSZK), MOHOR Jenő (OSZK), OROSZ Bertalanné (Megyei Könyvtár, Eger), PAPP István (FSZEK), RÓNAI Tamás (OSZK-KMK) SZÁNTÓ Péter (OMIKK), TÓTH Dezső (OOK).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ABSTRACTS

KASTALY Beatrix: **The need, goals and tasks of elaborating a national library stock preservation programme.** – Describes the national preservation programme discussed by the National Council for Librarianship (OKT) in 1984 as well as the present state of developing the programme. Concerning library work as a whole, stock preservation in the majority of Hungarian libraries has not occupied a position due to it. The greatest problems are: the accommodation and narrowness of bookstacks; low quality and inadequate professional knowledge in book-binding; small capacities in restoration/conservation; the less than necessary use of microfilming for preservation purposes; inadequacies in the stock preservation training and extension training of librarians, bookbinders and restorers; inadequacies in the stock preservation training and extension training of librarians, bookbinders and restorers; the narrowness of financial means to be spent on the improvement of stock conditions as well as on book-binding and restoration; the shortage of domestic high-quality and durable materials in book-binding and restoration. [pp. 15–23.]

Recommendations of the international conference on the preservation of library materials (Vienna, 7–10 April, 1986) – Translated by PAPP István form *IFLA Journal,* no.3, 1986, pp. 241–242. [pp. 23–24.]

MÉSZÖLY Magda: **It is a library! Is it? Comments on the central registration of libraries.** – The author discusses the questions of the central registration, dragging on foryears, of Hungarian libraries. Describes the starting points of compiling the last such venture, „Könyvtári Minerva" (Library Directory), 1965, as well as the history of the cropping up of the need for a new register, from the press to the issuance of a regal rule which has ordered the registration. She goes on to give a critical review of the work, which began in 1979/80, discusses the role of library networks in gathering the information on the libraries, as well as gives the data sheets used for the registration. Points at the inadequacy of a definition, and stresses the institutional character of the library – as opposed to the static, collection-oriented approach. [pp. 25–33.]

GÓCZA Gyuláné: **Subject exploitation of musical compositions.** – The author discusses the requirements and possibilities of indexing music, and decribes the most frequented techniques at home and abroad. Provides a comparison of UDC Class 78 ((Music) and „A flexible classification system of music" (in Hungarian abbreviation, FZ0) by Iván *Pethes,* and deals with the structure, signalisation and usability of both systems. The experience obtained in compiling the selection tool „Új Hangfelvételek" (New Sound Recordings), applying both systems, indicates the timeliness of revision and improvement. Following the 7 May, 1986, session of the National Council for Librarianship Working Party on Musical Classification, the work began. First FZ0 and later UDC 78 are to be revided. [pp. 34–46.]

DÓRA Béla: **Public libraries in penal institutions.** – Describes the history of the evolution of prison libraries as well as the role of library use as a cultural activity in the educationg system of prisoners. In order to further develop library work, the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology, and the National Headquarters of Commander examined in 1982 the state of libraries in

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

panel institutions. The author describes the findings and teh related suggestions as well as the provision no. 0115/1982 of the Minsitry of Justice National Headquarters of Commander, effective from 1 January, 1983, on. [pp. 47–52.]

KOCSIS József: **Library in an elmentary school for modelling social practice.** – Results of an experiment. [pp. 53–56.]

OROSZ Bertalanné: **A new approach in the collection management of public libraries.** (Comments on Attila ARATÓ's article „Könyvtári Figyelő", vol.2., 1986. pp. 139–157. and no.4. pp. 395–404.) – The author discloses her thoughts, suggestions and personal experience obtained within the Heves County library network, in relation to collection management. Points out that an up-to-date collection requires a dynamic relationship between acquisition and de acquisition. Makes a critical analysis of the causes of deformations in collection development. Shows the areas (selection policy, acquisition, information gathering, intra-network services, bookselling, inter-library loans, etc.) whose more effective management could result in a more appropriate adaptation of library collections to user needs. [pp. 57–65.]

TÓTH Dezső: **Developing a modern library image.** (Comments on Ferenc GEREBEN's article, „Könyvtári Figyelő", vol. 32, no.1, 1986, pp. 13–30). – The author urges a new approach of the library model. Points at the complementary function of library materials, and advocates a technical innovation, which also means a new challenge for librarians. [pp. 65–68.]

Abroad

KISS Jenő: **Metropolitan libraries in the USA.** – Observations during a study trip. [pp. 69–78.]

SZÁNTÓ Péter: **Universal availability of libraries and information.** – Report on the 51st general meeting and conference of IFLA. [pp. 79–90.]

New paths of book and periodical publishing. Review based on the *Drexel Library Quarterly* („The new publishers", thematic issue, vol. 20, no. 3, 1984) and the *El libro español* (1985, pp. 325–326.). By MOHOR Jenő [pp. 91–95.]

WANG, Chih: A brief introduction into comparative librarianship (*International Library Review*, vol. 17, 1985, pp. 107–115.) Abstract: BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta [pp. 96–99.]

IFLA news. – Based on the news section of *IFLA Journal* (no. 3, 1986, pp. 241–242.). (Rev. by PAPP István) [pp. 100–102.]

Reviews

Public libraries. Re-appraised and restructuring. The contribution of research to management and adaptation. (Ed. by Colin Harris, Brian Clifford. London, Rossendale, cop. 1985, 140 p.) (Rev.: GÁLNÉ BALLAGI Ágnes) [pp. 103–106.]

KUSZŁEJKO, J.: **O niektorych uwarunkowaniach czytelnictwa literatury historycznej.** (A few relationships in rading historical materials.) (Ed. Biblioteka Narodowa, Warszawa, 1984.) (Rev.: MARTINOVITSNÉ KUTAS Katalin) [pp. 107–109.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Subject and information analysis. (Ed. by Eleanor D. Dym, New York, Basel. Dekker, cop. 1985. IX, 498 p.) (Books in library and information science 47) (Rev.: RÓNAI Tamás) [pp. 110–112.]

INHALTSANGABEN

KASTALY Beatrix: **Notwendigkeit, Ziele und Aufgaben in der Vorbereitung des bibliothekarischen Bestandschutzprogramms in Ungarn.** – Der Artikel beschreibt das nationale Bestandschutzprogramm, das im Jahre 1984 dem Nationalrat für Bibliothekswesen unterbreitet wurde. Der Artikel stellt auch dar die gegenwärtige Lage in der Ausgestaltung des Programms. In Ungarn hat der Bestandschutz in der Mehrheit der Bibliotheken noch nicht die ihr zukommende Stelle in der Ganzheit der Bibliotheksarbeit eingenommen. Die grössten Probleme sind: die Unterbringung und Engigkeit der Bibliotheken; die Anspruchslosigkeit des Buchbindens und oft auch der Mangel an solchen Fachkenntsnissen; die geringe Restaurierungs- und Konservierungskapazität; das Mikrofilmschaffen des Bestandes verbreitet sich nicht in notwendigem Masse; Mangelhaftigkeiten in der Bildung und Fortbildung der Bibliothekare, Buchbinder und Restauratoren auf dem Gebiete des Bestandschutzes; die Knappheit jener materiellen Mittel, die man für eine bessere Magazinierung, für Einbände und Restaurierung verwenden könnte; der Mangel an Buchbindungs- und Restaurierungsmaterialien, die in Ungarn erzeugt, von guter Qualität und dauerhaft sind. [S. 15–23.]

Die Empfehlungen der internationalen Konferenz für Aufbewahrung der Bibliotheksdokumente (Wien, 7–10.IV.1986). Dieses Dokument wurde in *IFLA Journal* 3.No.1986. 241–242. S. veröffentlicht und von István PAPP übersetzt. [S. 23–24.]

MÉSZÖLY Magda: **Bibliothek! – Bibliothek? Bemerkungen in Verbindung mit dem in den Bibliotheken geführten Register.** – Der Artikel befasst sich mit den – sich seit Jahren verzögernden – Problemen der zentralen Register, geführt in den ungarischen Bibliotheken. Die Autorin beschreibt die Geschichte der letzten solchen Untersuchung, nämlich die Standpunkte der Redigierung des im Jahre 1965 veröffentlichten Bibliotheksadressbuches, desweiteren das Auftauchen von Ansprüchen einem neueren Register gegenüber, uzw. beginnend von der Fachpresse bis zur Erschaffung der Rechtsregel, welche die Führung eines Registers verordnet. Danach bespricht sie in kritischer Weise die in 1979–1980 eingeleiteten Arbeiten, die Rolle der Netze in Verbindung mit dem Sammeln von Daten, die sich auf die Bibliotheken beziehen und die Datenlisten der Register. Sie lenkt die Aufmerksamkeit auf die Mangelhaftigkeiten der Definition „Bibliothek". Im Zusammenhange damit betont sie den Institutionscharakter der Bibliotheken, gegenüber der statischen, sammlungszentrischen Anschauung. [S. 25–33.]

GÓCZA Gyuláné: **Die Sacherschliessung der Musikwerke.** – Der Artikel beschreibt die Anforderungen und Möglichkeiten der musikalischen Erschliessung und überblickt die internationale und ungarische Praxis im Laufe der Darstellung und des Vergleichs von UDK 78 Musikabteilung und Ivan PETHES: A flexible classification system of music (Flexibile Musikklassifikation). Es werden Bemerkungen gemacht über den Aufbau, der Signaturschaffung, Nutzbarkeit beider Systeme. Die *„Uj Hangfelvételek"* (Neue Tonaufnahmen) ist eine für Anschaffungen ratgebende Publikation. Sie wendet beide Systeme an und ihre Erfahrungen bestätigen die Aktualität der Umarbeitung und Weiterentwicklung. Nach der Sitzung der musikalischen Klassifikationskommission, die innerhalb des Nationalrates für Bibliothekswesen tätig ist (die Sitzung fand am 7.V.1986 statt) haben einheimische Fachleute die Arbeit eingeleitet: die Revision der Flexibilen Musikklassifikation, danach diese der UDK 78. [S. 34–46.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

DÓRA Béla: **Allgemeine öffentliche Bibliotheken in Instituten für Strafvollstreckung.** – Der Autor stellt dar die Geschichte der Entwicklung von Gefängnisbibliotheken und ihren Platz – als allgemeinbildende Betätigung – im Erziehungssystem der Sträflinge. Um die Bibliotheksarbeit weiter zu entwickeln, untersuchten die Nationalbibliothek Széchényi, Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik und die Erziehungsabteilung der Nationalen Befehlsstelle, im Jahre 1982, die Lage der Bibliotheken, die in Instituten für Strafvollziehung funktionieren. Der Autor beschreibt die Ergebnisse der Untersuchung und jene Empfehlungen, die aufgrund der Erfahrungen gemacht wurden. Am 1.I.1983. trat die Anordnung Nummer 0115/1982 der Nationalen Befehlsstelle in Kraft, die auch gegenwärtig die Funktion der Bibliotheken für die Gefangenen aufrechtgehalten, reguliert. [S. 47–52.]

KOCSIS József: **Bibliothek in einer Erziehungsschule, die gesellschftliche Bewandertheit modelliert.** – Bericht über die Erfahrungen eines Versuches. [S. 53–56.]

OROSZ Bertalanné: **Entwickelt sich eine neue Anschauung in dem Bestandsaufbau der allgemeinen öffentlichen Bibliotheken?** – Die Autorin veröffentlicht, in Verbindung mit dem Bestandsaufbau, ihre Gedanken, Vorschläge und Erfahrungen, gesammelt innerhalb des allgemeinen öffentlichen Bibliotheksnetzes in dem Bezirk Heves. Sie weist hin auf die Bedingung eines modernen Bestandes und behauptet, dass die Forderung für eine ausgeglichene Facharbeit von hohem Niveau, die Dynamik der Proportion von dem Bestandsaufbau und der Bestandsverminderung sei. Sie erschliesst kritisch jene Gründe, die zur Deformierung des Bestandsaufbaus führen. Sie stellt jene Gebiete vor (Sammelschwerpunkt, Anschaffung, Orientierung, Netzdienste, Buchhandel, auswärtiger Leihverkehr, usw.), mit deren wirksameren Betreuung errrichbar ist, dass sich der Bibliotheksbestand den Leseransprüchen geeigneter anpasst. [S. 57–65.]

TÓTH Dezső: **Über die Ausbildung einer modernen Bibliotheksimage.** (Beitrag zum Artikel von Ferenc GEREBEN, veröffentlicht in Könyvtári Figyelő Jg.32. 1986. 1.No. 13–30.S.). – Um ein neues Bibliotheksmodell zu entwickeln, spornt der Autor eine Neuwerdung der Anaschauungen an. Er lenkt die Aufmerksamkeit auf jene Funktion, die sich gegenseitig bei den klassischen kenntnistragenden Dokumenten ergänzen; er betont auch die Notwendigkeit der technischen Modernisierung, da diese auch für die Bibliothekare eine neue Herausforderung bedeutet. [S. 65–68.]

Ausblick

KISS Jenő: **Bibliotheken in den gorssen Städten der Vereinigten Staaten Amerikas.** *Erfahrungen einer Studienreise.* [S. 69–78.]

SZÁNTÓ Péter: **Universelle Zugänglichkeit der Bibliotheken und Information.** *Bericht über die 51. Generalversammlung und Konferenz der IFLA.* [S. 79–90.]

Neue Wege des Buch- und Zeitschriftenverlages. (Thematisches Heft der *Drexel Library Quarterly,* betitelt „The new publishers", Jg. 20. 1984. No. 3. und der *El libro español,* 1985. 325–326.S. Rundschau, zusammengestellt von Jenő MOHOR. [S. 91–95.]

WANG, Chih: **Eine kurze Einführung in die komparative Bibliothekswissenschaft.** (Der Artikel, veröffentlich in *International Library Review,* Jg. 17. 1985. 107–115.S. wurde von Beáta BOBOKNÉ BELÁNYI zusammengefasst. [S. 96–99.]

ILFA News. – Aufgrund des Nachrichtenteils von *IFLA Journal,* No. 3. 1986. 241–242.S. Zusammengestellt: István PAPP. [S. 100–102.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Rezensionen

Public libraries. Re-appraisal and restructuring. The contribution of research in management and adaptation. Umwertung und Reorganisierung der allgemeinen öffentlichen Bibliotheken. (Red.: Collin Harris, Brian Clifford. London, Rossendale, cop. 1985. 140.S.) Rez.: Ágnes GÁLNÉ BALLAGI [S. 103–106.]

KUSZŁEJKO, I.: **O niektorych uwarunkowaniach czytelnicztwas literatury historycznej.** (Red. Biblioteka Narodowa, Warszawa. 1984. Zusammenhänge im Lesen historischer Bücher. Rez.: Ilona MARTINOVITSNÉ KUTAS. [S. 107–109.]

Subject and information analysis. Neue Annäherung auf dem Gebiete der Informationsrecherche. (Red.: Eleanor D.Dym, New York, Basel, Dekker, cop. 1985. IX. 498.S.). /Books in library and informtion science 47./ Rez.: Tamás RÓNAI. [S. 110–112.]

РЕЗЮМЕ

КАШТАЛИ Беатрикс: **Необходимость разработки общегосударственной программы сохранности библиотечного фонда, ее цели и задачи.** – В статье представляется общегосударственная программа сохранности библиотечных фондов, обсужденная в 1984 году Венгерским советом по делам библиотек, а также настоящее состояние разработки программы. В большинстве венгерских библиотек сохранность библиотечных фондов до сих пор еще не заняла свое место в системе библиотечных работ. Самые большие проблемы следующие: размещение и стесненность библиотечных хранилищ, невзыскательность и часто неподходящие специальные познания в книжном переплете, маломощность реставрации и консервации, меньшее нужного распространение микрофильмирования для сохранности фондов, недостатки в образовании и повышении квалификации библиотекарей, переплетчиков и реставраторов по сохранности фондов, скудность материальных средств на улучшение хранилищных условий, на переплет и реставрацию, отсутствие отечественного продукта, хорошего качества прочных материалов для переплета и реставрации. [стр. 15–23.]

Рекомендации Международной конференции по вопросам сохранения библиотечных документов (Вена, 7–10 апреля 1986 г.). – Перевод документа, опубликованного в журнале *IFLA Journal* (1986. № 3. стр. 241-242.) готовил ПАПП Иштван. [стр. 23–24.]

МЕСЕЙ Магда: **Библиотека! – Библиотека? Примечания в связи с центральной регистрацией библиотек.** – В статье занимается вопросами тянущейся уже много лет центральной регистрации венгерских библиотек. Анализируются точки зрения редактирования последнего издания такого рода, вышедшего в 1965 году под названием *„Könyvtári Minerva"* (Список венгерских библиотек), и представляется история возникновения потребности в новом списке от специальной печати до создания юридического правила составления такого списка. Потом критически показывается работа, начатая в 1979–80 гг., роль сетей в собирании данных а библиотеках и формуляри регистрации. Обращается внимание на недостатки в определении понятия "библиотека", и в связи с этим подчеркивается учрежденческий характер библиотеки против статичного подхода, поставшего фонды в центр внимания. [стр. 25–33.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ГОЦА Дьюланэ: **Обработка содержания нотных изданий.** – В статье представляются требования и возможности обработки нотных изданий, просматривается международная и отечественная практика. В ходе представления и сравнения 78 отдела УДК (отдел музыки) и классификационной системы Ивана Петеша „A Flexible Classification System of Music" (Флексибильная музыкальная классификация) делаются замечания о структуре, создания индексов и используемости двух систем. Опыт рекомендательного пособия по комплектованию „Új Hangfelvételek" (Новые звукозаписи), используемого обе системы, подчеркивает актуальность переработки и развития систем. После заседания рабочей комиссии по музыкальной классификации Венгерского совета по делам библиотек, состоявщегося 7-ого мая 1986 г., отечественные специалисты взялись за работу: начали ревизию Флексибильной музыкальной классификации, а потом 78 отдела УДК. [стр. 34–46.]

ДОРА Бела: **Массовые библиотеки в тюрьмах.** – Автор показывает историю создания тюремных библиотек, место библиотеки как просветительной деятельности в системе воспитания заключенных. В интересах усовершенствования библиотечной работы Центр библиотековедения и методической работы при Государственной библиотеке им. Сечени и Отдел воспитания государственной комендатуры в 1982 году рассмотрели положение тюремных библиотек. Автор сообщает результаты исследования и сделанные на основе опыта предложения, а также постановление № 0115/1982 Государственной комендатуры тюрем, которое и теперь регулирует деятельностью библиотек заключенных. [стр. 47–52.]

КОЧИШ Йожеф: **Библиотека в воспитательной школе, моделирующей общественную практику.** [стр. 53–56.]

ОРОС Берталаннэ: **Новый подход к комплектованию фондов массовых библиотек?** – Автор сообщает трудности и предложения по комплектованию, на основе опыта в сети массовых библиотек в области Хевеш. Она показывает, что условием современного фонда и требованием равномерной и высококачественной профессиональной деятельности является динамика пропорции комплектования фондов и исключения из фондов. Она критически обрабатывает причины деформации формирования фондов. Показывает те области (профиль, приобретение изданий, информирование о них, сетевые услуги, книжняя торговля, межбиблиотечный абонемент и т.д.), с более эффективным действием которых можно достигать, чтобы библиотечные фонды в большей мере согласовались с запросами читателей. [стр. 57–65.]

ТОТ Дежё: **О формировании современного представления о библиотеке** (Высказывание по поводу статьи Ференца Геребена, опубликованной на страницах 13–30. 1-ого номера 1986 года нашего журнала). – В интересах новой модели библиотеки автор побуждает к обновлению подхода. Он обращает внимание на довавляющую друг друга функцию классических типов документов, и на техническое усовершенствование, которое представляет собой новый вызов и для библиотекарей. [стр. 65–68.]

Библиотечное дело за рубежом

КИШ Енё: **Библиотеки больших городов в США.** Опыт командировки. [стр. 69–78.]

САНТО Петер: **Библиотеки и всеобщая доступность информации.** Отчет о 51-ом общем собрании и конференции ИФЛА. [стр. 79–90.]

Новые пути в издании книг и журналов. /Обзор МОХОРа Енё на основе тематического выпуска *Drexel Library Quarterly* под заглавием „The new publishers" (20. год 3 №. 1984) и *El libro español* (1985 г. стр. 325-326.) / [стр. 91–95.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ВАНГ, Чих: **Краткое введение в сравнительное библиотековедение.** /Статью автора из *International Library Review* (17. год 1985. стр. 107-115.) суммировала БОБОКНЭ БЕЛАНИ Беата./ [стр. 96–99.]

IFLA News. – На основе отдела известий *IFLA Journal* (1986. № 3. стр. 241-242.) написал ПАПП Иштван. [стр. 100–102.]

Обзор

Public libraries. Re-appraisal and restructuring. The contribution of research to management and adaptation. Переоценка и реорганизация массовых библиотек. (Ed. by Collin Harris, Bian Clifford. London, Rossendal, cop. 1985. 140 p.) (Рец.: ГАЛНЭ БАЛЛАГИ Агнеш). [стр. 103–106.]

KUSZLEJKO, I.: **O niektorych uwarunkowaniach czytelnicztwa literatury historycznej.** Соотношение чтения исторических книг.
(Ed. Biblioteka Narodowa, Warszawa, 1984.) (Рец.: МАРТИНОВИЧНЭ КУТАШ Каталин.)
[стр. 107–109.]

Subject and information analysis. Новый подход к информацианному поиску.
(Ed. by Eleanor D. Dym. New York, Basel. Dekker, cop. 1985. IX. 498 p. /Books in library and information science 47./ (Рец.: РОНАИ Тамаш.) [стр. 110–112.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Felhívjuk olvasóink figyelmét, hogy a következő számok rövidítésjegyzékei csak az előző számok rövidítésjegyzékeiben még nem szereplő rövidítések feloldásait tartalmazzák. Év végén összesített rövidítésjegyzéket adunk közre. – A szerk.

AACR2	Anglo-American Cataloguing Rules – Angol-amerikai címleírási szabályzat
ACTS	Advanced Communications Technology Satellite
ALA	American Library Association – Amerikai Könyvtári Egyesület
ALP	Advancement of librarianship in the Third World – a fejlődő országok könyvtárügyének előmozdítása (IFLA)
ASLIB	Association of Special Libraries and Information Bureaux – Szakkönyvtárak és Tájékoztatási Irodák Szövetsége, London
BALIS	Bay Area Library and Information System – Öböl-menti Könyvtári Együttműködési Rendszer, USA
BLLD	British Library Lending Division – A Brit Nemzeti Könyvtár Kölcsönzési Főosztálya (1985-től: Document Supply Centre, DSC)
BLRD	British Library Reference Division – A Brit Nemzeti Könyvtár Tájékoztatási Részlege
CARC	Computer Assisted Reference Center – Számítógéppel segített Tájékoztatási Központ, USA
CD-ROM	Compact-disk read-only-memory
CIFC	Center for Inter-firm Comparison
CIP	Cataloguing in publication – Könyvben közreadott címfelvétel
CLR	Computer output on microform
CLR	Council on Library Resources, USA
COM	Computer output on microform
COMUT	Távfénymásolat-szolgáltatási rendszer, Brazília
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
ESSCAPE	Expert System for Simple Choice of Access Points for Entries
ETO	Egyetemes Tizedes Osztályozás
FID	Fédération Internationale de Documentation (International Federation for Documentation) – Nemzetközi Dokumentációs Szövetség
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest
FZO	Flexibilis Zenei Osztályozás
GASTNI	Gasudarstvenna sistema naucno-tehniceskoj informacii – Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer
GIP	General Information Programme
ICA	International Council on Archives – Nemzetközi Levéltári Tanács
IDRC	International Development Research Centre, London
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége
IM	International MARC format – Nemzetközi MARC formátum
IMP	International MARC Programme – Nemzetközi MARC program
INTAMEL	International Association of Metropolitan City Libraries – Nagyvárosi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége
ISBD	International standard bibliographic description – Nemzetközi bibliográfiai leírási szabvány

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ISO	International Organization for Standardization – Nemzetközi Szabványosítási Szervezet, Genf
JATE	József Attila Tudományegyetem, Szeged
KÉV	Könyvértékesítő Vállalat, Budapest
KKK	Könyvek Központi Katalógusa, (OSZK)
KLTE	Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen
KMK	Könyvtártudományi és Módszertani Központ, OSZK
LA	Library Association – Brit Könyvtári Egyesület
MAB	Maschinelles Austaschformat für Bibliotheken
MKE	Magyar Könyvtárosok Egyesülete
MKKE	Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest
MSZ	Magyar Szabvány
MTA	Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
NASA	National Aeronauties and Space Administration, USA
NCLIS	National Commission on Library and Information Science – Országos Könyvtári és Információtudományi Bizottság, USA
OCLC	Online Computer Library Center, USA
OKT	Országos Könyvtárügyi Tanács
OMIKK	Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest
OOK	Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém
OSI	Open Systems Interconnection Reference Model for Libraries
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
PAC	Preservation and conservation – Állományvédelem és konzerválás (IFLA)
RLG	Research Library Group – Tudományos Könyvtárak Egyesülete, USA
RLIN	Research Libraries Information Network – Tudományos Könyvtárak Tájékoztatási Rendszere
RMK	Régi Magyar Könyvek
SAN	Standard Address Number
SZMT	Szakszervezetek Megyei Tanácsa
TDF	Transborder data flow – Határokat átszelő adatáramlás (IFLA)
TIT	Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
TMT	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (OMIKK)
UAI	Universal availability of information – az információ egyetemes hozzáférhetősége
UAP	Universal availability of publication – a kiadványok egyetemes hozzáférhetősége (IFLA)
UBC	Universal bibliographic control – egyetemes bibliográfiai számbavétel (IFLA)
Unesco	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization – Az ENSZ Nevelésügyi Tudományos Kutatási Szervezete
UNIMARC	Universal MARC format
WLN	Washington Library Network – Washingtoni Könyvtári Rendszer, USA:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ ORSZÁGOS ÁLLOMÁNYVÉDELMI PROGRAM

KASTALY BEATRIX

Az OKT 1983–1985-re szóló tervében szerepelt a hazai dokumentumbázis megőrzése és restaurálása helyzetének áttekintése, és a legfontosabb feladatok meghatározására egy átfogó koncepció kidolgozása. Ennek érdekében 1983 elején az OKT elnöksége felkérte jelen cikk szerzőjét egy – 1984-ben tárgyalandó – előkészítő anyag összeállítására. 1984 őszén az OKT megalakította a 12 tagú Állományvédelmi Szakbizottságot. Az előkészítő anyagot az OKT tagjai véleményezték, majd az ezek figyelembe vételével készített előterjesztést az OKT plénuma 1984. december 20-án megvitatta. Az alábbi cikk az előkészítő anyag, valamint az OKT plénuma elé került előterjesztés fontosabb részeit és a program kialakításának és megvalósításának jelenlegi helyzetét ismerteti.

A könyvtári dokumentumok – mivel anyagi mivoltukban túlnyomórészt szerves alkotórészekből állnak – *öregednek,* ami az anyagokban a környezet hatására fellépő kémiai, biológiai és fizikai (többnyire negatív) változások összességét jelenti. Ennek következtében romlik a használhatóság (csökken a szilárdság, rugalmasság, olvashatóság).

A könyvtárakban őrzött dokumentumoknak addig kell *használható állapotban* fennmaradniuk, amíg azt a könyvtár egészére vagy annak egyes gyűjteményrészeire vonatkozó jogszabályok előírják. Ez minden könyvtárra alapvető állományvédelmi feladatokat ró.

A 19. század közepéig készült és az utóbbi kb. 130 évben előállított dokumentumok papíranyaga alapvetően különböző, ezért károsodásuk jellege, valamint a megelőző és helyreállító védelem módszerei is sok tekintetben eltérőek. A (negatív) minőségi változások mellett a dokumentummennyiség rohamos növekedésének is fontos szerepe van abban, hogy az állományvédelem kérdései egyre fokozódó mértékben kerülnek (vagy: kellene, hogy kerüljenek) előtérbe. A könyvtárak bizonyos – az utóbbi 100–130 évben képződött – gyűjteményeinek fennmaradása válik kérdésessé a papír gyorsuló pusztulása miatt.

Míg a 19. század közepéig megjelent könyvek és más könyvtári dokumentumok számára a megfelelő raktári és használati körülmények, a szakszerű tárolás valamint a rendszeres portalanítás és a bőrkötések konzerválása hatékony *megelőző védelmet* nyújt, a modern – nagyrészt facsiszolattartalmú papírra nyomott – dokumentumok károsodásának megelőzésére a jó raktári és használati körülmények szükségesek, de nem elégségesek. Ez utóbbi papírok esetében a roncsoló hatású savak képződése elleni kémiai kezelés, a tartósabb anyagú másolatok készítése (a használat számára és biztonsági-megőrzési célokra) valamint az öregedéssel szemben ellenálló papírra való nyomtatás vagy átmásolás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jelentheti a gyors pusztulás megelőzését. A *már károsodott dokumentumok* esetében meg kell szüntetni a károsító hatásokat (konzerválás), lehetőség szerint helyre kell állítani az eredetit megközelítő állapotot (restaurálás) és a dokumentumot ellenállóbbá kell tenni a károsító környezeti tényezőkkel szemben (konzerválás.). Ezek a feladatok eltérő módon jelentkeznek a régi és az újabb papírú dokumentumoknál. A könyvtárak régi állománya alig gyarapodó, véges mennyiség; a modern dokumentumokból általában jóval több van, és állandóan nő a számuk. A régi könyveknek gyakran csak a kötését kell restaurálni, a modern anyagnál a károsodott kötés kicserélhető, de jellemző a facsiszolattartalmú lapok gyengülése, törékennyé válása, amit csak kémiai kezelésekkel és a lapok egyenkénti megerősítésével lehet helyreállítani. A kétféle restaurálási-konzerválási igény különböző felkészültségű és beállítottságú restaurátorokat is igényel. A régi dokumentumok helyreállítása egyedi módon, zömében kézi munkával történik, a hagyományos könyvkötő mesterség magas szintű ismerete mellett pergamen, - papír - és bőrrestaurálási, valamint speciális kémiai, biológiai és művészettörténeti ismereteket is feltételez. A modern dokumentumok papírjának kémiai kezelése, a gyengült papír erősítése és (új) kötések készítése főleg kémiai, biológiai, papírrestaurálási és könyvkötői ismereteket igényel; a munka nagymértékben mechanizálható (erre a nagy mennyiségek miatt szükség is van).

Míg a régi könyvek és más dokumentumok restaurálása kb. 50 éve kezdődött, és az utóbbi 20–30 évben *világszerte* kifejlődött, a modern dokumentumok tömeges (kötetek szétszedése nélküli) kezelésének lehetősége csak az utolsó 10–15 évben kezdett kibontakozni néhány országban (USA, Kanada, Franciaország, Anglia). A másolatkészítési módok közül a mikrofilmezést mint az eredetit helyettesítő dokumentumelőállítást az USA-ban és az NSZK-ban, állományvédelmi céllal – az eredeti megőrzése mellett – pl. Angliában, Norvégiában, Finnországban, a Szovjetunióban, Jugoszláviában, Lengyelországban, alkalmazzák.

A dokumentumok hatékony és szakszerű megelőző és helyreállító védelme csak a megfelelő természettudományos–technikai módszerek és eljárások alkalmazásával lehetséges. Ezek kidolgozása céljából hoztak létre több országban (például Szovjetunió, Jugoszlávia, Olaszország, Spanyolország, Franciaország, USA), könyvtári restauráló központokban anyagvizsgálati-kutató-fejlesztő laboratóriumokat, amelyek vegyészeket, biológusokat, fizikusokat alkalmaznak. Megközelítőleg tíz éve kezdődtek és azóta terjednek a könyvtárak dokumentumainak mennyiségét, állapotát felmérő, a megőrzés módjait és eszközeit meghatározó tervező és kutatómunkák. Országos állományvédelmi tervek készítésével az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában foglalkoznak, de a nemzeti könyvtárra vonatkozóan készült ilyen terv Franciaországban is (a terv alapján létesített új konzerváló központ 1983 óta működik.)

Hazai helyzetkép

A hazai könyvtári állományvédelemről – a dokumentumok megelőző és helyreállító állagvédelméről – 16–20 különböző típusú és nagyságú könyvtár ilyen jellegű tevékenységét, állapotát, gondjait megismerve, nagy általánosságban az állapítható meg, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az állagromlás megelőzése és a helyreállítás érdekében a könyvtárak többsége nem tesz annyit, amennyit tehetne. Ennek a könyvtárakon belül és kívül is vannak okai, amelyek között talán a legfontosabbak a következők.

– A könyvtárak vezetőiben és a gyűjteménykezelő könyvtárosokban – részben a kellő ismeretek hiánya miatt – nem tudatosult kellő mértékben a megelőző védelem elmulasztásának és a szakszerű helyreállítás hiányának súlyos következménye. De az is megállapítható, hogy a hasonló helyzetben lévő könyvtárak között nagy eltérések mutatkoznak az állományvédelmet illetően, ami a könyvtárvezetés eltérő szemléletét, hozzáértését mutatja, és ennek következtében e munkákat könytáranként másként és másként rangsorolják.

– Nem minden könyvtárban ismerik a vezetők és az illetékes munkatársak az állományvédelem követelményeit, lehetőségeit, alkalmazható eszközeit.

– Kétségtelen, hogy a legtöbb, ilyen gonddal küszködő könyvtár megfelelő anyagi alapok hiányában nem tud kielégítő raktárakat és azokban a könyvek számára optimális feltételeket létesíteni; kevés az a pénz is, amit köttetésre, restaurálásra, mikrofilmezésre vagy más jellegű védelemre fordíthatnak.

Az előterjesztés készítése során (1983-ban) meglátogatott könyvtárak a következők voltak: OSZK, MTA Központi Könyvtár, Országgyűlési Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, OPKM, OMIKK, ELTE Központi Könyvtár, KLTE Központi Könyvtár, MKKE Központi Könyvtára, JATE Központi Könyvtár, Somogyi Könyvtár, Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, a győri és a szombathelyi egyházmegyei könyvtárak valamint az Evangélikus Gyűjteményi Központ könyvtára. Akkor ezek közül hét könyvtárnak a legsúlyosabb problémái közé tartozott, hogy állományuk kisebb-nagyobb részét nedves, nem, vagy alig szellőztethető, az ott húzódó víz, - szennyvíz - vagy fűtéscsövek miatt állandóan beázással fenyegető (és időről-időre beázó) pinceraktárakban kényszerültek tárolni. Ezekben a helyiségekben a könyvraktározás előírt körülményei nem alakíthatók ki (illetve csak nagy anyagi áldozatok árán lennének kialakíthatók), és a minimális könyvvédelem is alig biztosítható. Azóta a helyzet a fentiek közül egyes helyeken javult, de a közben megkezdett állományvédelmi felmérés visszaérkező kérdőívei alapján állítható, hogy más könyvtáraknál viszont rosszabbodott. Míg a megfelelő raktárhelyiségek megszerzése nemcsak a könyvtárakon múlik, a raktárak és a könyvek tisztántartása nagyrészt megoldható lenne a meglévő eszközökkel. Ennek ellenére a meglátogatott állami könyvtáraknak csak mintegy harmadában végeztettek rendszeres könyvportalanítást, kifejezetten erre a munkára alkalmazott személyekkel: takarítókkal vagy külön díjazásért a raktárosokkal. A bőrkötések konzerváló gondozását mindössze két könyvtárban, ott is csak az állomány egyes kisebb részein végezték rendszeresen. A régi könyvtárépületekben lévő raktárhelyiségek a központi fűtés következtében télen általában melegebbek a kelleténél, és túlságosan szárazak. Hőmérő és légnedvességmérő készülék kevés van, fűtésszabályozást és levegőnedvesítést alig alkalmaznak.

A kötés nélküli, vékony vagy nem könyvformájú dokumentumok (hírlapok, plakátok, grafikák, térképek, kisnyomtatványok, filmek, fényképek stb.) védelmére, tárolásuk módjára nem alakult ki egységes, jó gyakorlat. Van, ahol zárt tékákat, dobozokat, borító-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kokat használnak, a nagyméretű lapokat fektetve helyezik el, és a mikrofilm-negatívokat légkondícionált archívumban tárolják (OSZK). Máshol a saját vagy külső könyvkötészetben előállított dobozokat és nyitott tékákat használják, de sok helyen látható a rossz papíron lévő, vékony, kötés nélküli dokumentumok óriási mennyisége a kötött könyvek között elszórva vagy csomókban, szakadtan, szétesve, sérülve és további károsodásnak kitéve.

A *megelőzés*ként alkalmazott könyvkötés az *új könyvek bekötését* jelenti; ezt a munkát részben a könyvtárak saját kötészete, részben – elsősorban a budapesti könyvtárak esetében – külső cég végzi, és a könyvtári kötészet kapacitását inkább a helyreállító kötésre fordítják (FSZEK, OSZK). Az új kötések színvonala meglehetősen sokféle, a könyvkötők képzettségétől, igényességétől és a könyvtárosok igényeitől függően. Budapesten a könyvtári kötészetekben dolgozók zöme szakmunkás, vidéken 60–70%-uk. Az érettségizett könyvkötő szakmunkások aránya – az OSZK kivételével – általában kicsi, alig 10%.

A *helyreállító védelem* két formája – a használt könyvek kötése és restaurálása – valójában csak a könyv értékétől és állapotától függően megválasztott módszerekben különbözik egymástól. Gyakran azonban – elsősorban a könyvtár számára fontos, de megrongálódott papírú modern könyvek, hírlapok esetében – a bekötés vagy újrakötés nem lehetséges a papír konzerválása és restaurálása nélkül, és az új kötés elkészítése vagy az eredeti kötés helyreállítása sem csak egy közönséges könyvkötést jelent. Tehát a használt könyvek kötése sokszor restaurálással jár együtt, illetve kellene, hogy együtt járjon. Mivel a megyei könyvtárakban és az országos szakkönyvtárakban mindenhol van muzeális vagy legalább megőrzendő állományrész, fontos kérdés, hogy a régebbi 18–20. századi, esetleg sérült könyveket hogyan tudják bekötni, illetve kötésüket kijavítani a kötészetekben. A meglátogatott könyvkötészetek között kevés volt, ahol a sérült papírt elfogadhatóan ki tudják javítani, és ahol a kötés, illetve a könyv eredeti jellegét meg tudják őrizni az új kötésben is. A könyvtárosok részéről több helyen megfogalmazódott az igény ilyen kötések készítésére, a könyvkötők felkészültsége ezt azonban általában nem teszi lehetővé, de akadályozza ezt a szükséges anyagok beszerzésének a nehézsége is. A könyvkötés jó minőségének nemcsak az eredeti jelleg megőrzésében, hanem a kötés szerkezetének stabilitásában is jelentkeznie kellene, az erre való tudatos törekvéssel azonban csak néhány könyvtárban találkoztunk. A szortiment könyvkötőképzés mai alacsony színvonala (illetve ennek nem létezése) miatt a könyvtárakban dolgozó könyvkötők számára külön, speciálisan a könyvtári igényekre szóló továbbképző tanfolyamokra van szükség. (1984–85-ben a KMK és az OSZK 16, könyvtárban dolgozó könyvkötő részére szervezett egy ilyen tanfolyamot, de nem tudjuk, hogy a résztvevők milyen mértékben tudták a tanultakat saját műhelyükben alkalmazni, illetve a többieknek átadni.) A minőségi munka követelménye ellen szól az is, hogy a kötészetekre igen nagy mennyiségi nyomás nehezedik, és szoros normák szerint dolgoznak. A létszámhoz képest – főleg a megyei könyvtárakban – igen sok könyvet kötnek be, gyakran gyenge minőségben. Ezeket a kötészeteket terheli meg a saját kiadványok sokszor évente több tízezres kötése is. A könyvkötészetek közül a törékeny lapokat az OSZK-ban laminálással, az Országgyűlési Könyvtárban – egyes esetekben – japánpapír felkasírozásával erősítik, máshol – a látott kötészetekben – ilyen munkát nem végeztek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A kódexek, ősnyomtatványok, régi nyomtatványok, kéziratok, térképek és a modern dokumentumok *restaurálását* a könyvtárak közül jelenleg saját, belső restauráló műhelyeiben csak az OSZK végzi. Néhány más könyvtárnak (FSZEK, Somogyi Könyvtár) is van egy-egy restaurátora, akik a könyvkötészetben dolgoznak, és néhány könyvtár (Országgyűlési Könyvtár, MTA Központi Könyvtár, OPKM, Somogyi Könyvtár) egy-egy könyvkötőjének vagy könyvtárosának restaurátorrá képzése is folyik. Ezek a könyvtárak a jövőben szeretnének kislétszámú restauráló műhelyt létesíteni, vagy a könyvkötészeten belül erre a célra helyet elkülöníteni. Sok könyvtár igényelne nagy restaurátor-kapacitást, de lehetőségük saját műhely létesítésére nincs. Egyes könyvtárak évente néhány kötetet külső restaurátorral állíttatnak helyre.

1966-ban készített *Tombor* Tibor tervezetet országos könyvegészségügyi laboratórium létesítésére. Az OSZK 1974-ben két státust kapott az egyházi könyvtárak számára történő restaurálásra; tíz év alatt a két restaurátor összesen 332 egységet (közte 81 kódexet) restaurált az egyházi könyvtárak legértékesebb állományából. 1983-ban az OSZK hét főre növelhette a más könyvtárak számára dolgozó restaurátorok számát, így tulajdonképpen létrejött az országos könyvegészségügyi laboratórium. Ennek működését egészíti ki az 1981-re három vegyészből kialakult csoport, amely országosan egyedülálló a könyv- és papírrestaurálás területén. Ez a csoport, a műhelyek restaurátoraival együtt, eddigi kutató-fejlesztő munkája során több új anyagot, eljárást vizsgált meg és minősített, új módszereket dolgozott ki, és eredményeiket előadások, publikációk révén tették közkinccsé. Az OSZK-ban dolgozó restaurátorok és vegyészek összlétszáma 24 fő.

Az állományvédelem lehetőségei

A modern papír *pusztulásának lassítására* szolgál, ha a kedvezőtlen összetételű, savasodásra hajlamos papírt a könyvtárba való bekerülés után hamarosan, mielőtt még a romlási folyamat elindulna, kémiailag kezelik. Ilyen kezelést Magyarországon még sehol sem végeznek. Ennél hatékonyabb, és valószínűleg olcsóbb is, ha a papír összetételét még a papírgyárban megváltoztatják úgy, hogy a savak képződését elősegítő anyagok helyett semleges vagy enyhén lúgos anyagokat használnak. Ilyen kísérletek, az OSZK kezdeményezésére és közreműködésével, folynak a diósgyőri papírgyárban.

Az *eredeti dokumentumokat* lehet *védeni*, ha helyettük másolatukat használják az olvasók. Az állományvédelmi célú másolatkészítés legfontosabb formái a tekercs-mikrofilmezés és a mikrofilmlap készítés. A hazai könyvtári állományvédelem eddigi legnagyobb szabású munkálata az OSZK-ban 1969 óta folyó országos (magyar) hírlap-mikrofilmezési program. Emelett az OSZK egyes különgyűjteményeinek bizonyos állományrészei is mikrofilmre kerültek már, és a folyóiratok mikrofilmlapra vétele is folyik. A régi értékek (kéziratok, ősnyomtatványok, RMK) mikrofilmezését az MTA Központi Könyvtára végzi, saját állománya mellett az ELTE Központi Könyvtára és az egyházi könyvtárak állományából is. Az OMIKK az Országgyűlési Könyvtár számára mikrofilmlapra vesz egyes, parlamenti anyagokat. Vidéken a JATE és a KLTE Központi Könyvtára foglalkozik mikrofilmezéssel, főleg hírlapok tekintetében. Jelentős az OSZK hírlap-mikrofilm szolgáltatása, amit az országos szakkönyvtárak és a megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményei számára nyújt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az eddigiekben vázolt megelőző és helyreállító védelmi módszerek kombinált alkalmazásával lehet a könyvtári dokumentumok fennmaradását a megőrzési kötelezettség által megszabott ideig biztosítani. Ez különböző szintű intézkedéseket jelent a nem tartós megőrzésű, a végleges megőrzésű és a muzeális dokumentumok esetében. Ahhoz, hogy országos állományvédelmi program készülhessen, fel kell mérni a könyvtári gyűjtemények megoszlását ezek között a kategóriák között, és meg kell állapítani, hogy ezek a mennyiségek milyen jellegű állományvédelmi intézkedéseket igényelnek. A megfelelő raktári körülmények kialakítása, az eredeti dokumentumok szakszerű kezelése és/vagy másolatokkal való helyettesítése mellett a programnak a könyvtári állományvédelem általánosabb, elvi és a könyvtári munka más területeivel összefüggő kérdéseit is tekintetbe kell vennie. Ezen összefüggések felismerése, kidolgozása, az adódó következtetések levonása és a szükséges gyakorlati lépések megtétele nélkül az állományvédelem továbbra is a könyvtári munkának egy meglehetősen elkülönülő, főleg technikai és gazdasági területnek tekintett része lesz. Ilyen, az állományvédelemmel összefüggő, könyvtárosok által kidolgozandó kérdéseknek tartom az alábbiakat:

– *Állományépítés*; az országos gyűjtőköri megoszlás és az állományvédelem (lehetséges kívánatos) összefüggései; a beszerzésre és az állományvédelemre fordított összegek optimális arányának meghatározása.

– A könyvtárak *együttműködési lehetőségei* az ország könyvtári dokumentumállományának megőrzése érdekében a gyarapítás, feldolgozás, raktározás, használat, másolatkészítés, állományvédelmi mikrofilmezés, kötés, restaurálás, a restaurálás területén folyó kutatás-fejlesztés terén.

– Az *állomány őrzésé*nek biztonsági-vagyonvédelmi követelményei és gyakorlatilag alkalmazható módjai; a nyilvántartás, ellenőrzés, revízió, a lopás, tűz és víz elleni védelem.

– Az állományból való *kivonás* állományvédelmi funkciói.

– A különféle *állományvédelmi módok* alkalmazásának *elvi kérdései* (mit, miért, meddig, hogyan védjünk).

– Az *eredeti dokumentumok kezelésé*nek legmegfelelőbb módjai a raktári, olvasószolgálati, könyvtárközi kölcsönzési stb. könyvtári munkában és a reprográfiai eljárások alkalmazása során, az állomány védelme érdekében.

– A *másolatok használtatásának szabályozása,* az eredeti védelme érdekében.

– A *mikroformájú kiadványok* és a *modern információtároló eszközök* (pl. optikai lemez) állományvédelmi szerepének és alkalmazási lehetőségeinek feltárása.

– A *reprint* és *fakszimile* kiadások tervezése és szerepük az állományvédelemben.

– Az állományvédelemmel kapcsolatos *ismeretek és információk* terjesztése: raktárosok, könyvtárosok, könyvkötők és restaurátorok állományvédelmi célú képzése és továbbképzése; segédletek, kézikönyvek, cikkek, tanulmányok, bibliográfiák készítése és publikálása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az Állományvédelmi Szakbizottság tervei

1. Raktári körülmények, a dokumentumok raktározása

A raktározási gondok megoldása általában meghaladja egy-egy könyvtár lehetőségeit, ezért felügyeleti, súlyosabb esetekben központi anyagi juttatásra szorulnak. A törökbálinti tároló könyvtár sokat segített a benne helyet kapó könyvtárak állományvédelmi helyzetén is, és példája nyomán más könyvtárak számára is hasonló, pl. megyei tároló könyvtárak létesítése lehet az egyik megoldás.

Igen fontos lenne, hogy ahol távlatilag érdemes, a rossz raktári körülményeket a megfelelő műszaki megoldásokkal szüntessék meg; létesítsenek a legértékesebb állományrészek számára külön – jobb körülményeket nyújtó – raktártereket; nyújtsanak anyagi segítséget a nagy, elhanyagolt, értékes gyűjtemények egyszeri kitakarítására és konzerváló kezelésére (ezután a könyvtár saját erőből, szakaszosan végezhetné a takarítást és konzerválást).

A könyvraktárak klimatikus és fényviszonyainak felmérésére, minősítésére és a teendők meghatározására szakembereket kell igénybevenni.

A központilag megoldandó gyártási, anyagelőállítási feladatok a következők: a bőrkötések tisztításához és konzerválásához használatos anyagok készítése, a könyvtári tárolóeszközök savmentes anyagainak előállítása és a tárolóeszközök elkészítése.

2. A könyvtárak köttetési kapacitása és a kötések minősége

A könyvek bekötésével kapcsolatos teendők három területen jelentkeznek:
– a köttetéshez szükséges anyagi fedezet biztosítása;
– a belső kötési kapacitás növelése;
– a külső köttetési kapacitás növelése.

Mivel a könyvtárak kötési igényei speciálisak lehetnek és ezen igényeket jelenleg minőségileg alig elégítik ki az igénybevehető kötészetek, szükséges, hogy létesüljön néhány, a könyvtárak számára dolgozó könyvkötészet, Budapesten és vidéken is. Azonban mind a könyvtári, mind a létesítendő központi kötészeteknek szortiment könyvkötőkre volna szükségük, a már dolgozó könyvtári könyvkötőket pedig nagyobb számban kell speciális továbbképzésben részesíteni.

Könyvtártípusonként meg kell fogalmazni a könyvtári kötések szakmai követelményeit, és ezeknek alapján újra megállapítani a kötészeti normákat. A külső kötészeteknek szóló, egységes kötészeti előírásokat is ki kell dolgozni a könyvtárak számára, valamint összeállítani azon szövetkezetek, gmk-k, kisiparosok stb. jegyzékét, akiknek könyvkötési munkája szakmailag ajánlható.

3. A gyorsan pusztuló (savasodó) dokumentumok megelőző védelme

Amíg a napi- és hetilapok kötelespéldányainak, valamint a fontos könyveknek öregedésálló papírra való nyomtatása megvalósul, kívánatos, hogy a gyorsan romló dokumentumokat még ép állapotukban mikrofilmre vegyék. Ehhez megfelelő, központi mikrofilmező kapacitások szükségesek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A jóminőségű, kémiailag stabil anyagok könyvkötési, restaurálási és tárolási célú használata a megelőzés fontos eszköze. Magyarországon ilyen papírokat és műanyagokat jelenleg szinte egyáltalán nem gyártanak. 1985-ben könyvtári, levéltári és múzeumi restaurátorok felmérték a közgyűjtemények igényét savmentes, jóminőségű papírokra és kartonokra, és megállapodtak ezek gyártásáról a Diósgyőri Papírgyárral. A gyártásra 1986-ban valószínűleg sor került. A hazailag semmiképpen sem gyártható, import anyagok behozatalát – ha az OSZK-n kívül máshol is alakulnak restauráló műhelyek – a könyvtárak (még inkább: a közgyűjtemények) között össze kell hangolni és központilag végezni. A központi rendelést, átvételt, szétosztást egy erre alkalmas intézménynek vagy vállalatnak kellene végeznie.

4. Az állományvédelmi és állománykiegészítő mikrofilmezés területén jelentkező teendők

Új mikrofilmlaboratóriumok felállítása és működtetése, a mikrofilmek készítése, feldolgozása, raktározása igen költséges, munkaigényes és speciális szakértelmet igénylő munka. Ezért lehetőleg csak (regionális) központokban kellene ilyeneket létesíteni, egyébként pedig – az országos hálózat kialakítása és a technikai feltételek biztosítása után – a tevékenység felosztása, összehangolása, a mikrofilmekről való tájékoztatás és a másolatkészítő szolgáltatás kifejlesztése volna fontos.

5. Helyreállító védelem (újrakötés, kötés- és lapjavítás, restaurálás)

A *használt, rongálódott könyvek kötésé*re nézve nincsenek szakmailag megalapozott, egyértelmű, kötelező előírások és a szoros – új könyvekre megállapított – normák nem teszik lehetővé a legtöbb könyvtári kötészetben, hogy ezt a munkát jó minőségben végezzék. A használt könyvek szakmailag helyes javítása és kötése a jelenleg oktatott könyvkötői ismereteket általában meghaladja. Központi műhelyben ilyen munkát az országban nem végeznek, megfelelő kisiparost is ritkán lehet találni. A létesítendő könyvtári célú kötészeteknek erre is alkalmasaknak kell lenniük. Az itt dolgozók számára speciális könyvkötő-továbbképzésre van szükség.

Az OSZK-ban működő, *országos feladatkört ellátó restauráló műhely* funkcióit egy bizottságnak meg kell határoznia, és tervet kell készítenie, amely szerint a könyvtárak ide küldhetnek restaurálandó anyagot. A központi műhely funkciói közé tartozhat pl.: szakértői véleményadás állományvédelmi kérdésekben, a központi anyagellátás egyes területeinek szervezése, konzerváló és restauráló segédanyagok készítése, oktatás, gyakornokok képzése (minderre már eddig is volt példa). A kutató-fejlesztő munkát végző vegyészek csoportját szükséges kiegészíteni biológussal és papírmérnökkel, és meg kell teremteni a kutató munka alapvető körülményeit (önálló hely, felszerelés bővítése stb.). Az OSZK központi restaurátor szerepköre mellett – annak kis kapacitása miatt – nagy igény mutatkozik további, több könyvtár számára dolgozó restauráló műhelyekre, Budapesten és vidéken egyaránt. Ez jelentős anyagi beruházást és kellőszámú, szakképzett restaurátort igényel. Az öt éve működő középfokú könyvrestaurátor képzés pillanatnyilag csak esti tagozatú szakközépiskolában folytatható és csak Budapesten. Az Állományvédelmi Szakbizottság egyik feladata lesz az is, hogy kialakítson egy elképzelést a vidéki könyvkötők restaurátorrá képzésére vagy a más módon való restaurátorképzésre. 1986–87-ben két új

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

képzési forma valósulhat meg valószínűleg: könyvkötő kisiparosok egy csoportja számára restaurátorképző tanfolyam indítása, valamint a Soros-Alapítvány támogatásával tanműhely létesítése 15–20 új restaurátor kiképzésére. A műhely az egyházi könyvtárak számára fog restaurálni.

6. Egyéb, központilag ellátandó feladatok

Nagy igény van az állományvédelemmel kapcsolatos magyar nyelvű *szakirodalom*ra. A könyvtári szaksajtóban ezeknek a kérdéseknek nagyobb teret kellene szentelni, és szükség lenne arra is, hogy a könyvtárosok a témával behatóbban foglalkozzanak. 1986-ban megjelent az OSZK-KMK kiadásában a *Könyvtári állományok védelme és megóvása* c. segédlet, és néhány éven belül állományvédelmi segédkönyvet is szándékozik a KMK kiadni. Szükség volna a könyvtári könyvkötés és restaurálás tankönyvként használható kézikönyvének megírására is.

A könyvtárosok *képzésében és továbbképzésé*ben nagyobb teret kell szentelni az állomány fizikai védelmének, kezelésének a könyvtári munka és az állományvédelem sokoldalú kapcsolatával összefüggő kérdéseknek. A különböző könyvtárosképző intézetek és tanfolyamok tananyagának ilyen jellegű kiegészítésére az Állományvédelmi Szakbizottság tesz majd javaslatot. Meg kell vizsgálni a szortiment könyvkötők képzésének, valamint a nappali tagozatú, közép- és felsőfokú, könyv- és papírrestaurátorok képzésének lehetőségét.

Az Állományvédelmi Szakbizottság 1985-ben elkészítette és eljuttatta mintegy 140 könyvtárba az állomány összetételére, elhelyezési körülményeire, mennyiségére és állapotára valamint az állományvédelem jelenleg alkalmazott formáira vonatkozó kérdéseket tartalmazó kérdőíveket. A könyvtárak elvégzik az állományvédelmi felmérést; ez vélhetőleg nemcsak az országos program elkészítéséhez, hanem a könyvtárak saját állományvédelmi tervéhez is jó alapot fog szolgáltatni.

***

A KÖNYVTÁRI DOKUMENTUMOK MEGŐRZÉSÉVEL FOGLALKOZÓ NEMZETKÖZI KONFERENCIA (Bécs, 1986. április 7–10.) AJÁNLÁSAI*

A konferencia

1. annak tudatában, hogy óriási szükség van a könyvtári dokumentumok védelmét célzó sürgős konzerválási intézkedésekre, amelyek szükségességét a konferencia résztvevői – beleértve a fejlődő országokból érkezetteket is – megerősítették,
2. figyelembe véve a nemzeti könyvtárak, s más szakmai csoportosulások képviselőinek véleményét, amely szerint a könyvtári dokumentumok mind visszamenőleges, mind jövőbeli megőrzése és konzerválása kívánalmainak csak a nemzeti és nemzetközi erőfeszítések kombinálásával lehet megfelelni.

* Az IFLA Journal (12.vol. 1986. 3.no. 241–242.p.) International conference on preservation of library materials. Vienna, 7–10. April 1986. Recommendation c. közleményének fordítása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. tekintettel arra, hogy a budapesti kulturális fórumon valamennyi ország képviselői egységesen támogatták a könyvtári és levéltári dokumentumok konzerválására vonatkozó ajánlást,
4. áttekintve az IFLA nemzetközi megőrzési és konzerválási magprogramjának (PAC) céljait, irányultságát és akciótervét,
5. felidézve az IFLA folyamatban lévő magprogramjainak (UBC – egyetemes bibliográfiai számbavétel, UAP – a kiadványok egyetemes hozzáférhetősége, MARC-IMP – nemzetközi MARC formátum),
6. **támogatja** azokat a lépéseket, amelyeket az IFLA már eddig is tett annak érdekében, hogy létrehozza a megőrzéssel és konzerválással foglalkozó magprogramját,
7. üdvözli a Library of Congress (USA), a Bibliothèque Nationale (Franciaország) és a Deutsche Bücherei (NDK) kezdeményezését a megőrzés és konzerválás egy nemzetközi és két regionális központja létrehozására a magprogam keretében,
8. javasolja, hogy a további érdeklődés és támogatás mozgósításának eszközeként az IFLA vegye fontolóra – mihelyst lehetséges –, a megőrzés és konzerválás IFLA évének meghirdetését,
9. ajánlja, hogy a nemzetközi könyvtáros közösség hívja fel valamennyi országban a nagyközönség figyelmét a minden nép intellektuális örökségének lényeges részét képező könyvtári dokumentumok, megőrzésének fontosságára és sürgősségére, s mutasson rá azokra a visszafordíthatatlan következményekre, amelyek a hatékony megőrzési és konzerválási intézkedések folyamatos elmulasztása miatt a jövő generációkat érik,
10. ajánlja, hogy az IFLA biztassa tagegyesületeit arra,
    a) ösztönözzék a nemzeti politikai testületeket, határozzanak meg irányelveket a könyvtári dokumentumok megőrzésére és konzerválására vonatkozó programok kidolgozására és végrehajtására,
    b) idejében forduljanak a kormányzatokhoz a jól megtervezett nemzeti megőrzési programok végrehajtásához minden bizonnyal szükséges, kiegészítő pénzügyi alapokért,
11. felhívja az IFLA tagegyesületeit, játsszanak aktív szerepet a megfelelő intézmények meggyőzésében, hogy adjanak otthont a világ más részein további regionális központoknak,
12. továbbá ajánlja, az IFLA járuljon hozzá az e területen folyó nemzetközi tevékenység összehangolásához nemzetközileg alkalmazható irányelvek kidolgozásával, a rendelkezésre álló lehetőségek címjegyzékeinek és más kiadványok megjelentetésével, s a könyvtári dokumentumok megőrzésének és konzerválásának javítását célzó tanfolyamok, kísérleti programok és más akciók szervezésével,
13. ösztönzi az Unescót és más illetékes nemzetközi kormányközi szervezeteket, hogy
    a) programjaikban fordítsanak fokozott figyelmet mind a kiadók, nyomdászok és papírgyártók, mind pedig a könyvtárosok, levéltárosok és más információs szakemberek megőrzéssel és konzerválással kapcsolatos vállalkozásainak segítésére,
    b) részesítsék nagyobb anyagi támogatásban azokat a tevékenységeket, amelyek a megőrzés és konzerválás problémáinak jobb megértéséhez és olyan megoldásokhoz vezetnek, amelyek kielégítik e terület mind visszamenőleges, mind a jövőben jelentkező igényeit,
14. ajánlja, az IFLA folytassa erőfeszítéseit annak érdekében, hogy megnyerje a többi illetékes, nem kormányközi szervezetet ahhoz a törekvéséhez, hogy létrejöjjön a megőrzés és a konzerválás hatékony nemzetközi programja.

(Ford.: PAPP István)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁR! – KÖNYVTÁR? ÉSZREVÉTELEK A KÖNYVTÁRAK KÖZPONTI NYILVÁNTARTÁSÁRÓL

MÉSZÖLY MAGDA

A rendeletek és a szaksajtó

Előzmények

Napjainkig az 1965-ben megjelent *Könyvtári Minerva* az utolsó „kísérlet az egységes magyar könyvtárügy teljes áttekintésére"[1], ahogy bevezetése mondja. Az adott lehetőségek között példás logikával rendezi anyagát és magabiztosan teszi túl magát mindazokon a tisztázatlan kérdéseken, melyek azóta is nehezítik a könyvtárak központi nyilvántartásának használható elkészítését. A legfontosabb ezek közül a könyvtár pontos definíciójának hiánya, vagy ahogy a Minerva még fogalmaz, a könyvtári minimum kérdése. Ezen a hiányon úgy segítettek, hogy a közlésre kerülő adatokat az egyes könyvtárakat jól ismerő hálózati központok munkatársai gyűjtötték össze és ők egyedileg határozták meg, hogy a különböző könyvtárakról milyen adatok, milyen részletességgel kerüljenek feldolgozásra. (Nem tudjuk, hogy az adatgyűjtők valóban „autopszia" alapján dolgoztak-e, vagy elfogadták a könyvtárak – kérdőívre adott – válaszait.) Vagyis mindazokat a könyvtárakat feldolgozták amelyeket az adatgyűjtők arra érdemesnek tartottak. Ha pedig hálózaton kívüli gyűjteményről volt szó, azt a kapott adatok alapján a szerkesztők minősítették. Az egyes szakterületek, illetve hálózatok adatait egységes, bár némiképpen szubjektív szempontok szerint értékelték. A könyvtárrá minősítést minden definíció helyett rábízták magukra a közölt adatokra: a könyvtár szolgáltatásai, gyűjtőköre, történetileg kialakult állománya, egyedi funkciói stb. ha voltak, több közölhető adatot produkáltak, mint azok a könyvtárak, melyekről a fentiekből nem lehetett bővebbet megtudni. Ilyen rangsorolással három csoport alakult ki: a bőségesen leírt könyvtáraké, a kevesebb adattal jelentkezőké, végül a csak táblázatokban, összefoglalóan jelzetteké.

A jellegzetesen gyűjteménycentrikus szemléletű Könyvtári Minerva egymagában nem tudta pótolni és megoldani a magyar könyvtári szervezet teljes áttekintését, így a hetvenes években egyre sürgetőbben vetődik fel a könyvtárak központi nyilvántartásának szükségessége.

1976-ban megindul a kérdés jogi szabályozása. A 15/1976. tvr. 4.§ (3) kimondja, hogy „a könyvtárakról központi nyilvántartást kell vezetni." Az ehhez kapcsolódó 17/1976/VI. 5./ sz. minisztertanácsi rendelet ezzel a feladattal az Országos Széchényi Könyvtárat bízza meg. Végül a kulturális miniszter 5/1978. (XII.12.) sz. rendelete II. fejezet 5–7. §-ában intézkedik a könyvtári nyilvántartásról. Ennek lényege, hogy a nyilván-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tartásnak két részből kell állnia, a valamennyi közkönyvtárra kiterjedő alapnyilvántartásból és meghatározott esetekben az ezt kiegészítő adatokból. Kiegészítő adatokat kell kérni a tudományos könyvtáraktól, a hálózati központoktól és alközpontoktól, a szakterületi és területi együttműködési körök tevékenységének összehangolására kijelölt könyvtáraktól, a koordinációs központoktól, az országos feladatkörű szakkönyvtáraktól és a nemzetiségi alapkönyvtáraktól. – Az Országos Széchényi Könyvtár köteles – a kulturális ágazat statisztikai beszámolási rendszere adatainak felhasználásával – a központi nyilvántartás folyamatos vezetéséről gondoskodni, megőrizni, és arról tájékoztatást nyújtani.

E rendelettel párhuzamosan, illetve ezek hatására a könyvtári szaksajtóban is megjelennek a könyvtárak nyilvántartásával kapcsolatos írások.

1976-ban *Sárdy* Péter[2] és *Fogarassy* Miklós[3] cikkei a könyvtári statisztika oldaláról jutnak el a központi nyilvántartás kérdéseihez, egyelőre még csak érintőlegesen. – A Könyvtári Figyelő 1979. 5. számában Fogarassy[4] és *Mohor* Jenő[5] foglalkozik ismét a kérdéssel. Mindkét cikk megegyezik abban, hogy a nyilvántartás megszervezésének előfeltétele a könyvtár pontos definíciója, ilyet pedig a magyar könyvtárügy nem ismer.

Mohor úgy véli, hogy ennek hiányában a központi nyilvántartásnak mennyiségi és minőségi szempontokra alapozott felsorolással kell pótolnia a meghatározást. Ez a vélemény nem áll nagyon messze a Minerva adatmennyiséggel mért minősítésétől.

Fogarassy ezzel szemben ismerteti az ISO 2789–1974 szabványának alapmeghatározásait a könyvtári minimumról és vázolja az adaptálás lehetőségeit.

Közbevetőleg fel kell figyelnünk arra, hogy 1977-ben megjelent – méghozzá úgy jelent meg! – az MSZ 3419–77 szabvány a könyvtárak adatainak nyilvántartásáról, hogy kísérletet se tesz a könyvtár mibenlétének meghatározására. A kérdést megkerülve csak azt írja elő, hogy „az egyes intézmények adattárba történő felvételének ismérveit egyértelműen kell meghatározni és következetesen alkalmazni"[6].

1978–79-ben különböző szakmai fórumokon foglalkoznak a könyvtárak nyilvántartásának kérdéseivel: a MKE X. soproni vándorgyűlésén; a pécsi könyvtárstatisztikai gyűlésen; az OSZK vezetői tanácsának ülésein; 1979 februárjában a Kulturális Minisztérium által összehívott szakértői tanácskozáson, melyen a koordinációs központok vezető munkatársai vettek részt.

A nyilvántartás elmélete és gyakorlata

Mindezek nyomán lassan tisztázódnak a jogszabályilag nem rendezett kérdések. Ezek szerint a könyvtárak központi nyilvántartásának célja:

a) feltérképezni a magyar könyvtárakat s ennek alapján
   – hiteles címlistát összeállítani;
   – könyvtári adatbázist kiépíteni (gyűjtőkör, szolgáltatások, felszereltség);
b) az adatokat két csoportra osztva rendezni
   – a változó adatokat csak jellemzésül felhasználni, (mert ezeket a könyvtári statisztika szolgáltatja);
   – a konstans jellemzőket pontosan és bőségesen feltárni;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

c) az adattárolást visszakereshetően, tájékoztatásra alkalmas módon kiépíteni;
d) megteremteni a lehetőséget a tárolt adatok kiadvány formájú hasznosítására.

Az OSZK vezetői tanácsa foglalkozik azzal, hogy a kiépítendő nyilvántartás funkcióit összehangolja a már működő egyéb központi szolgáltatásokkal. E mellett elhatározza, hogy számba veszi a leendő használók igényeit és keresi velük az adatgyűjtésben való együttműködés lehetőségeit.

A vezetői tanács anyagának 2. sz. melléklete néhány igen fontos megoldatlan problémát is felvet. Ezek között első helyen szerepel az egész munka egyik alapkérdése, mely itt, és egyedül csak itt kerül szóba: a könyvtárak központi nyilvántartásának kiépítéséhez komoly *szellemi és anyagi ráfordítás kellene,* de nincs. Mindössze egyetlen, más feladattal is megbízott dolgozó foglalkozik vele és néhány külső munkatárs. (Tegyük itt hozzá, hogy ez a helyzet túl sokat a későbbiekben sem változott. Megalakult ugyan egy csoport, elvileg három fővel, de ezek az idők során „lemorzsolódtak", olyannyira, hogy végül a csoportvezető maga is más munkahelyre ment. Ekkor került az egész addig már begyűjtött és részben feldolgozott anyag egy státusszal a Könyvek Központi Katalógusa (KKK) osztályra.)

A vezetői tanács dokumentuma a továbbiakban foglalkozik az adatlapok készítésével és tartalmával, a minimális igényű alapnyilvántartással és a kiegészítő adatokkal bővített részletes nyilvántartással. Itt jelentkezik ismét az alapkérdés tisztázatlansága: a „könyvtár" kritériumai. A statisztikák ugyanis 16–18 ezer könyvtári szolgáltatóhelyet regisztrálnak, míg a rendelet a kiegészítő adatszolgáltatásra is kötelezett könyvtárak számát kb. 500-ra teszi. A két szám között igen nagy a különbség. Ugy kell tehát összeállítani az alapnyilvántartás anyagát, hogy a rendeletileg kiemelt könyvtárakon kívül még jó néhány olyan könyvtártól is kellő mennyiségű adatot lehessen szerezni, melynek szerepe, múltja vagy jövője ezt indokolja, de ugyanakkor az adatmennyiség nagyságától a kisebb könyvtárak ne rémüljenek meg, ne terhelje meg őket fölöslegesen ez a feladat.

Mindez arra utal, hogy ha az alapkérdés – a könyvtár fogalmának meghatározása – a munka beindulása előtt megnyugtatóan tisztázódik, akkor automatikusan megoldódott volna ez is.

1979 végére összeáll a központi nyilvántartás rendszerének váza, és születik egy igen laza könyvtári minimum meghatározás is. E szerint könyvtárnak tekintendő az olyan dokumentumgyűjtemény, mely főhivatású könyvtárossal, *lehetőleg* önálló helyiségben elhelyezve működik és állománya legalább 3000 kötet (db), illetve legalább 2000 kötet és 50 kurrens periodikum (cím)[7]. Kellő előzetes vita, átgondolás, hozzászólás után elkészülnek a nyilvántartás alapját képező adatlapok is két változatban, egy kiegészítéssel. Az alapadatlapnak van egy egyszerűbb és egy bővebb változata, és ez utóbbihoz kiegészítésképpen csatlakozik egy gyűjtőköri adatlap. (Pontatlan mindkét változat esetében „lap"-ról beszélni, mert 10–11 oldalas füzetekről van szó.) Készül egy tervezet a rövidített változatra is a kisebb könyvtárak nyilvántartására, nem az OSZK, hanem a hálózati központok számára. 1980-ban kezdődik az adatlapok szétküldése, igen nagyvonalúan. Egy példányt kér az OSZK vissza, egyet megtarthat az adatszolgáltató könyvtár, egyet pedig a hálózati központ, hogy ott is készülhessen nyilvántartás, mégpedig *országosan egységes rendszerben.* A tervek szerint az adatszolgáltatás útja a hálózati központokon vitt volna keresztül. Őket kérte fel az OSZK arra, hogy döntsenek és minősítsék tagkönyvtáraikat a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtári minimum, illetve az egyszerűbb vagy bővebb adatszolgáltatás szempontjából. A hálózaton kívüli könyvtárakat a nyilvántartási csoport munkatársai cserkészik be, különféle fellelhető nyomok alapján.

Az egész munkamenet kialakulását, szervezését, a központi niylvántartás szervezetét Mohor Jenő[7] a Könyvtárosban, Mohor Jenő és *Pálinkás* Györgyné[8] közös tanulmánya pedig a Könyvtári Figyelőben részletesen ismerteti 1980-ban, illetve 1982-ben.

Utólag megállapítható, hogy az egész feldolgozási munka időben nagyon elcsúszott. Ennek okai között a Pálinkásné által felsorolt okok (túl sok, vagy túl kevés könyvtár jelentkezett hálózatonként, útközben „elvesztek" az adatlapok stb.) mellett az 5/1978-as rendelet idevágó intézkedését is felsorolhatjuk. E rendelet ugyanis 1978. dec. 12-én kelt, és kimondja, hogy az alapadatlapokat a hatályba lépéstől számított 6 hónapon belül kell visszaküldeni az OSZK-nak. (Addigra épp hogy elkészültek az adatlapok.) A kiegészítő adatok szolgáltatására is kötelezett könyvtáraknak viszont a hatálybalépéstől számított másfél éven belül kell bejelentésüket eljuttatni az OSZK-nak[9]. Ez az egy esztendő plusz teljesen érthetetlen. Tudvalevő, hogy a bővebb adatokat szolgáltató könyvtárak nagy, vagy nagyobb könyvtáraink, melyekben több, szakmailag felkészültebb munkatárs dolgozik, nyilvántartásaik is általában megbízhatóbbak, a bővebb adatlap pedig nem különbözik annyira az alaplaptól, hogy azt ne lehetne – nem másfél év, hanem – kb. másfél óra, de legfeljebb másfél munkanap időráfordítással – kitölteni. Az ilyen bizonytalan, irreális határidő eleve elveszi a súlyát a kérdésnek és olyan fölösleges időpocsékolást is eredményez, ami az adatszolgáltatás hitelének rovására mehet, amint ment is. Mire ugyanis az adatokból 1983-ban a nyomdakész állapotba hozott címlista elkészült, annak adatai fölött annyira eljárt az idő, hogy nem lehetett abban a formában megjelentetni.

1984-ben, mint már említettük, az egész anyag a Könyvek Központi Katalógusa osztályhoz került a *személyi folyamatosság biztosítása nélkül.* A meglévő adatok és a nyilvántartás szerkezetének megismerése, áttekintése után a KKK osztály előtt két lehetőség állt. Az egyik szerint ismét *közvetlenül* a könyvtárakhoz kellett volna fordulni, hogy legfrissebb adataikat nyilvántartásba lehessen venni. Ezzel egyidejűleg lehetett volna a nyilvántartás rendszerén is bizonyos módosításokat, pontosításokat végrehajtani. Ez a változat nemcsak a könyvtári címjegyzék megjelenését halasztotta volna el további 1–2 évvel, hanem a második gyűjtés adatainak frissességére se hatott volna előnyösen.

A másik lehetőség az volt, hogy a meglevő adatokat *közvetett* forrásokból (azaz igen különböző színvonalú és szempontú, publikált és nem publikált könyvtári címlistákból) kiegészítve és felfrissítve összeállítani egy könyvtári címjegyzéket. Ez a több realitással kecsegtető lehetőség valósult meg az 1987-ben megjelent Magyarországi könyvtárak címjegyzékében.* Ennek a címjegyzéknek két funkciója van. Az egyik az, hogy lezárja az elmúlt hat év munkálatait és valamelyes eligazítást adjon könyvtáraink útvesztőjében, a második pedig az, hogy pozitívumaival és negatívumaival tanulságul szolgáljon a magyar könyvtári rendszer erényeinek és hibáinak feltérképezéséhez.

* Magyarországi könyvtárak címjegyzéke. Összeáll. és szerk. Bátki Annak, Mészöly Magda. Fel. szerk. Kondor Imréné [közread. az] Országos Széchenyi Könyvtár. Bp. OSZK. 1986, 423 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Tanulságok és konzekvenciák

Kérdőívek és kérdések

Mint említettük, füzetnyi kérdőívek – szebben adatlapok – készültek az adatgyűjtéshez. Ezek az MSZ 3419–77 szabvány követelményeihez igazodtak, kivéve a központi szolgáltatásokhoz kötődő kódjel feltüntetésének igényét, mert ez lemaradt az adatlapról és utólag kellett pótolni. E tartalmi hiányosság mellett azonban elsősorban „formai" kifogásainkat kell vázolnunk. Az első az, hogy a szabvány sorrendjében szerkesztett adatlapok az adatok feldolgozását nehezítették, lassították. Ebben a szerkezetben ugyanis szorosan összetartozó adatok, például az évi gyarapodás, a kurrens időszaki kiadványok száma és a gyarapításra fordított összeg más-más oldalakon kap helyet. Ezek közül is a gyarapításra fordított összeget egy csoportban találjuk a könyvtár helyiségeinek számával és a könyvtárosok létszámára és szakképzettségére vonatkozó adatokkal. Kétségtelen, hogy ezek mind a „könyvtár működési feltételeihez" tartoznak, ahogy az adatcsoport nevezi magát, mégis úgy véljük, hogy a szabvány az adattárakra vonatkozik, az adatlapoknak a feldolgozást kellett volna áttekinthetőbb elrendezéssel megkönnyíteniök. Aki ugyanis feldolgozási céllal kézbe veszi ezeket, az a kérdéses adatokat szabványszerű sorrendbe rendezheti, de ha csak egy könyvtárról akarunk képet kapni, akkor jobb, ha pl. az állomány darab- és költségadatai egymás mellett szerepelnek, mert így jelentősen többet is mondanak.

A másik kifogásunk a „nagyvonalú" tipográfiai elrendezés: 3–5 sor helyet hagy az adatlap néhány szavas feleletekre, amilyen például a könyvtár típusa, a hálózat, amelyhez a könyvtár tartozik, a könyvtár nyilvánosságának mértéke stb. – A 4. oldalt az állományadatok foglalják el, részletezve annak összetételét. Meglepő, hogy alig van könyvtár, mely ezt ugyanilyen részletességgel kitöltötte volna. Feltételezésünk szerint ez a részletezés hiányzik a könyvtárak zömének nyilvántartásaiból is. (18 lehetőség van erre, de legfeljebb a könyvek és időszaki kiadványok rovatát találjuk kitöltve.) Itt elég lett volna a különgyűjtemények után tudakozódni és ezt „egyéb, éspedig"-gel kiegészíteni. Amely könyvtárnak mondanivalója van, ugyis felsorolja, esetleg mellékletként is csatolja. A 18 lehetőségből azonban kimaradt az esetleges *muzeális* könyvek, részlegek utáni érdeklődés. – A „könyvtár tájékoztató tevékenysége" című, csaknem egyoldalas táblázat is csaknem fölöslegesnek bizonyult, mert teljességgel szinte senki sem töltötte ki. Táblázat helyett a könyvtárakra kellett volna bízni, hogy ezt megfogalmazzák amiből azután a nyilvántartás feldolgozói egy összegező táblázatot készíthettek volna.

Az állományok gyűjtőkörét feltárni hivatott pótfüzet – mint az előzményeket ismertető irodalomból tudjuk – nagy átgondolással készült. Itt természetesen nem nehezményezhető, hogy ha ezeket a lapokat valamely könyvtár nem tölti ki hiszen nem is töltheti ki teljességgel. Inkább a gyűjtés szintjének megfogalmazását nem érezzük elég objektívnek. Az a kifejezés ugyanis, hogy külföldi szakirodalmat valamely könyvtár „lehetőség szerinti bőséggel" gyűjt, teljesen semmitmondóvá válik akkor, ha összevetjük a gyarapításra fodítható összeggel. Teljesen hiába vágyakozik a könyvtár erre a lehetőség szerinti bőségre, ha lehetőségei évi – mondjuk – húszezer forintig terjednek. Itt helyesebb lett volna konkrét kötetszámhoz vagy forinthoz kötni a kérdést. Legnagyobb, legtöbb lehetőséggel rendelkező könyvtáraink se tudják a *teljes* külföldi anyagot gyűjteni, legfeljebb a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nagy nyelvek (angol, orosz stb.) irodalmából törekedhetnek teljességre. – Igen kevés könyvtár töltötte ki a „gyűjtés kezdete" rovatot. Ez már nem a kérdőív hibája, hanem könyvtáraink „önismereti" zavarának tekinthető. – A gyüjtőköri táblázatok még egy hiányérzetet ébresztenek bennünk: sehol se kapunk tájékoztatást a könyvtárak meglévő állományának tartalmi összetételéről. Ha nem is a gyűjtőkörhöz hasonló részletességgel, de érdeklődni kellett volna a meglévő állomány esetleges különleges tartalmi vonásairól. A gyűjtőkör „strigulázása", részletezésének lehetősége szakmai körökben mindmáig eldöntetlen kérdés. Kétségtelenül igen nehéz feladat elé állítja a könyvtárost és még inkább az adatlap feldolgozóit. Összesítve nem is lehet pontosan kimutatni a gyűjtési területek specifikumait, jóllehet ez lenne a legérdekesebb a nyilvántartásban és természetesen a tájékoztatásban. (Például a kórházak részletezett gyűjtési területei összeolvadnak az „orvostudomány"-ban, ehhez pedig igazán nem volt szükség ekkora táblázatokra. . .)

Az adatlapok összeállítói és a központi nyilvántartás rendszerének felépítői nem támaszkodhattak érdemi előzményekre, így a gyakorlat próbája mutatta meg, helyes volt-e a koncepciójuk. Az említett néhány fenntartásunk után röviden meg kell emlékeznünk azokról a kérdésekről, amelyekkel intézmények vagy személyek a központi nyilvántartáshoz fordultak. Nem túl sok kérdésről adhatunk számot, de azokra a nyilvántartás kiegészítő választ tudott adni, bár nem tudjuk pontosan, milyen áron. A megmaradt impurumok általában inkább tételenkénti kigyűjtést mutatnak, mintsem a fénylyukkártyán (amelyeken az adatok rögzítve vannak), összegezett adatkeresést. A kérdések közül számszerűen kiemelkedik a könyvtárak technikai felszereltségére és létszámadataira vonatkozó kérdéskör. Voltak topográfiai megközelítésű kérdések is, melyek valamely megye vagy országrész adatait keresték és voltak a könyvtártípusok ellátottságát vizsgálók stb. – Nem találtuk nyomát olyan érdeklődésnek, mely a könyvtárstatisztika területére vonatkozott volna. Igy igazolva látjuk a kiinduló koncepciónak azt a pontját, mely a központi nyilvántartástól elsősorban a konstans jellemzők összegyűjtését és feltárását várja el, szemben a statisztika mobil adataival.

Könyvtár és hálózat

Az adatlapok egyenkénti áttekintése és számos hálózati központ címjegyzéke alapján arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a „könyvtár" meghatározás bizonytalansága torzítóan hat az egész magyar könyvtárügy áttekinthetőségére. A 3000 kötet feltárt állomány, vagy legalább 2000 kötet és 50 periodikum, főhivatású könyvtárossal – lehetőleg önálló helyiségben elhelyezve – olyan minimum, melynek némely gyöngéire már Mohor Jenő[7] is felhívta a figyelmet 1980-ban, elsősorban a „főhivatású" könyvtáros szerepét kérdőjelezve meg. A mi véleményünk szerint e meghatározás, vagy minimum legfőbb hibája az, hogy – jóllehet közkönyvtárra gondol – statikus könyvtárképet mutat, és nem veszi figyelembe a könyvtár *intézmény* jellegét. Ha azonban a könyvtárat funkciói oldaláról vizsgáljuk meg, az intézmény jelleg előtérbe kerül. A könyvtár alapfunkcióit alkotja ugyanis a dokumentumok gyűjtése, megőrzése (hosszabb vagy rövidebb időre), és az olvasó számára történő rendezése, feltárása.

Ha a könyvtár gyűjti a dokumentumokat, az azt jelenti, hogy van önálló, legalább egy-egy költségvetési évre biztosított költségvetése, azaz szabadon tervezhető és felhasz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nálható pénze a gyarapításra. – Ha megőrzi a dokumentumokat, kell legyen önálló helyisége, raktára. A könyvtár olvasóinak ellátása és az állomány védelme szempontjából egyaránt elengedhetetlen, hogy ne csak „lehetőleg", hanem feltétlenül legalább egy önálló helyiséggel rendelkezzék. – A dokumentumok rendezése, használhatóvá tétele könyvtárost feltételez, aki ezt a munkát elvégzi, az állományt feltárja és a dokumentumot eljuttatja az olvasóhoz és vissza is veszi (szerzi) tőle a további olvasók számára. – Végezetül vannak olvasói, akiknek érdekében mindez történik.

Az elmondottak csak igen leegyszerűsítve fogalmazzák meg a könyvtár funkcióit, melyek valójában még a legszerényebb valódi könyvtár esetében is ennél sokkal gazdagabb. Látnunk kell azonban, hogy a *költségvetés, helyiség és személyzet együttesen adja a könyvtár intézmény jellegét.*

A kötetszám ebben az aspektusban nem játszik döntő szerepet, bár nem elhanyagolható tényező. Jelentősége elsősorban a könyvtárak nagyságrendje tekintetében van. A mi megközelítésünk szerint az intézményszerűen biztosított működési feltételek mellett valamely, akár nulláról induló könyvtár is igen gyorsan és jó színvonalon képes elérni a 2–3000 db-os állományt, míg ezek hiányában nagyobb állomány se képes funkcionálni, ámbár esetleg központilag könyvtárnak van nyilvántartva. Az intézmény jelleg elvárásának hiánya e nagyobb gyűjtemények fejlődését, újjászervezését is hátráltatja. – Egészítsük ki még az intézmény jelleg fontosságát az 5/1978. rendeletnek azzal a követelményével, hogy a könyvtárak *szervezeti szabályzat* alapján működnek. Ez magában foglalja az elmondottakat, csak más oldalról. (A szervezeti szabályzat ugyanis kénytelen rögzíteni a könyvtár működési feltételeit. Ha ilyenek nincsenek, nyilván nam beszélhetünk könyvtárról s nem készülhet szervezeti szabályzata sem.)

Sajnos azt kellett tapsztalnunk, hogy az adatlapok egy része, de még inkább egyes hálózatok címjegyzékei szinte teljesen kritika nélkül kezelték még a 2–3000 kötetes minimum szintet is, még inkább az önálló helyiség vagy főfoglalkozású könyvtáros követelményét. – A hálózati központoknak annyiban igazuk van, hogy ez a kötet minimum rájuk talán nem vonatkozik, tehát bátran közölhetik legkisebb könyvgyűjteményük adatait is. Ha általános, érvényes könyvtár-definíciónk lenne, az nemcsak ezt a groteszk helyzetet szűntetné meg, hanem, mint említettük, ösztönzően hatna a jobb sorsra érdemes gyűjtemények könyvtárrá szervezésére is. Az elmondottakat illusztrálja az Ipari Informatikai Központ 1985-ös Tájékoztatója[10], mely 485 könyvtár adatait ismerteti s ebből 96 (!) az 1000 vagy annál kevesebb kötettel rendelkezők száma. E 96 „könyvtár" átlagos kötetszáma 561 db. E mellé kívánkozik *Benda* Mária[11] észrevétele, mely szerint a hálózatukhoz tartozó intézmények egy részében olyan vezetők, akik nemigen áldoztak a könyvtárra, amikor arra kerül a sor, hogy az adatlapot kitöltsék, nem mondtak le a lehetőségről, hogy intézetüknek „szakkönyvtára" legyen. (Netán még törődni is kezdtek utóbb a dologgal. . .)

A könyvtárhoz szorosan kapcsolódik a *könyvtáros* státusza, szakmai színvonala, szakképzettsége. Az adatlapok bizonysága szerint – bár 6 éves adatokról van szó, globálisan ma se látszik irreálisnak ez az adatcsoport – igen sok a részmunkaidős vagy tiszteletdíjas könyvtáros, nemcsak a közművelődési és iskolai hálózatban, hanem az egészségügyi, a vállalati stb. területen is. Hogy a részmunkaidős könyvtárosokkal működő könyvtárak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

milyen színvonalúak, azt az adatlapok alapján eldönteni nem tudjuk. Gyakorlati tapasztalatunk azonban arra utal, hogy egyetlen személy heti 10–24 órában még magas szakmai képzettséggel és gyakorlattal se tudja a kurrens könyvtári feladatokat ellátni, az állományt folyamatosan gyarapítani és sokoldalúan feltárni. Nem is szólva arról, hogy a részmunkaidős vagy tiszteletdíjas könyvtárosokra általában nem is jellemző a magas szakmai képzettség és gyakorlat. A könyvtár fenntartója pedig nem biztos, hogy akceptálja a kis olvasólétszám és szerény állomány mellé a főfoglalkozású könyvtáros alkalmazását. (A fenntartó intézmények jelentős részében nincs is „könyvtáros" státusz. Előadói besorolásban szoktak a könyvtárosok dolgozni, esetleg a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek szorítanak valami ennél jobb besorolását.)

Ezzel kapcsolatban ütközünk bele könyvtáraink leggyengébb pontjába: az állomány feltárásába. Erre a kérdésre adatlapjainkból se tudunk válaszolni, nem az adatok elavultsága, hanem a kérdőív és a könyvtári köztudat hiányossága miatt. Az adatlapon találunk olyan kérdést, amely a feldolgozatlan állomány után tudakozódik és táblázatot is, melyben a könyvtár felsorolhatja számos katalógusfajtáját, de a kapott válaszok semmitmondóak vagy a rubrikák üresek. A könyvtári köztudat nyíltan vagy burkoltan bevallja, hogy a feldolgozás területén országosan nagyok a hiányosságok, de szinte teljesen tehetetlenül veszi ezt tudomásul. Ha valahol a legkisebb nyoma is van a katalógusnak, már boldogan tekinti feldolgozottnak az állományt. Amikor tehát elvárnók, hogy bizonyos kötetszám és az intézményi ismérvek alapján lehessen a könyvtárakat nyilvántartani, ki kellene dolgozni egy *„feltártsági minimum"*-ot is. Így a következő adatszolgáltatás már pontosabban tudná körvonalazni a magyar könyvtárak helyzetét, színvonalát, különbséget téve nemcsak a könyvtáraink gerincét képező nagy, tudományos és országos feladatkörű szakkönyvtárak, egyéb könyvtárak és szolgáltató helyek között, hanem azt is meg tudná mondani, hogy egyedileg melyek azok a könyvtárak, amelyeknek szakmai színvonala olyan magas, hogy további feladatokat is elbír, vagy olyan alacsony, hogy a meglevőknek se tud eleget tenni.

A kis könyvtárak feldolgozási problémái szorosan hálózati feladatkörbe tartoznának. Nyilvánvaló, hogy se személyi, se szakmai feltételeik nincsenek meg ahhoz, hogy maguk színvonalas feldolgozási munkát végezhessenek, ugyanakkor olvasóiknak és a központi szolgáltatásoknak egyaránt szükségük lehetne erre. A hálózati központok – tisztelet a kivételnek – sok év óta nem tudnak segíteni ezen, illetve nem is vállakoznak erre a feladatra. Ha képesek lennének tagkönyvtáraik állományát feldolgozni s ezeket a *könyvtárakat kész, használható katalógusokkal (feltáró eszközökkel) ellátni,* akkor már elfogadható lenne – kisebb könyvtárak esetében – a részmunkaidős könyvtáros alkalmazása is. A kurrens gyarapítási és olvasószolgálati munka ugyanis már beleférhet a „részmunkaidőbe" anélkül, hogy a könyvtár szakmai színvonala csorbát szenvedne. Ez lehetne az a kompromisszum, amit a könyvtár intézmény jellege még elbírna.

A központi nyilvántartás tervezésekor és elindításakor elsősorban a hálózati központok közvetítő és értékelő munkájára számított a könyvtárügy 1979–80 körül. Mohor–Pálinkásné[9] idézett cikke beszél arról, hogy mennyire nem váltak be a hálózati központokhoz fűzött remények. Ezt megerősíti az 1981–83-ban a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásban lezajlott vita[12] is, mely kérdésessé teszi a hálózatok létét, működését is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Jogszabályaink működőképes hálózatokkal számolnak akkor, amikor a könyvtárak központi niylvántartásának kiépítésében megjelölik a hálózatok szerepét, de akkor is, amikor a hálózati központok feladatait határozzák meg a tagkönyvtárakkal szemben. Az 5/1978 rendelet III. 10.§. szerint a hálózati központ „c/ támogatást nyújt a könyvtári állomány számszerű nyilvántartásában és annak feltárásában. . .”; „n/ nyilvántartja a tagkönyvtárak könyvtári anyagát”.

Ha ezeket a feladatokat a hálózati központok megvalósítanák, illetve meg tudnák valósítani – az említett TMT vita nem erre mutat! – akkor automatikusan megoldódnék a feltártság és annak színvonala, legalább perspektívikusan. (A hálózati központok mentségére hozzá kell tennünk, hogy a központi feldolgozásnak pénzügyi előfeltételei is lennének. . .)

A könyvtári jogszabályok – mindent egybevetve – egységes könyvtári rendszer kiépítésén fáradoznak. Ennek a rendszernek egyik része kell legyen a könyvtárak központi nyilvántartása is. Ez azonban csak akkor válik sokoldalú, információképes szolgáltatássá, ha a könyvtári rendszer minden tagja, így a hálózatok is, eleget tesznek, illetve tudnak tenni a jogszabályban előírt követelményeknek.

IRODALOM

1. Könyvtári Minerva. Szerk. Faragó Lászlóné. Közr. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. 1–2. köt. Bp. 1965. V.p.
2. *SÁRDY* Péter: Észrevételek a könyvtári statisztikai rendszerről. = Könyvtáros, 26.évf. 1976. 7.sz. 383–386.p.
3. *FOGARASSY* Miklós: A statisztika feladata és határai. = Könyvtáros, 26.évf. 9.sz. 533–535.p.
4. *FOGARASSY* Miklós: Bevezető megjegyzések a könyvtárstatisztika szabványosításához. = Könyvtári Figyelő, 25.évf. 1979. 5.sz. 450–456.p.
5. *MOHOR* Jenő: A könyvtárak központi nyilvántartása és a statisztika. = Könyvtári Figyelő, 25.évf. 1979. 5.sz. 457–462.p.
6. A könyvtárak és szakirodalmi tájékoztatási intézmények adatait tartalmazó adattárak. MSZ 3419–77. 1.p.
7. *MOHOR* Jenő: Hány könyvtár van Magyarországon? = Könyvtáros, 30.évf. 1980. 8.sz. 479–482.p.
8. *MOHOR* Jenő–*PÁLINKÁS* Györgyné: A könyvtárak központi nyilvántartása. = Könyvtári Figyelő, 28.évf. 1982. 6.sz. 640–645.p.
9. 5/1978 (XII. 12.) KM sz. II. 6.§ (2)–(3) pontok
10. Tájékoztató az ipari szakkönyvtári hálózat könyvtárainak állományáról és szolgáltatásairól. Szerk. Csapó Györgyné, Somorjai Noémi. Közr. az Ipari Informatikai Központ. Bp. 1985.
11. *BENDA* Mária: Van-e szakkönyvtári hálózat, vagy csak úgy teszünk, mintha lenne? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 30.évf. 1983. 5.sz. 192–193.p.
12. Tudományos és műszaki tájékoztatás. 1982. 10, 12.sz. 1983. 1–2, 5, 12.sz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A ZENEMŰVEK TÁRGYI FELTÁRÁSA

GÓCZA GYULÁNÉ

A *Könyvtári Figyelő* 1985. 2. számában *Rónai* Tamás cikkében olvashattunk a megyei könyvtárak tárgyi katalógusairól. A szerző foglalkozik a hangzó dokumentumok tárgyi katalógusaival is, s az elénk tárt kép nem túlságosan megnyugtató: „Öt megyei könyvtárban egyáltalán nem építenek semmilyen tárgyi megközelítésre alkalmas katalógust. . . Több könyvtárban az 1980 előtti dokumentumok hiányoznak a szakkatalógusból".[1]

Mivel a hangzó anyagok tárgyi feltárása korántsem problémamentes, talán nem lesz érdektelen újra végiggondolni a zeneművek osztályozásának kérdéseit. Áttanulmányozva a hazai és külföldi szakirodalmat megállapíthatjuk, hogy a zenei információ tárolási és visszakeresési rendszerei között a feltárás valamennyi eszköze megtalálható, a könyvtári katalógustól a számítógépig. Ennek megfelelően a feltárás módszere tekintetében is igen változatos a kép. A mai, korszerű visszakeresőrendszerektől a felhasználó azt várja, hogy a kérdésében szereplő valamennyi ismérv alapján egyidejűleg menjen végbe a keresés. Erre a legalkalmasabbak a mellérendelő osztályozási rendszerek. Az osztályozási kifejezések elemzettsége szerint a mellérendelő osztályozási rendszereknek ötféle típusa különböztethető meg a kulcsszavas osztályozástól az információs tezauruszig. A zenei dokumentumok feltárására valamennyi típus alkalmas, és a hazai és nemzetközi gyakorlatban megtalálható. Az 1980-as évek elején komoly szakmai viták és sokéves kutatómunka eredményeként megjelent az első zenei tezaurusz.[2]

A feltártság modernebb értelmezését vizsgálva felmerül a kérdés, vajon megoldható-e a zenében is a „szöveg", azaz a zenei anyag tömörítése. A zeneművek feltárása is történhet a zenei információ: a zenei témák, motívumok, zenei alapelemek segítségével. A zenei témák lejegyzésének gyakorlati megvalósítására akad példa a zenei szakirodalomban. Gondoljunk a műjegyzékekre, tematikus katalógusokra, amelyekben a zeneművek incipitjeinek kottapéldáival találkozunk, vagy a hangversenykalauzokra, melyek a zenei témák kottamásolatait tartalmazzák. A zenei témák szótárában a legfontosabb zeneművek témáinak betűkódja található. Ma már könnyen megoldható a hangzó incipit, vagy témakatalógus is. A számítógépes feltárásban pedig egyszerre tárhatjuk fel a zenét ismérvek szerint, és rögzíthetjük magát a hangzó zenei információt is. Hazánkban is megindult a számítógépes feltárás, az Állami Gorkij Könyvtár Zeneműtárában.

Jelenleg azonban a zeneművek feltárásának a hazai és a nemzetközi gyakorlatban is legelterjedtebb eszköze a hagyományos könyvtári katalógus.

Mint az ismeretes, 1975-ben indult meg hazánkban a hangfelvételek központi feldolgozása[3], mely a magyar anyag vonatkozásában 1980-tól teljesnek mondható. A köz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ponti ellátás mintegy 900–1000 gyűjtemény számára biztosítja a központi cédulaellátást ETO és FZO szakjelzettel. Elsődlegesen az volt a célunk, hogy e két osztályozási rendszert alaposan ismerjék meg az ország zenei könyvtárosai, hiszen a készen kapott katalóguscédulákból csak akkor tudnak jól működő katalógust szerkeszteni, ha jól ismerik az osztályozási rendszer(ek) sajátosságait. A központi szolgáltatás tapasztalatai és a felhasználók visszajelzései alapján arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a zeneművek osztályozásáról, a zenei információk feltárásának speciális kérdéseiről és a feltárás hazai gyakorlatával kapcsolatos kritikus pontokról széles nyilvánosság előtt kell beszélnünk.

A zeneművek feltárása

A zeneművet, mint bármely más művészeti alkotást elsősorban az alkotó személye határozza meg. Ez rendszerint a zeneszerző, vagy szerzői kollektíva, de lehet átdolgozó, feldolgozó, vagy technikai szakember. A zeneművek gyakran kapcsolódnak irodalmi alkotásokhoz, ilyenkor a felhasznált irodalmi mű szerzője (író, költő, librettista) is a szerzőségi adatcsoportba tartozik. A zeneművet magát a címe, műfajának megjelölése, a letét (más szóval az apparátus, azaz annak a hangszernek, hangszereknek és/vagy hangfajoknak a megjelölése, amire a zeneműíródott), a szerző által adott vagy utólag kapott azonosító szám és a mű hangneme határozza meg. Ezen kívül lényeges jellemző még a mű keletkezésének ideje és stílusa, továbbá az sem lényegtelen szempont, hogy mely országban írták, melyik nép kultúrájának részét képezi. Hangfelvételek esetében fontos az interpretáció, a mű közvetítésének meghatározása, melyet az előadó(k), előadóegyüttes(ek) megnevezésével tehetünk egyértelművé. Ezen kívül ki kell fejeznünk azt a külső formát is, amelyen a dokumentum megjelent. Egy zenei tájékoztató rendszernek tehát a következő ismérveket kell visszakeresésre alkalmas formában tükrözni:

- alkotó
- alkotás (cím, műfaj, apparátus, azonosító szám) opusz, numero, műjegyzékszám), hangnem, stílus (korszak)
- előadás
- földrajzi, etnikai vonatkozás
- fizikai hordozó.

A felsorolt jegyek egyrészt azonosító, másrészt informatív jellegűek.

A feltárást megelőzi a zeneművek bibliográfiai leírása, amelynek célja az azonosító adatok közlése. A feltárás kétféleképpen történik: a leírás alapján a besorolási helyek kijelölésével és a dokumentum osztályozásával.

A besorolási helyek meghatározásakor kizárólag nyelvi elemekkel dolgozunk. A szerző, cím, előadó. . . stb. szerinti besorolás mellett a földrajzi vonatkozás, apparátus, azonosító szám szerinti besorolás tulajdonképpen már az osztályozás feladatkörébe tartozik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Osztályozás

A zeneművek osztályozására Magyarországon az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO), és a Flexibilis Zenei Osztályozás (FZO) a legelterjedtebb, de találunk tárgyszavas osztályozást és megkezdődött a zenei anyag számítógépes feldolgozása is.

Még mielőtt az ETO és az FZO alkalmazhatóságát részletesebben áttekintenénk, szólnunk kell az osztályozási rendszerekkel szemben támasztott általános követelményekről.

A különböző osztályozási rendszerek közti választás nem lehet a konkrét rendszertől független döntés. Minden esetben azt a rendszert kell választani, amely a vele szemben támasztott követelményeknek jobban tesz eleget. A szempontokat nem az osztályozási, hanem a visszakereső rendszer konstrukciójából kell származtatni. Minden osztályozási kifejezés, szakjelzet életét a visszakereső rendszer – adott esetben a katalógus – határoz meg, s önmagában nem ítélhető meg. A jó katalógus eleget tesz néhány általában is megfogalmazható követelménynek. Ezeket a szempontokat a katalógus használatának gyakorlatából lehet nyerni.

Az értékelés végeredményben a keresőtémák és a dokumentumtartalmak összehasonlításával történik, vagyis nem csak az osztályozó rendszer és a dokumentumtartalom között végzett folyamat. Az osztályozási rendszerek vizsgálatánál figyelembe kell venni:

1. A visszakereső eszköznek, azaz a katalógusnak az adott téma úgynevezett diszkrét tematikai felosztását kell adnia. Ez a feldarabolás nemcsak teljeskörű, hanem átfedéses is kell legyen, mivel a keresőtémák más-más szempontból kérhetik ugyanazt az irodalmat. A felosztás útján nyert csoportok (osztályok) a szakirodalomban nagyjából egyenletes elosztást kell eredményezzenek. A nagyon zsúfolt osztályok alig vehetők figyelembe, ugyanakkor a ritkán használt osztályok szintén nem kívánatosak.

2. Egy szakterület, illetve a zenei szakirodalom csoportosítása végső soron homogén osztályok kialakítását kell hogy eredményezze. Zeneművek osztályozásánál célszerű úgy eljárni, hogy a művek tartalmának kifejezésekor a katalógusban a hasonló a hasonló mellé kerüljön.

3. Nem ajánlatos, hogy az osztályozásra használt fogalmak, kifejezések nagyon távol legyenek a keresőkérdések fogalmaitól. Ez mindenekelőtt e kifejezések átfogó (generikus) vagy bontottabb, részletezőbb, specifikusabb voltára vonatkozik. Egy példával illusztrálva: ha egy könyvtár „vokális zene" mélységig osztályoz, akkor ez a szempont aligha használható annak, aki vegyeskarra írt munkásdalokat keres. A katalógus tehát általában olyan mélységű felosztásban tegye lehetővé a művek visszakeresését, mint ahogyan egy átlagos keresőkérdés azt megfogalmazhatja.

4. Az állományfeltárás nagy ellentmondása abban rejlik, hogy az osztályozott dokumentum egyszer s mindenkorra megkapja azt a profilt, amely szerint életét elkezdi a katalógusban. A használó szempontjai viszont változhatnak, illetve a rögzítettől egészen eltérő metszetben merülhetnek fel. Arról sem szabad elfeledkezni, hogy az utóbbi tíz évben a zenében is nagy változások történtek (pl. régi hangszerek, műfajok, kéziratok felfedezése). Az osztályozás tehát akkor jó, ha lehetővé teszi a mű visszahívását a változó szempontok szerint. Ennek kétféle következménye van: egyrészt hogy több fogalommal kell leírni a műveket, másrészt pedig az, hogy az osztályozás során használható kifejezések szabad koordinálása válik szükségessé.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A továbbiakban bemutatjuk az ETO 78-as szakcsoportját, majd ismertetjük az FZO rendszerét és a két rendszer pozitívumainak, hátrányainak összevetésével megpróbálunk következtetést levonni alkalmazhatóságukra nézve.

ETO 78

A művészetek, szórakozás, sport mellett a zene az ETO 7-es főosztályának részét képezi. A táblázat utasítása szerint a „78-as osztályba kerülnek a zeneművek és a róluk szóló irodalom, a zenetudomány stb., továbbá a zenei gyakorlásra és a hangszerek használatára vonatkozó kérdések. . . további alosztályozásra .01/.08 korlátozottan közös alosztások szolgálnak, melyek a 7-es főosztály elején találhatók. .0 (pont nulla) jelű korlátozottan közös alosztásból vezethetők le; a .08 Zeneművek formái korlátozottan közös alosztás azonban a 78-as osztályban sajátos jelentéssel került kidolgozásra".[4] A rendszer osztályozási lehetőségeinek illusztrálására nézzük meg a 78-as osztály vázlatos táblázatát.

ETO 78

Korlátozottan közös alosztások		*Főbb szakcsoportok*	
78.01	Általános kérdések	781	Általános zeneelmélet
		782/785	A zene fajtái. Zenei műfajok
78.02	Zeneművek előáll. technikája	782	Színházi zene
78.03	Zenei stílusok	783	Egyházi zene, vallásos zene
		784	Vokális zene. Ének.
78.05	A zene célja és alkalmazása	786/789	Egyes hangszerekre írt művek
78.06	A zenét érintő különféle kérdések	786	Billentyűs hangszerekre írt művek
78.07	A zenével való foglalkozás jellege	787	Húros hangszerekre írt művek
78.08	Zeneművek formái	788	Fúvós hangszerekre írt művek
		789	Ütős hangszerekre írt művek
78.082/086	Hangszeres művek formái		
78.087	Apparátusra és hangszerelésre vonatkozó formák		
78.087.6	Énekhangra írt mű		
78.087.61	Egy hangra írt művek		
	.612 Női hangra írt művek		
	.613 Férfi hangra írt művek		

Első megjegyzésünk a rendszerrel kapcsolatosan az, hogy ez az osztály nem tartalmazza a zene valamennyi, pl. esztétikai, szociológiai, filozófiai vonatkozását. Ezeket csak viszonyítással tudjuk kifejezni; pl.

zenepedagógia 78:37
zeneesztétika 78:111.852

Az egyes hangszerek oktatására vonatkozó irodalmat érdemes a hangszer számához viszonyítani: pl. 786.2:37 zongoratanítás. A 78.01 Általános kérdések. A zene elmélete esztétikája és filozófiája korlátozottan közös alosztás túl általános és összefoglaló, ezért nem használható.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A rendszer nem választja szét a zenei szakirodalmat és a zeneműveket, tehát egy zeneműről, és a róla szóló irodalom azonos jelzetet kap.

Az egyes hangszerek kifejezésére sem ad minden esetben lehetőséget az ETO: így például teljesen hiányoznak a rendszerből a reneszánsz, barokk, sőt a mai kortárs hangszerek is, és sajnos ugyanez mondható el a vokális műfajokra is. Az ETO 78 gyakorlatilag a XIX. század zenei állapotát tükrözi, s ez magyarázza is egyben, hogy sok mindent nem vett, illetve nem is vehetett figyelembe.

Az instrumentális zene apparátusát főtáblázati számmal, műfaját korlátozottan közös alosztással – új terminológiával élve nem önálló és különleges alosztással – fejezi ki. A vokálisoknál ez megfordul, a műfajt jelöli a főtáblázati szám és az apparátust a nem önálló és különleges alosztás.

Például:	hegedű	szonáta
	787.1	78.082.2

Illetve vokálisoknál:

szoprán hangra írt	dal
78.087.612.1	784.3

Következetesebb volna a táblázat, ha főtáblázati számmal fejezné ki az apparátust jelölő fogalmakat függetlenül attól, hogy énekes, vagy hangszeres előadásról van szó: tehát a hangszereket és hangfajokat egyaránt. A zenei formákat pedig alosztások segítségével. Célszerűbb volna azonban *valamennyi műfajt és valamennyi apparátust jelölő fogalmat főtáblázati számmal kifejezni*, hiszen ezek a feltárásban és a visszakeresésben is egyenértékű szempontok.

A táblázat nem elég részletes és egyes zenei fogalmak kifejezése túlságosan bonyolult. Legszembetűnőbb ez a kamaraművek apparátusának kifejezésénél. A rendszer egyedül a vonósnégyesre ad egyszerűbb jelzetet, ami a kvartett jelzetét viszonyítja a hegedű jelzetéhez:

785.74:787.1.

Az így kapott szakszám jelentése: két hegedűre, brácsára és csellóra írt mű. Az egyéb, igen gyakori hangszerösszeállítású, azaz obligát együttesekre a táblázat nem gondol, így azokat hangszerenként mellérendelő viszonyítással, a kamaraösszeállítást jelölő jelzethez kell kapcsolni. A zongoranégyes jelzete:

785.74:786.2:787.1:787.2:787.3

(kvartett) (zg.) (hg.) (br.) (gka.)

Az előbbi példánál maradva, a zongoranégyes éppen húsz helyre lenne besorolható, ha a táblázat szabályai szerint az összes lehetőséget ki akarjuk fejezni.

A „kiegészítések és módosítások az ETO-hoz. 7. sorozat 6. szám (OMKDK, 1972. 3. p.)" új jelet vezetett be, ez a :: jel, mellyel a jelzetelemek sorrendjét rögzíthetjük. Ennek alkalmazásával példánk a zongoranégyes jelzete és besorolási helyei az alábbiak szerint alakulnak:

785.74 ::786.2::787.1::787.2::787.3
785.74::787.1::787.2::787.3::786.2
785.74::787.2::787.3::786.2::787.1
785.74::787.3::786.2::787.1::787.2

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a további lehetőségek pedig így:

786.2::787.1::787.2::787.3::785.74
787.1::787.2::787.3::786.2::785.74
787.2::787.3::786.2::787.1::785.74
787.3::786.2::787.1::787.2::785.74

Ilyen bonyolult jelzetek alapján nemcsak a katalógus szerkesztése, hanem használata is nehézkes. Talán az lehetne a megoldás, hogy valamennyi obligát együttesre (trióra, kvartettre, kvintettre) a vonósnégyeshez hasonló egyszerű viszonyításos jelzetet alkalmaznánk.

Az osztály felépítésében nem érvényesül következetesen sem a homogenitás elve, sem a hierarchikus elv. Nézzük meg például az egyházi zene helyzetét:

783.2 Liturgikus zene
783.21 Mise
783.22 Mise része. Intriotus, Kyrie, Glória. . .
783.3 Egyházi oratóriumok. Passiók. Kantáták.

A mise és a mise részei egymásnak alárendelt fogalmak, tehát logikailag rész egész kapcsolatban állnak egymással, míg a táblázat mellérendelő viszonyt tükröz. Helyesebb lenne, ha a 783.21 Mise bomlana tovább és a részei is önálló jelzetet kapnának
tehát 783.21.1 Introitus
783.21.2 Kyrie. . .

A 783.3 szakszám alatt felsorolt három fogalom azonos jelzetet kap, tehát a katalógusban is azonos helyre kerülnek a kantátára, passióra és az oratóriumra vonatkozó dokumentumok, holott e három műfaj nem mosható egybe, jól elhatárolható különbség van köztük. Az oratórium epikus, dramatikus jellegű, a kantáta viszont lírai. A passió történeti fejlődése során háromféle formában jelentkezett: korál-passió, motetta-passió, és oratórium-passió. Tehát a passió jelzetét is további három részre kellene osztani.

Flexibilis Zenei Osztályozás

Az egyetemes tizedes osztályozás elvén nyugvó zenei feltárás problémái már a hatvanas években jelentkeztek, s a nemzetközi fórumokon (pl. a Zenei Könyvtárosok Nemzetközi Szövetségének értekezletein) heves vitákhoz vezettek. 1973-ban az angol Könyvtáros Egyesült (LA) Dewey-osztályozási szakbizottsága munkacsoportot szervezett az ETO 78-as szak revíziójára, de a javaslat csak jó néhány évvel később, 1980-ban jelent meg.* *Pethes* Iván 1966-ban mutatta be az általa szerkesztett, Flexibilis Zenei Osztályozásnak (FZO) nevezett rendszert, amely kizárólagosan a zeneművek osztályozására készült, s elvben az ETO elégtelenségeit volt hivatva orvosolni.[3]

Az FZO követi az ETO törvényeit, de annál rugalmasabb, és tetszőleges metszetű tárgyi-tartalmi feltárásra alkalmas. Bár az FZO-t ismertették a Zenei Könyvtárosok Nemzetközi Szövetsége, valamint a FID illetékes bizottságai előtt is, az elismerő vélemények

* Bővebben lásd. a Cataloging and Classification Quarterly. (5. vol. 1984. 2.no. pp. 57–66.) könyvismertetését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ellenére nem vált nemzetközileg elfogadott zenei osztályozási rendszerré, noha elvetésre konkrétan soha nem került.

Az FZO segítségével négy metszetben – elméleti, gyakorlati, alkotói és előadói oldalról – tárhatók fel a zeneművek.[5] Tekintettel arra, hogy a jelzetalkotás és az összekapcsolás az ETO elveit követi, az FZO nemcsak könnyen elsajátítható, hanem a 78-as osztály csatlakoztatásával akár be is építhető az ETO katalógusokba. Említettük, hogy a fogalomalkotás és kapcsolás minden lehetőségét átvette az ETO-ból, de különösen az aposztróf használatára épített, lehetővé téve a zeneművek apparátusának egyszerű kifejezését. A rendszer 3 fő területre tagolódik:

Korlátozottan közös alosztások	Főtáblázati számok 0 Zenetudomány zeneelmélet	1/9 Zeneművek
–1/–4 Zenetörténeti típus-korszakok	01 A zenetudomány elmélete	1/4 Instrumentális zene
	02 Zeneelmélet	
–5 Instrumentális művek formája	03 A zeneszerzés és interpretálás elm. és gyak.	1 Szólóhangszerrel írt művek
–6 Vokális művek formája	04 A zeneszerző oktató, előadó személye	2 Szólóhangszerek együttese. Kamaraművek.
–7 Színpadi művek formája	05 A zenei szervezet	3 Zenekarra írt művek
–8 Iskolák. Átiratok	06 A zene határter.	
–9 A zene megjelenésének külső formája	07 Zenetörténet	4 Szólisták zenekari kísérettel vagy egyéb hangszerek kíséretével
	08 Népzene	5/8 Vokális zene
	09 Segédkönyvek	5 Szólóének
		6 Vokális szólisták együttese
		7 Kamaraművek
		8 Szólisták, kórus és zenekarra írt művek
		9 Zenei összkiadások Gyűjtemények alosztás 1/8 szerint

E három főcsoport, valamint az ETO segédtáblázatok felhasználásával valamennyi, a zenében használatos fogalom kifejezhető. A főtáblázati jelzetalkotás egyszerű és megfelel annak a követelménynek, hogy bármely összeállítású apparátus könnyen kifejezhető legyen. Az *1-es és 5-ös főosztály* adja az alapot, itt találhatók a különböző hangszerek, illetve hangfajok, a 2, 4, és a 7, 8 osztály ezek alapján kombinálható. A *mnemotechnikai jelzeteknek* nagy szerepük van a jelzetalkotásban. Az osztályok elején utasítást találunk a jelzetek képzésére. Megszüntetendő azonban a 9-es főosztály. A táblázat szerint ide a gyűjtemények, zenei összkiadások kerülnének. Véleményünk szerint ez formai szempont, a 9-es korlátozottan közös alosztásoknál van a helye, a zeneművek külső megjelenési formájánál.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A táblázat kidolgozása igen alapos, részletes bontásban szerepelnek pl. a zenei formák. Sajnálatos, hogy a rendszer nem egészül ki betűrendes mutatóval.

A *jelzetek kapcsolására* bőségesen találunk példát a táblázatban. A főosztályok elején a példák, egyazon típus szakozására kétféle lehetőséget is kínálnak. Fontos azonban, hogy könyvtáron belül döntsünk az egyik, vagy másik lehetőség mellett, és következetesen ugyanazt a megoldást használjuk. A versenyművek például a 4-es főosztályba tartoznak, mely a 3-as zenekar és 1-es szólóhangszerek segítségével képezhető. A jelzetalkotás egyik módja:

4-eshez a zenekar 39 számát csatlakoztatjuk, majd a szólóhangszer számát az egyes elhagyásával ' (aposztróf) segítségével

pl. Mendelssohn-Bartholdy, Felix: E moll hegedűverseny.
439' 41

A jelzetalkotás másik módja, ha a 4-eshez a szólóhangszer(ek) számát csatlakoztatjuk, a táblázat szerint az 1-es elhagyásával, majd ehhez ' (aposztróf) segítségével a zenekar számát

Az előbbi példánk szakszáma így:

441'39

Ez a megoldás zenei szempontból szebb, jobban kifejezi a versenyműlényegét. Versenyműveknél ugyanis a szólóhangszeré a vezető szerep, a zenekar általában csak kísér. A táblázat hibája viszont, hogy kettősversenyek szakozásánál, – ilyenkor a két hangszert a 2-es főosztály alapján fejezzük ki – a 2-es főosztályban a főosztályt jelölő 2-est nem hagyja el. Az 1-es főosztályban viszont az 1-es elhagyását javasolja. Ebből komoly keveredés keletkezhet, ugyanis ilyen módon képezve a kürtverseny jelzete 422'39 és bármely kettősverseny jelzete is 422-vel kezdődik

pl: fuvola-hárfa kettősverseny
422'11'51'39

A katalógusban tehát egymás mellé kerülnek az egy hangszerre és a két koncertáló hangszerre írt művek, pontosabban a kürtverseny és a kettősversenyek cédulái keveredni fognak. A jelzetalkotásban érdemes a második lehetőséget választani azzal a megkötéssel, hogy az egy hangszerre írt versenyművek szakozásánál kiírjuk a hangszerek 1-es, főosztályt jelölő számát. Igy a fent említett példák helyes szakszáma:

412.2'39 kürtverseny
422.11'51'39 fuvola-hárfa kettősverseny.

A 4-es főosztályba először az egy szólóhangszerre írt művek, majd a két, három stb. koncertáló hangszerre és zenekarra írt művek következnek.

A gyakran előforduló, ún. obligát együttesek szakozására külön, speciális jelzeteket kínál a táblázat. Ennek óriási előnye, hogy ilyenkor nem kell a hangszereket, illetve hangfajokat egyenként kiírni. Az obligát együttesek jelzeteit a 2-es és 6-os főosztály elején találjuk meg:

234.1	Vonóstrió	hegedű, brácsa, gordonka
236.1	Zongoratrió	zongora, hegedű, gordonka
244.1	Vonósnégyes	2 hegedű, brácsa, gordonka
241.1	Fúvósnégyes	fuvola, oboa, klarinét, fagott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

246.1 Zongoranégyes zongora, hegedű, brácsa, gordonka
254.1 Vonósötös 2 hegedű, 2 brácsa, gordonka
256.1 Zongoraötös zongora és vonósnégyes
251.1 Fúvósötös fuvola, oboa, klarinét, fagott, kürt

Vokális együtteseknél külön jelzetet kapnak a kíséret nélküli és a kíséretes obligát együttesek:

623 SA hangokra írt vokálduó
627 SA hangokra írt vokálduó zongorakísérettel
624 TB hangokra írt vokálduó
628 TB hangokra írt vokálduó zongorakísérettel
633 SSA hangokra írt vokáltrió
637 SSA hangokra írt vokáltrió zongorakísérettel
643 SSAA hangokra írt vokálkvartett
647 SSAA hangokra írt vokálkvartett zongorakísérettel
644 TTBB hangokra írt vokálkvartett
648 TTBB hangokra írt vokálkvartett zongorakísérettel
643.4 SATB hangokra írt vokálkvartett
643.8 SATB hangokra írt vokálkvartett zongorakísérettel
653.4 SATBarB hangokra írt vokálkvintett
657.8 SATBarB hangokra írt vokálkvintett zongorakísérettel
683.4 SSAATTBB hangokra írt vokáloktett
687.8 SSAATTBB hangokra írt vokáloktett zongorakísérettel

Véleményünk szerint a vokális zenében részletesen kerültek kidolgozásra az obligát együttesek. Az ezektől eltérő hangszer- vagy hangfajösszeállításoknál kötelesek vagyunk a hangszereket, illetve hangfajokat egyenként kiírni. Pl.: kvartett oboára, klarinétra, hegedűre és zongorára

241.4'15'41'61

A zenei stílusok, formák, műfajok kifejezése a korlátozottan közös alosztások segítségével történik. A –1/–4 Zenetörténeti stílusok helyett alkalmasabb az ETO 7.03 Művészeti típusok és művészi hatások korlátozottan közös alosztást használni. A –5/–7 a zenei formák kifejezésére szolgál, alaposan kidolgozott csoportok.

Az FZO jelzetalkotásában a zenei apparátus és a zenei forma szakszáma nem kapcsolódik össze, a két metszet külön-külön jelzetet képez.

A katalógusban előre kerülnek a –5/–7-es műfaji jelzetek A –9-es korlátozottan közös alosztás bizonyos jelzetei abban az esetben igen lényegesek, ha a gyűjteményben kották, hanglemezek és hangszalagok egyaránt vannak, és integrált katalógusban helyezzük el a cédulákat.

A kis formák, zsánerdarabok –54-be, a táncformák a –56-ba kerülnek a forma névalosztásával. Az utasítás szerint a –54 és a –56 szakcsoportokban a további besorolás a névalosztás betűrendje szerint történik. Az egyedi vagy névalosztásnál igen fontos, hogy a fogalmak megnevezésére mindig ugyanazt a névformát, azaz nyelvi alakot használjuk. Tehát a nocturnus, nocturne, noktürn mindig –56 Noktürn legyen!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ETO 78 és FZO alkalmazása a központi feldolgozásban

Mint már korábban említettük, a hangfelvételek központi feldolgozása 1975-ben indult meg. Az osztályozás alapelveit Pethes Iván fogalmazta meg. A legfőbb elv az volt, hogy a zeneműveket két metszetben, a zenei műfaj és az apparátus oldaláról egyaránt feltárjuk. Ez azt jelentette, hogy a műfaj és az apparátus jelzetét egyik osztályozásban sem kapcsoljuk össze. Ezzel lehetővé vált, hogy a visszakeresés során az apparátus és a forma oldaláról feltett kérdésre egyaránt válaszolni tudunk. Ha a jelzetet összekapcsoljuk, csak az egyik megközelítési mód lehetséges. A rendszer prekoordinált szerkezetéből fakadó zártságát, merevségét lehetett kicsit oldani ily módon. Nézzük meg pl: Mendelssohn-Bartholdy: G moll hegedűverseny Op.64 ETO és FZO jelzeteit:

ETO		*FZO*
785.082.4	versenymű	1–515.1
785.787.1:787.11	hegedű és zenekar	414.1'39

A katalógusban 785.082.4 illetve 1–515.1 jelzet alatt megtalálhatjuk a gyűjtemény valamennyi versenyművét. Másodlagos besorolási elemként a szólóhangszert kell tekinteni, tehát a versenyművek száma mögött szólóhangszerenként csoportosítjuk az anyagot. A másik visszakeresési lehetőség, ha az apparátus szerint, tehát jelen esetben hg. zk-ra írt műveket keresünk.

Vegyünk egy másik példát a vokális zenéből: Wagner, R. Wesendonk Lieder jelzetei a következők:

ETO		*FZO*
784.3=30	dal (lírai)	1–641.3=30
784.087.612.6:785.11	Alt és zenekar	572'39

Ha tehát dalokat keresünk a 784.3, illetve 1–641 szakjelzet mögött sorakozó leírások nyújtják a releváns irodalmat. Ha alt hangra írt műveket kért a felhasználó a 784.087.612.6, illetve 572 szakjelzethez kell irányítanunk.

A központi feltárás tapasztalatai, az osztályozás nehézségei

A központi ellátásban feldolgozott felvételek tartalmi felosztása a következő: komoly zene, népzene, jazz, irodalom (vers, próza, gyermekirodalom). (Az irodalmi felvételek osztályozása az ETO 8-as osztálya alapján történik.)

A zenei hangfelvételek osztályozásánál a táblázatok hiányosak és nem mindig alkalmasak a finomabb részletek kifejezésére. Vegyük sorra ezeket:

A komoly zene

A régi zene reneszánsza, és a legújabb zene új fogalmak bevezetését, beépítését sürgeti a táblázatokba. Nincs lehetőség a régi hangszerek meghatározására. Egy barokk fuvola, vagy hegedű nem azonos a mai fuvolával vagy hegedűvel. Nem mindegy, hogy a felvételen a művet eredeti, régi hangszereken, vagy mai hangszereken játsszák. Az ETO 78-as osztályában egyáltalán nincs lehetőség a régi hangszerek kifejezésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az FZO-ban valamennyi hangszernél .9-es alosztással a történeti típusok címszó alá csatlakoztathatók a régi hangszerek. Gondot okoz a régi és a modern műfajok meghatározása mindkét rendszerben. Az ETO is és az FZO is kiegészítésre, bővítésre szorul.

Ugyancsak komoly probléma az egyházi zene osztályozása. Az ETO vázlatos ismertetése kapcsán már volt szó erről, az oratórium, passió, kantáta példáján. Bár az FZO e téren részletes, alapos, mindkét rendszernél gondot okoz a különböző egyházak zenéjének egyszerű, és egyértelmű meghatározása, különválasztása.

Népzene

A népzene műfajainak és hangszereinek kifejezésére az ETO-ban egyáltalán nincs lehetőség. Az FZO műfaji bontása elég árnyalt, a hangszereknél pedig az újabban használatos népi hangszerek száma beépíthető a táblázat .8 népi típusok alosztásához. A népzenei osztályozásnál először is két alapvető csoportot kell egymástól egyértelműen elválasztanunk: az eredeti népzenét és a népzenei feldolgozásokat. A központi ellátásban az idők folyamán az alábbi konvenció született a népzene osztályozására.

eredeti lejegyzés

ETO	*FZO*
398.8(=. . .)	1–59(=. . .)
784.4(=. . .)	1–69(=. . .)

feldolgozás

398.8(=. . .)	1–893.1(=. . .)
784.4(=. . .).088	1–891.5(=. . .)

A népzene apparátusának kifejezésére az FZO-ban találunk jelzetet. Az ETO-ban a népi hangszerek pontos meghatározása nem lehetséges. A népi zenekar kifejezésére a központi cédulákon a következő megoldást vezettük be:

785.16(3/9) a kiszenekar jelzetét földrajzi alosztással népi zenekarrá alakítottuk

Jazz

A jazzre egyik rendszer sem gondolt. Ebben a műfajban a hangszerek nem különlegesek, a táblázatok segítségével pontosan meghatározhatók. A jazz-zenekar kifejezésére az ETO-ban a 785.161 jazz-tánc- és sramlizenekarra írt művek az FZO-ban a 314 Tánczenekarra írott művek jelzetét használjuk. Ezt azért is tehettük, mert a tánczenét központilag nem dolgozzuk fel. Természetesen, ahol a gyűjteményben tánczenei anyag is van, ott a tánczene kifejezésére más jelzetet kell alkalmazni.

A jazz-műfajok meghatározására egyik rendszer sem ad lehetőséget. Ezért új számot kellett alkotni, illetve egy régit lefoglalni ennek a műfajnak a kifejezésére.

ETO		*FZO*
784.083.626	hangszeres	1–577
784.76	vokális	1–677

Ez csak átmeneti megoldásnak tekinthető. A jazz műfaji bontása, különféle formáinak összegyűjtése, rendszerezése után a táblázat bővítését is el kell végezni. Hiszen ez az osz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tályozási szint csak addig elegendő, amíg a gyűjteményekben szórványosan fordulnak elő jazzfelvételek, illetve a keresések nem specializálódnak a műfajon belül.

***

Összefoglalva a két osztályozási rendszerről és a zenei feltárás hazai gyakorlatáról mondottakat, megállapítható, hogy a Pethes Iván által kidolgozott FZO alkalmasabb a zene osztályozására, mint az ETO.

Az FZO a zene speciális követelményeinek megfelelő felépítésű, segítségével a zene valamennyi metszetét ki tudjuk fejezni. A rendszer biztosítja, hogy a könyvtár állományának és a keresési szempontoknak megfelelően a csoportok nagyjából egyenletesek legyenek. Az összetartozó fogalmak alkotják az osztályokat, s az osztályok homogének. A feltárás mélysége az általános keresési szempontoknak megfelelő, a használói igényekhez igazítható. Jelzetalkotása egyszerű, a fogalomalkotás valamennyi lehetőségét alkalmazhatjuk. Az osztályozás és visszakeresés gyorsabb és pontosabb, mint az ETO 78 segítségével. Előnyei mellett meg kell említenünk, hogy szemben az ETO-val a rendszer nem kapcsolódik a nemzetközi gyakorlathoz, de az ETO ismerete nélkül sem használható. Sajnálatos, hogy az FZO-t hazánkban ma még nem nagyon ismerik a zenei könyvtárosok. (Ennek legfőbb oka az, hogy az 1967-ben kis példányszámban közreadott táblázat jelenleg nem kapható és a meglévők is nehezen hozzáférhetőek.) Kisebb szépséghibája a táblázatnak az is, hogy nem készült hozzá betűrendes mutató, tehát a szakterületet kevéssé ismerők számára a használata kicsit nehézkes.

Az ETO nemzetközileg elfogadott és használt osztályozási rendszer. Tapasztalataink szerint azonban a 78-as osztálya nem alkalmas a zeneművek megfelelő feltárására. Az alosztások részletesebb bontása, a jelzetkalkotás egyszerűsítése, új főtáblázati számok bevezetése fokozhatná a rendszer használhatóságát. Az ETO használata mellett szól viszont, hogy a hazai közművelődési könyvtárak többségében az ETO-t tükröző katalógust szerkesztenek.

Rónai Tamás korábban már említett cikkében felveti a zenei osztályozással foglalkozó szakemberek dilemmáját is: melyik szakrendszert használjuk, az ETO-t vagy az FZO-t?

Ha a rendszerek alkalmazhatóságát nézzük, feltétlenül az FZO mellett kell döntenünk, mert az megfelel a szakterület speciális követelményeinek, alkalmas számítógépes feldolgozásra. Azoknak a könyvtáraknak, amelyek választás előtt állnak, még nem döntötték el melyik rendszerrel dolgozzanak, egyértelműen az FZO-t javasoljuk. Azokban a könyvtárakban is megoldható az FZO használata, ahol ETO rendszerű integrált katalógus van, az FZO jelzetek 78 csatlakoztatásával beépíthetők az ETO katalógusba. Az már nehezen képzelhető el, hogy azokban a könyvtárakban, ahol eddig ETO szerint osztályozták a zenei anyagot, áttérjenek egy másik rendszerre, s egész anyagukat újra feltárják. (Ehhez segítséget nyújtana egy ETO-FZO konkordancia táblázat.) A hazai gyakorlatban a két rendszer egymás mellett élése továbbra sem kerülhető el. Számolnunk kell azzal is, hogy előbb meg kell tanítani a könyvtárosokat az FZO használatára, és mindenekelőtt gondos-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kodni kellene a táblázat újrakiadásáról. (A KMK 1986 február – márciusában rendezett „Katalógusszerkesztés és szakozás a zenei könyvtárban" című szaktanfolyamán az ETO melett az FZO is tantárgy volt.)

Hangsúlyoznunk kell, hogy mindkét rendszer továbbfejlesztésére égető szükség van. Nem halasztható tovább a régi zene, a legújabb zene, az egyházi zene, a népzene, valamint a jazz osztályozására alkalmas jelzetek kidolgozása, bármelyik rendszer használata mellett dönt is a kollektív, illetve szakmai bölcsesség.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács Osztályozási Szakbizottsága 1985-ben napirendre tűzte a zenei osztályozás kérdését. A szakbizottság megbízásából *Surján* Miklós, a Baranya Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese felmérte a magyarországi helyzetet, előtanulmányt készített, és javaslatokat tett a zenei osztályozás továbbfejlesztésére. Az OKT Osztályozási Szakbizottsága a zenei osztályozással foglalkozó szakemberek bevonásával 1986 május 7-én megvitatta Surján Miklós anyagát. A bizottság tagjai egyetértettek abban, hogy mindkét rendszer bővítésre szorul. A zenei osztályozás megújításával kapcsolatosan az első feladat az osztályozáshoz szükséges fogalomkészlet kialakítása. Ez az FZO anyagának kibővítésével könnyen megoldható. Első lépésben tehát az FZO revízióját végzik el, s ennek segítségével gondolni lehet az ETO átdolgozására is.

IRODALOM

1. *RÓNAI* Tamás: A megyei könyvtárak tárgyi katalógusairól = Könyvtári Figyelő. 31.évf. 1985. 2.szám 160–168.p.
2. Thesaurus. Zur Erschliessung von Musik nach Anlass, Zweck und Inhalt. Bearb. von Klauss Scheider. Berlin, 1982, Deutscher Bibliotheksinstitut. 135 p.
3. *GÓCZA* Gyuláné: Új Hangfelvételek. Egy szolgáltatás múltja és jelene = Könyvtáros. 34.évf. 1984. 10.szám 600–601.p.
4. Egyetemes Tizedes Osztályozás. Teljes kiadás. Bp. Közgazd. és Jogi Kiadó. 7. Művészeti Szórakozás. Sport. 1970.; Segédtáblázatok. 1969.
5. *PETHES* Iván: A flexible classification system of music and literature on music. Bp. 1967. KMK. XV, 49 p.
6. *UNGVÁRY* Rudolf: Az osztályozás alapjai. Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe. Kísérleti oktatási anyag. Bp. 1982. OSZK-KMK. 116 p.

Rövidítések

A	alt	No.	numero
B	basszus	OP.	opusz
Bar	bariton	S	szoprán
br	brácsa	T	tenor
gka	gordonka	zg	zongora
hg	hegedű	zk	zenekar

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK A BÜNTETÉSVÉGRAHAJTÁSI INTÉZETEKBEN

DÓRA BÉLA

Az OKT plénuma 1986. június 17-én tárgyalta Dóra Béla előterjesztését a büntetésvégrehajtási intézetekben működő közművelődési könyvtárakról. Az előterjesztést egyhangúlag elfogadták. Most az előterjesztés rövidített változatát közöljük. (A szerk.)

A könyvtárak kialakulása a büntetőintézetekben

Magyarországon a modern büntetésvégrehajtási rendszer kialakulása a századforduló előtti egy-két évtizeddel indult meg. A könyv – legalábbis néhány könyv – már az indulásnál jelen volt. A börtönszabályzat első változata a zárkában tartandó tárgyak között említette meg a Bibliát, a zsoltáros könyveket, illetve az elítélt felekezetének megfelelő – a lelkész által kijelölt – vallásos könyveket. Ebből a néhány könyvből lett pár év leforgása után könyvtár. Az 1880-as újabb szabályozás már „fegyenckönytárról" a rab által megvásárolható, adományként kapható „erkölcsös vagy tanulságos" könyvekről beszél. Ahogy a fogvatartottak „megjavítása" alapvetően a pap és a tanító feladata volt, a könyvekkel kapcsolatos tennivalók is rájuk hárultak.

A büntetőintézeti könyvtárak kezdetben a szabaduló rabok és a különböző segélyező egyletek adományaiból tevődtek össze, igen sokan küldtek könyveket az elítélteknek. A korabeli feljegyzések szerint a pénzadományok után sokáig a könyvek tették ki a raboknak küldött ajándékok zömét.

A magyar büntetésvégrehajtás változatos története során kevés stabil elemmel találkozunk, eszmék, nézetek, gyakorlati megoldások széles köre volt életben és halt el, a könyvekkel azonban mindvégig együtt élt a börtön.

A mai szocialista büntetésvégrehajtás jellemzője az elítéltek nevelése: az a cél, hogy szabadulásuk után képesek legyenek a társadalomba beilleszkedni, újabb bűncselekmény elkövetése nélkül élni.

A nevelési feladat egyik igen fontos eleme a büntetésvégrehajtási intézetekben folyó közművelődési tevékenység. A fogvatartottak jelentős része nem rendelkezik megfelelő általános és szakmai műveltséggel, meg kell tanítani őket azokra az ismeretekre, amelyek nélkül a mai, modern társadalmi körülmények között már csak nagyon alacsony színvonalon élhetnének. Ennek érdekében évente mintegy 2500 fő jár általános iskolába, több százan végeznek középiskolai tanulmányokat, jelentős a szakképzésben résztvevők száma.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az oktatáson kívül több területen folyik a fogvatartottak műveltségi szintjének bővítése. Az ismeretterjesztés szervezetszerűen folyik a TIT területi szerveinek bevonásával. Valamennyi intézetben működnek irodalmi, zenei, képzőművészeti, barkács, sport stb. szakkörök.

A közművelődési munkában felhasználásra kerülnek a különböző tömegkommunikációs eszközök, kiterjedten használják a televízió, illetőleg a rádióműsorok adta lehetőségeket. Ehhez a közművelődési tevékenységhez kapcsolódnak szervesen a börtönkönyvtárak.

A könyvtári munka továbbfejlesztése érdekében kérte föl az Országos Parancsnokság az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központját, hogy a Nevelési Osztállyal együttműködve vizsgálják meg a büntetésvégrehajtási intézetekben működő könyvtárak helyzetét.

A könyvtárak működésének vizsgálata

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja és az Igazságügyi Minisztérium Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokság Nevelési Osztálya 1982. év első félévében tíz büntetésvégrehajtási intézetben működő könyvtárat vizsgált meg.

A könyvtárak személyi és tárgyi feltételei a vizsgálat idején

A könyvtárakat elítéltek kezelik, akik a kultúrnevelők, illetve nevelők irányítása mellett dolgoznak. Kivételt képez a fiatalkorú elítéltek számára fenntartott könyvtár, ahol főfoglalkozású kultúrnevelő és egy elítélt dolgozik. A könyvtárakban foglalkoztatott elítéltek közül 5 fő felsőfokú, 5 fő középfokú, 3 fő szakmunkás végzettséggel rendelkezik. Három intézetben kapott új helyiséget, berendezést a könyvtár. Javultak a működési feltételek, lehetőség nyílt szabadpolcos könyvtárak létesítésére és helybenolvasásra. A tíz intézet közül hét intézetben szabadpolcos könyvtár működik.

A könyvtárak könyvállománya és olvasóinak száma intézettípusonként átlagosan az alábbiak szerint alakult:

intézettípusok	kötetszáma	olvasók %-os aránya
Fegyházban	15.000	10%
Börtönben	9.000	14%
Fogházban	6.000	8%

A könyvtárak kezelése

Az állománygyarapítás minden intézetben vétel útján történik. A könyvvásárlásra fordítható pénzeszközöknek három formája van: – költségvetésben jóváhagyott pénzösszeg, – a vállalatok elítélt részesedési alapja, – az elítéltek által megvásárolt könyvek után járó jutalék (7–10%).

Az állománygyarapításra fordított összeg éves szinten az országos intézetekben átlag 30–40 ezer forint, megyei intézetekben 3–5 ezer forint. A könyvtárak nem kötöttek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szerződést a Könyvértékesítő Vállalat Könyvtárellátó Főosztályával, a megjelenő új könyveket nem rendelték meg folyamatosan, a gyarapítás minden könyvtárban esetleges és tervszerűtlen.

A könyvek állományba vétele szinte minden könyvtárban más-más módon történik. Általában egyedi címleltárt használnak, de a könyvek leltári számmal való ellátása sem egységes. Csoportos leltárkönyvet egyik könyvtárban sem vezetnek, így az állomány megoszlása nem áttekinthető. Az időszaki kiadványokról egyik könyvtárban sem vezetnek nyilvántartást.

A megvizsgált könyvtárak mindegyikében sok a megrongált, vagy elveszett könyv, jelentős az elavult könyvek száma. Az állományapasztás azonban a könyvtárak többségében nem folyik, ahol selejteznek, ott sem szakszerűen.

Letéti állománya a fiatalkorúak könyvtárának van. A központi könyvtárhoz két letéti könyvtár tartozik: – felnőttkorú elítéltek szálláskörlete, – központi kórház épülete. E két letéti állományt szükség szerint cserélik és fejlesztik. Győrben egyedülálló kezdeményezés, hogy a győri SZMT Könyvtártól 800 kötetet kapott az intézet letétbe. Az SZMT Könyvtár évente cseréli a letét könyveit.

Raktári jelzettel csak egy könyvtárban látták el a könyveket. A többi könyvtárban egymástól eltérő csoportosítások szerint helyezték el a könyvállományt. Általában külön a szépirodalmat és külön a szakirodalmat.

A könyvekben a bv. házinyomdája által készített könyvkártyákat használnak. E könyvkártyák hátránya, hogy nagy mérete miatt nem fér el a könyvek tasakjában, valamint a kisméretű könyvekből könnyen kiesik. Két könyvtárban készítettek betűrendes katalógust.

A könyvtárakat minden fogvatartott használhatja a magánelzárást töltők kivételével. A nem szabadpolcos könyvtárak gépelt katalógusokat adtak a körletekbe, melynek alapján a fogvatartottak kiválaszthatják a kívánt könyvet. Az olvasókról és a kölcsönzött könyvekről nem vezetnek pontos nyilvántartást.

A vizsgálat tapasztalatai alapján tett javaslatok

A vizsgálat befejezése utána a könyvtárak fejlesztésével és működésével kapcsolatban a bizottság tagjai az alábbiakat javasolták:

– Országos Parancsnoki intézkedés kiadását, amely szabályozza a fogvatartottak számára fenntartott könyvtárak tevékenységét.

– Módszertani útmutató kiadását a könyvtárak részére, amely tartalmazza a könyvtárak kezelési utasítását és az olvasóvá nevelés alapvető módszereit.

– Szakmai továbbképzés szervezését a könyvtárakkal foglalkozó kutlúrnevelők illetve nevelők részére.

A könyvtárak vizsgálata után tett intézkedések

1983. január 1-én hatályba lépett az IM Bv. Országos Parancsnokának 0115/1982. sz. intézkedése, amely szabályozza a fogvatartottak számára fenntartott könyvtárak működését. Az intézkedés meghatározza:

– a könyvtár fenntartásáért, működéséért, tartalmi munkájáért, szakszerű kezeléséért felelős személyeket;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– a könyvtár feladatát;
– a könyvtár személyi és tárgyi feltételeinek biztosítását;
– az állománygyarapítás kereteit, módját;
– a könyvek nyilvántartási és raktározási rendjét;
– az állami felügyeletet és módszertani segítséget ellátó szerveket.

Az intézkedésben előírtak megvalósítása és folyamatos segítése érdekében 1983. január 1-én megjelent „A büntetésvégrehajtási intézetek közművelődési könyvtárainak munkája" c. Módszertani útmutató. Az intézkedés hatályba lépése és a módszertani útmutató megjelenése előtt a könyvtárak működéséért felelős nevelők, kultúrnevelők szakmai továbbképzésen sajátították el az előírt feladatokkal kapcsolatos tudnivalókat.

A továbbképzések programja az alábbi fő témaköröket tartalmazta:
– Értékrend, életmód, életminőség a különböző társadalmi rétegek szempontjából.
– A könyvtár szerepe a társadalomban.
– A magyar könyvtárügy.
– A könyvtáros mint értékközvetítő.
– A könyvtárosi magatartástípusok.
– Lehet-e a könyvvel nevelni? Biblioterápia.
– Befogadó típusok. Az iskolázottság, életkor, réteghovatartozás szerepe.
– Irodalomfeldolgozás felnőtteknél.
– Az olvasásra szoktatás lehetőségei. Kapcsolattartás az olvasókkal.
– Az olvasás irányítása, módszerei.
– Az olvasók megismerése: olvasói ízlés; férfi és női ízlés.
– Állományalakítás a bv. könyvtárakban.
– Az állomány nyilvántartása, elhelyezése.
– Olvasók és kölcsönzés nyilvántartása.
– A könyvtár lehetséges kapcsolatai más kulturális intézményekkel.
– A bv. könyvtárak módszertani gondozása, szakfelügyelete.
– A könyvtár új nyilvántartási módszereinek bevezetése, gyakorlati útmutató.

A továbbképzések résztvevői Szentendrén a Pest megyei Könyvtárban és a siófoki Városi Könyvtárban gyakorlati foglalkozáson vettek részt. A területileg illetékes megyei és városi könyvtárak vezetői és munkatársai módszertani segítséget nyújtottak a bv. intézetek könyvtárainak.

A könyvtárak jelenlegi helyzete

1983. január 1-én megkezdődött a könyvtárak új adminisztrációjára való áttérés, a könyvek átleltározása, feldolgozása és a működési rend kialakítása. A megadott szempontok alapján a módszertani útmutató segítségével 1983. év végére minden intézet könyvtárában szakszerűen elvégezték az előírt munkát. Az intézetek a kiadott intézkedésben előírtakat törekedtek már az első évben megvalósítani. Tovább javultak a könyvtárak személyi és tárgyi feltételei. Két intézetben függetlenített, egy intézetben pedig részmunkaidős

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtáros dolgozik. A többi intézetben a kultúrnevelők, illetve nevelők irányítása mellett egy-kettő fő elítéltet foglalkoztatnak a könyvtárakban, akiknek iskolai végzettsége az elmúlt három évben az alábbiak szerint oszlik meg:

Év	főisk., egyetem	középisk.	szakm. képz.	8 ált. isk.
1983	8	24	10	7
1984	6	23	8	5
1985	9	18	9	8

Több intézetben kapott új helyiséget, berendezést az elmúlt években is a könyvtár. Az új adminisztrációhoz szükséges nyomtatványokra és a könyvtárak fejlesztésére kellő összeget biztosított az Országos Parancsnokság.

A könyvtárak a költségvetésből és a vállalatok elítélt részesedési alapjából könyvvásárlásra fordítható pénzösszegeit a Könyvértékesítő Vállalat Könyvtárellátó Főosztályával szerződésben lekötik. A könyvtárak által használt helyiségek alapterülete meghaladja a 2000 m^2-t. A nyitvatartási – kölcsönzési – napok száma könyvtáranként átlagosan 4,4 nap. Az állománygyarapításra fordított összeg fokozatosan emelkedett, amely 1985-ben meghaladta az egymillió forintot.

Az elmúlt három évet figyelembe véve a leltárba vett állomány évente több mint 20 000 kötet volt. Az 1985. december 31-i állapotnak megfelelően a könyvtárak saját állománya 236 817 kötet. Átlagosan nyolc féle időszaki kiadványt rendelnek több mint 400 példányban. A megyei büntetésvégrehajtási intézetekben 2,5–3,5 ezer kötetes, az országos bv. intézetekben ennél már lényegesen nagyobb 10–20 ezer kötetes könyvállománnyal rendelkező könyvtárak működnek.

Az elmúlt három év során a beiratkozott olvasók száma fokozat szerinti bontásban a következőképpen alakult:

fokozatok	1983.	1984.	1985.
fogház	15%	11%	7%
börtön	40%	49%	44,3%
fegyház	15%	10%	16%
szig.őrizetes	2%	1%	5%
nem jogerős, előzetes	28%	29%	27,7

A számok vizsgálata során figyelembe kell venni, hogy a könyvtárak statisztikai nyilvántartását csak a feldolgozási munkák után kezdték el vezetni. A könyvtárak zöme 1983. július 1-től működik az új rendelkezések értelmében.

A könyvtárak munkájáról, helyzetéről 1984. évtől minden évben statisztikai jelentést készítenek az intézetek, amelyet felterjesztenek az Országos Parancsnokság Nevelési Osztályára. Az évi jelentésekből kitűnik, hogy a könyvtárak újjászervezése minőségi változást hozott a nevelőmunkának e fontos területén. Megnőtt a fogvatartottak igénye az olvasás és a könyvtárlátogatás iránt. Jelentős szerepet kapott az olvasóvá nevelés egyéni és csoportos formája.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Több könyvtárban szerveztek író-olvasó találkozót. Rendhagyó irodalmi órákat, vetélkedőket és könyvismertetéseket tartottak. Néhány intézetben kísérleteképpen próbálkoznak biblioterápiás foglalkozásokkal is. E tevékenységhez kíván segítséget adni a Nevelési Osztály „Könyv és nevelés" című kiadványa, amely több tanulmányt foglal magába.

A könyvtárak irányításáért felelős nevelők, könyvtárosok – a Nevelési Osztály szervezésében – évente szakmai továbbképzésen vesznek részt.

Ezen túlmenően lehetőség nyílt arra is, hogy a tanácsi vagy szakszervezeti könyvtárak által szervezett alapfokú és könyvtárkezelői tanfolyamon sajátítsák el a könyvtárosi ismereteket. A megyei könyvtárak munkatársai több intézetben vettek részt a könyvtárrendezési, selejtezési, átleltározási, nyilvántartási stb. munkálatokban. A főként könyvtártechnikai jellegű munkák során kialakult jó kapcsolatok a továbbiakban is megmaradtak, s kiterjedtek a tartalmi munkákra. Közösen szerveznek olvasási programokat, író-olvasó találkozókat, egyes továbbképzésekre meghívják a nevelőtiszteket. Helyenként együttműködési szerződést is kötött a két fél.

A továbbiakban is elsődleges feladatnak tartjuk a tartalmi munka fejlesztését, a könyvtárak által nyújtott lehetőségek kihasználását az intézetekben folyó nevelő munkában. Az olvasási kedv fokozása és a nehezen olvasók irodalom iránti érdeklődésének felkeltése érdekében kísérletet folytatunk a hangoskönyvek és video-filmek felhasználásának lehetőségéről. Szükségesnek tartjuk, hogy az intézetek könyvtárainak mind szakmai színvonalának emelése, mind pedig az általuk kifejtett nevelőmunka hatékonyságának céljából a kapcsolatok tovább erősödjenek és szerves részévé váljanak a magyar könyvtárügynek.

Ennek érdekében továbbra is szükségesnek tartjuk az OSZK-KMK szakmai segítségét; elsősorban a fejlesztési koncepciók és tervek kidolgozásában, a könyvtártechnológia javításában, a tájékoztatási és biblioterápiai programok, szolgáltatások és akciók megtervezésében. Az OSZK-KMK-val való együttműködés annál is fontosabb,mivel a büntetésvégrehajtási intézetek könyvtárait nem lehetséges a vonatkozó jogszabály előírásainak megfelelő hálózatba szervezni, s nincs olyan könyvtári egység sem, mely elláthatná a hálózati központi feladatokat.

• • •

AZ AIBM-KONFERENCIA megrendezése után két évvel Olaszország ismét jelentős lépést tett a nemzetközi zenei könyvtárügyben való jelenléte érdekében: a Parma melletti Colorno hercegi palotájában, a parmai A. *Boito* zeneakadémia szervezeti keretei között megalakult az AIBM legújabb programját, a RIPM-et (Répertoire International de la Presse Musicale) koordináló egyik nemzetközi központ (a másik koordináló központ a vancouveri University of British Columbia mellett működik).

Associazione italiana biblioteche. Bollettino d'informazioni, 1986. 1.sz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁR A TÁRSADALMI GYAKORLATOT MODELLEZŐ NEVELŐISKOLÁBAN

KOCSIS JÓZSEF

Néhány éve még ez a cím került volna ezen írás fölé: *„Könyvtár a szentlőrinci kísérleti iskolában"*. Ma már általánosabban fogalmazhatunk. Az 1969 óta folyó szentlőrinci kísérlet második évtizedét ugyanis nemcsak a belső viszonyok intenzív fejlesztése jellemzi, hanem az is, hogy további nevelőtestületek vállalkoztak a kísérleti program adaptációjára, s így a modell kiépítőinek köre újabb munkatársakkal bővült. Ezzel kialakult az ún. nevelőiskola megvalósításán fáradozó iskolák dinamikusan gyarapodó csoportja. Ezek az iskolák a nevelésen a pedagógiailag reprodukált társadalmi gyakorlatot értik, éppen a társadalmi gyakorlat szubjektumainak fejlesztése érdekében. Lényegi azonosságuk (tevékenységrendszerük társadalmi teljessége, a komplex tantárgyak rendszere, az iskolai és az úttörő közösség szerves egysége, a pedagógiai irányítás önkormányzati módja) a legkülönfélébb konkrét formákban jelenik meg. A lényegi azonosságból következően szükségképpen alakulnak ki rokon vonások tanításszervezési eszközrendszerükben, szervezeti és munkaformáikban, eljárásmódjaikban is.

Eszközrendszerükben kitüntetett szerepe van az aktív ismeretfeldolgozáshoz szükséges többkönyvűségnek, ami valamennyi nevelőiskolára jellemző. Ezért ezekben az iskolákban a könyvtárnak centrális szerepe van: a tanítás-tanulás, az öntevékeny művelődés, a sokoldalú információszerzés leghatékonyabb eszköze.

Szentlőrincen a sajátos nevelési rendszer kiépülési folyamatát mélyreható minőségi változások kísérték.[1] A rendszer egyik elemének, a könyvtárnak átalakulását sem csupán a mennyiségi gyarapodás tette érzékelhetővé, de pusztán ennek üteme is jelzi, hogy a kiteljesedő rendszer sürgető igényei mögött az új tartalom minőségi követelményei állnak.

A könyvtár gyarapodási üteme

Év	Könyvtári állomány
1970:	2844 db
1975:	10357 db
1980:	22100 db
1985:	29553 db

Nagy gondot jelentett a rohamosan növekvő állomány elhelyezése. A könyvtárat az iskolakoncepciónak megfelelően alkalmassá kellett tenni a tanulók, a pedagógusok és más iskolai dolgozók, a szülők és a lakótelep felnőtt dolgozói igényeinek kiszolgálására. Kezdetben az eredetileg tanári szobának készült helyiséget alakították át szabadpolcos, a helybeni használatot is lehetővé tevő könyvtár céljára, ám az 54 m^2-es helyiség hamarosan szűk-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nek bizonyult. Két tanterem egybenyitásával 1978-ban a könyvtár mostani helyére költözött, s ez egészült ki egy hozzá csatlakozó, valamint egy távolabb eső raktárhelyiséggel (összesen 150 m^2 alapterület).

A szentlőrinci típusú nevelőiskolában az iskolai könyvtárnak az az alapfunkciója, hogy ellássa a tanulókat és a tanárokat könyvekkel és egyéb információhordozókkal, mégpedig a tanítási-tanulási folyamatban és a teljes tevékenységrendszerben megvalósuló ismeretfeldolgozó munka *alapvető eszközeként.* Ezekben az iskolákban a könyvtári búvárkodás nem szorgalmi feladat, a könyvtár használata nem a tankönyvi ismeretszerzést kiegészítő többletlehetőség, hanem maga az ismeretszerzés eszköze, s mint ilyen, megkerülhetetlen alapfeladat. A tanítási–tanulási tevékenység nem egy-egy tankönyv feldolgozására, hanem a könyvek sokasága által hordozott ismeretek megszerzésére alapul; ennek a módszernek pedig alapvető eszköze a könyvtár, s alapvető feltétele a könyv- és könyvhasználati tájékozottság, ismeret, jártasság. Ebben a folyamatban a könyvek közül *alapkönyvnek* minősülnek azok, amelyek a tanulók számára érthető módon tárgyalnak egy-egy problémát, és adnak választ a feltett kérdésekre. Az *ajánlott könyvek* a tanulók ismereteinek további elmélyítését, a tantervi követelményeken túlmutató egyéni érdeklődés kielégítését szolgálják.[2]

A nevelőiskolák könyvtári szolgáltatása ezért nem egyszerűen az olvasóvá nevelés hatékony eszköze, nemcsak a permanens önművelés igényének és képességének kialakításához nélkülözhetetlen gyakorlási alkalom, hanem járulékos szerepű többletlehetőség. A könyvtár használata nélkül a nevelőiskolák tanulói számára a legegyszerűbb másnapi feladat megoldása is reménytelen vállalkozás lenne. A könyvtárhasználati jártasság kifejlesztése ezért is jelenik meg a tanítási–tanulási programok alapkövetelményeként, mégpedig úgy, hogy az adott tantárgy tanulása szempontjából legfontosabb könyvtárhasználati és irodalomkutatási eljárások megismertetése és alkalmazása a továbbhaladáshoz szükséges tantárgyi minimum követelményekhez tartozik.

Fentiekből következik, hogy Szentlőrinc „nem ér rá" arra, hogy a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek közlését arányosan „elossza", hiszen sajátos tanulásszervezési eljárásai már a legkorábbi időszakban is igénylik – és fejlesztik – a tanulók önálló ismeretszerzéséhez szükséges tájékozottságot, jártasságokat, képességeket.

Mindezek a napi felkészüléshez elengedhetetlenül szükségesek, s megszerzésüknek sem lehet alkalmasabb közege a mindennapos tantárgyi ismeretfeldolgozásnál. A szentlőrinci gyerekek *tapasztalati úton* igen hamar megismerkednek a könyvtárhasználat legfontosabb tudnivalóival, szabályaival, a szövegfeldolgozás és a szövegszerkesztés eljárásmódjaival, és kapcsolatba kerülnek a könyvtárban található gyermek-folyóiratokkal, napilapokkal, hetilapokkal és folyóiratokkal. A spontán könyvtárhasználatnál azonban mindenképpen szilárdabb garanciák szükségesek ahhoz, hogy az iskolai szakasz végére minden tanuló elsajátítsa a szükséges tudnivalókat. Ezt a célt szolgálják az életkorok szerint differenciált alapkövetelmények, amelyeknek az adott korosztályba tartozó minden tanulónak eleget *kell* tennie, amelyek azonban a már korábban megszerzett tapasztalati ismeretekre épülnek. Ez nem zárja ki azonban, sőt feltételezi, hogy minden életkorú tanuló számára *váljék lehetővé* a könyvtárhasználati tudnivalók lehető legkorábbi tapasztalati birtoklása, előrehaladásuk természetes üteme és a gyakorlat szükségletei szerint.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyvtár centrális szerepe magyarázza használóival való kapcsolatteremtése rendkívüli jelentőségét. A nevelőtestület és a könyvtár kapcsolata már a legkorábbi időszakban is a jól szervezett munkamegosztáson alapult. Az osztályfőnökök a könyvtárosok segítségével a tanév első heteiben szervezett könyvtárlátogatásra viszik növendékeiket. A továbbiakban ösztönzik a tanulók beiratkozását a könyvtárba, figyelemmel kísérik és tanácsaikkal segítik az olvasmányok kiválasztását. A szaktanárok megismertetik a tanulókkal a programhoz kapcsolódó alap- és ajánlott irodalmat, megtervezik a könyv- és olvasmányfeldolgozó tanulási feladatokat, megszervezik a tanulók kutatási terven alapuló önálló könyvtári munkáját. A könyvtáros a könyvtárral kapcsolatos általános tudnivalókat ismerteti és gyakoroltatja, ajánló bibliográfiákkal, az olvasók egyéni informálásával segíti a tanulók kutató munkáját, időszakos kiállításokkal, könyvtári vetélkedőkkel, pályázatok kiírásával ösztönzi a könyvtárhasználatot. A napközis nevelők feladata, hogy csoportjaikat az olvasóterem látogatására motiválják, a tanulási időben a felkészüléshez szükséges könyvek napi kikölcsönzésével „megnagyobbítsák" a könyvtár alapterületét csoportszobájukkal.

Az iskolai könyvtár sajátos, „szentlőrinci" szerepe az iskola funkciórendszeréből következik. A társadalmi gyakorlatot modellező nevelőiskola alapfunkciója a növendékek egyetemes előkészítése a társadalmi termelési folyamatban való részvételre. A könyvtárnak ebből következően kapcsolatban kell állnia az alapvető nevelő tevékenységi irányok mindegyikével. A *tanításhoz-tanuláshoz* kapcsolódva nemcsak a napi felkészüléshez szükséges könyvek természetes lelőhelyeként működik, hanem az önművelés igényének és képességeinek iskolai megalapozásával a permanens önműveléshez ad indítékokat, s a nyitottság, a megújulásra való képesség garanciáit építi be az iskola-társadalmi gyakorlat szubjektumaiba. Másfelől a *temelés-gazdálkodás* folyamatának szolgálatával a „tárgyi" és a „szellemi" kultúra válaszfalait bontja le a gyerekek számára érzékelhető módon, s maga is a két kötelező iskolai tevékenység egyenértékűségét sugallja. A könyvek világába nemcsak a szépirodalom felől vezet járható út: igen sok gyereket a termelés-gazdálkodás egy-egy különösen kedvelt részterülete vezet el a könyvtárba, ahol kedvenc tevékenységéhez (virágápolás, famunkák, zöldségtermesztés) keres információforrásokat. *A közösség szolgálatának* szerepeibe – feladathelyzeteibe – kerülő gyerekek is csakhamar ráébrednek: ha meg akarnak felelni a társak elvárásainak, új és új ötletet meríthetnek a könyvek sokaságából, felkészültségükkel, tájékozottságukkal tekintélyt vívhatnak ki maguknak társaik között. *A szabadidős tevékenységek* egyik kedvelt iskolán belüli kínálatát jelentik a könyvtár közvetlen szolgáltatásai, de emellett szinte minden egyéb szabadidős tevékenységre hatást gyakorolnak.

Az iskolai könyvtár alapfunkciója a fentiekből következően így fogalmazható meg: a tevékenységrendszer egészében megvalósuló sokoldalú információszerzés forrásközpontjaként szolgálni a társadalmi gyakorlat szubjektumainak fejlesztését. A járulékos funkciói is jelentősek: a nevelőtestület sajátos belső, továbbképzési rendszerének és tudományos kutató munkájának bázisa, valamint a lakóterület továbbképzési és közművelődési szolgáltató egysége, amely voltaképpen a volt tanítványok és a szülők igényeit elégíti ki.

Keveset mondunk, ha csak annyit mondunk, hogy a szentlőrinci típusú nevelőiskolának éppen olyan szüksége van a könyvtárra, mint minden oktatási intézménynek a működést lehetővé tevő szellemi és anyagi feltételekre. Itt elemi létfeltétel a jó iskolai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtár. A „hagyományos" iskolai célra készült épületben utólag kellett helyet keresni a kísérleti program kiépülésével azonos ütemben gyarapodó iskolai könyvtár számára. Ha fordítva történt volna, az jobban kifejezte volna a könyvtár központi szerepét a nevelés sajátos rendszerében. S ha épül egyszer a szentlőrinci típusú iskola szükségletei szerint tervezett iskolaépület Magyarországon, minden bizonnyal először könyvtárát építik fel, s azt veszik majd körül iskolával.

JEGYZET

1. *GÁSPÁR* László: A szentlőrinci iskolakísérlet I. Bp. Tankönyvkiadó, 1984. 100–116.p.
2. A tanítás-tanulás programja. Bevezető. Szentlőrinc, 1983. Házi sokszorosítás.

További irodalom

BERNÁTH József: A szentlőrinci iskolakísérlet. = Élet és Tudomány. 1978. 2. és 3.sz. 98–119.p.

GÁSPÁR László–*KOCSIS* József: A szentlőrinci iskolakísérlet I–II. Bp. Tankönyvkiadó. 1984.

KATSÁNYI Sándor: Uj utat választó iskola – és a könyvtárak. = Könyvtáros. 23.évf. 1973. 4.sz. 187–190.p.

KOCSIS József: Még egyszer Szentlőrincről. = Könyvtáros. 32.évf. 1983. 12.sz. 734–735.p.

PINTÉR László: Újra Szentlőrincről. = Könyvtáros. 32.évf. 1982.9.sz. 513–516.p.

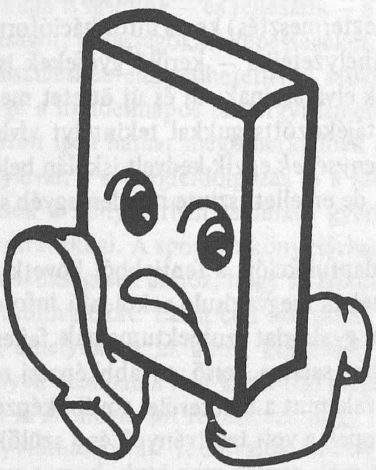

A Bok og Bibliotek 1980. 7.sz. humorából.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ÚJ SZEMLÉLET A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK ÁLLOMÁNYALAKÍTÁSÁBAN?

Hozzászólás Arató Antal cikkeihez

OROSZ BERTALANNÉ

Arató Antal két cikkben[1] foglalkozott a Könyvtári Figyelő hasábjain a közművelődési könytárak állományépítésével. A szerzőnek a téma iránti érdeklődését korábbi publikációi[2] is bizonyítják. Több megállapításával egyetértek, de úgy érzem, szükséges a jelenség mögé nézni, s az összefüggéseket, okokat szélesebb körben vizsgálni. Heves megyében az utóbbi 3–4 évben sok munkát fordítottunk a gyarapítás és kivonás kérdéseire; szakmai töprengéseinket, gyakorlati tapasztalatainkat kívánom a témához adalékul közreadni.

Az új beszerzés és a kivonás arányáról

Az elmúlt években a szakmai közvéleményben megerősödött az a nézet, hogy a tervszerű állományalakításban a gyarapítás és a kivonás egyforma fontossággal bír, azonos gondossággal kell mindkét munkát megszervezni. Hosszú évekig az új művek vásárlásán volt a hangsúly, a fejlesztés szempontja dominált. A mennyiségi adatok, a nagyságrendek bűvölete a művelődéspolitikai gondolkodásban, a könyvtárak igényeiben és a fenntartók szemléletében egyaránt kitapintható. A növekedés iránti óhaj természetesen a közművelődési könyvtári ellátás fejletlenségéből táplálkozott. Mivel a spontán folyamatok, illetve a kampányok a könyvtári állomány fejlesztésére erősen hatottak, a „holt anyag" aránya megugrott. Igy alakult ki az a helyzet, hogy bizonyos területeken ma sem tudják kielégíteni a könyvtárak olvasóik igényeit, ugyanakkor meg kell szervezniük a fölösleges könyvek kivonását.

Csűry István már a hatvanas évek közepén hangsúlyozta[3], hogy az állomány korszerűsége megköveteli, hogy a könyvtár ne csak alkalmi tennivalónak tekintse az apasztás munkáját. A FSZEK állománykivonási programját is viták kísérték; ez késztette arra a program szervezőjét, hogy nemzetközi kitekintéssel támassza alá az elvi és gyakorlati döntéseket.[4]

A könyvállománnyal kapcsolatos gazdasági szemlélet sem kedvezett annak, hogy a könyvtárosok idejében megszabaduljanak azoktól a könyvektől, melyek évek óta olvasatlanul sorakoznak a polcokon. A szép, tiszta könyvek selejtezésén maguk a fenntartók is megütköztek. Az agyonhasznált, kopott művek pedig éppen azért maradtak benn az állományban, mivel azokat az olvasók keresték, igényelték. A kisebb könyvtárak állománygyarapítási gyakorlatában találkoztunk a legtöbb problémával, s a megfelelő választék

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

fenntartása miatt még helyes állományépítési politika esetén is szembekerülünk azzal az ellentmondással, hogy az állomány nem fér el a polcokon, a látogatottsági mutatókat szemlélve viszont elegendő a meglevő tér. Az új könyvek arányos részének „felkínálása" a községi könyvtárakban is követelmény, de évek multán a visszavonásnak is természetesnek kell lennie. Csak az a kérdés, hová tegyük a fölöslegessé vált köteteket?

N. *Rácz* Aranka, aki egy korábbi cikkében[5] az állománykivonás és a fölöspéldányközpont kapcsolatát vizsgálta, azt állapította meg, hogy a munka szervezeti feltételei sem a hálózati központokban, sem az országos szakkönyvtárakban, sem a fölöspéldányközpontban nem teremtődtek meg. A tanácsi könyvtárak éves statisztikai adatait vizsgálva azonnal szembetűnik az adatok hullámzása; nemcsak a megyék között, hanem az idősorokban is ingadoznak az arányok. A könyvek nagy tömegben való kivonása éppen annyi hibalehetőséget rejt magában, mint a kiugróan magas gyarapítás. Úgy látszik, a „lázgörbéket" nem tudjuk kiiktatni munkánkból.

Az utolsóként publikált statisztikai adatok szerint (1984) a megyei, valamint a községi könyvtárakban volt a legnagyobb a kivonás aránya, s a városi könyvtárakban a legkisebb. Valószínű, hogy az utóbbiak még a „felhalmozás" időszakát élik, s hasznosítják a decentralizálás anyagi előnyeit.

A kivonás aránya az új beszerzés százalékában (Budapest nélkül);

megyei könyvtárak:	56,8%
városi könyvtárak:	29,6%
városi jogú nagyközségi könyvtárak	33,0%
nagyközségi könyvtárak:	38,7%
községi könyvtárak:	53,%

Korábban másképpen csoportosította a statisztika a könytárakat, így az adatokat nem lehetett visszamenőlegesen összehasonlítani, de annyi megállapítható, hogy a megyei könyvtáraknál 1980–83 között 20–28% között mozgott ez az érték. A folyamat tehát a közművelődési könyvtári nagyságrend két szélső pólusán erősödött fel.

Az állománykivonás felgyorsulása mögött indítékként ott áll a helyhiány is. Közművelődési könyvtáraink alapterülete – a szerencsés kisebbségtől eltekintve – a fejlett országokhoz viszonyítva alacsony, egyes helyeken a helyzet katasztrofális. Az egri Megyei Könyvtár jelenleg állományának 50%-át külső raktárban – 12 km távolságra – kénytelen elhelyezni. Mivel a könyveknek csak 8–10%-át találja az olvasó szabadpolcon, az egyes művek esélyei a használókhoz való eljutásra közel sem azonosak. Gyakran a katalógusból kért műveket nem tudjuk kézbeadni az alacsony példányszám, illetve a távoli raktározás miatt. A többespéldányok csökkentését mégis el kellett határoznunk, mert nem volt más választásunk: az új művek beáramlását tovább már nem korlátozhattuk.

Többen megkísérlik, hogy az új beszerzés és a kivonás kívánatos arányát meghatározzák. Arató Antal cikkében is értékelő megállapítássá válik az arányok közlése, holott a *Simon* Zoltántól származó idézettel éppen a számszerűséget kérdőjelezi meg. Ne essünk ismét abba a hibába, hogy újabb kampányt indítunk! Az egyenletes és színvonalas szakmai munka követelményét kell támasztani az állományalakítással szemben, s ehhez kell megteremteni a feltételeket. A türelmetlenség, főként ha kapkodással párosul, újabb gondokhoz vezethet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nagyobb körültekintést az állománygyarapításban!

Teljes bizonyossággal nem jósolhatjuk meg egy-egy mű fogadtatását, az iránta megnyilvánuló olvasói igényt, de minden lehetőséget ki kell használnunk döntéseink megalapozásához. A gyűjtőköri elvek rögzítése nagyon fontos, de az olvasói igények ezeket felülbírálhatják. Az új művek vásárlásakor gyakran elkövetik a könyvtárak azt a hibát, hogy meglevő állományukban nem, vagy csak felületesen tájékozódnak. (Szakfelügyeleti látogatások alkalmával többször is megvizsgáltam, hogy mi a könyvtárak gyakorlata változatlan újrakiadások esetén.) A fölösleges duplumok keletkezésének egyik oka az, hogy a könyvtárosok – főként a községi könyvtárakban – nem használják a raktári kartotékot. A tiszteletdíjasok érthetően nem szívesen tartózkodnak a fűtetlen könyvtári helyiségben, s inkább otthon töltik ki a a megrendelő jegyzékeket, bízva emlékezetükben vagy egyszerűen eszükbe sem jut a behasonlítás. Hiába mondjuk el a helyes, szakszerű eljárást, tanítjuk, gyakoroltatjuk a munkamenetet, a gyakori fluktuáció nem engedi, hogy a szakmai alapok megerősödjenek. Az időhiány miatt is nehéz megvalósítani, hogy a beszerzésre javasolt mű „állományi környezetét", illetve a meglévő művek olvasottságát döntés előtt megvizsgáljuk.

A könyvtárak nem ismerik az éves kiadói terveket. Az Új Könyvek kézhez vétele után kevés idejük marad a tájékozódásra, mérlegelésre. Központi ellátás esetén a hátrányok halmozódnak, hiszen az előzetes véleménycserének, a tájékozódásnak szélesebb körre kell kiterjednie, tehát időigényesebb. A tartalmi ismertetés, a minősítés jóval több segítség ugyan, mintha csak a szerző és a cím után kellene rendelni, de mégsem azonos a könyv ismeretével. Az Új Könyvek recenziói a könyvtárosnak szóló információkban szegényesek, időnként sablonosak. Mit jelent például a „művelt olvasóknak javasolható" megjegyzés? S amelyik műnél ez hiányzik, azt már nem ajánlhatjuk nekik? Okvetlenül műveletlen az, aki egy-egy szépirodalmi irányzatot nem kedvel?

Az Új Könyvek Szerkesztőségének javasolom, hogy a tartalmi ismertetések terjedelmében és mélységében tegyen nagyobb különbséget egy-egy ismert mű (például egy klaszszikus regény vagy verskötet) újrakiadása és az új művek között. A minősítő jelek között az „A" alkalmazását szűkíteni lehetne, az „a" jelöléssel pedig bőkezűbben bánhatnának, mivel e körben a választás felelősségét egyébként is a könyvtárosra bízzák. Talán előzetesen közölni lehetne a következő számba kerülő művek legfontosabb adatait (szerző, cím, kiadó), hogy több idő jusson az előkészítésre.

A szakszerű állománygyarapítás fontos feltétele lenne a rendelések maradéktalan teljesítése. Mit tegyen az a községi könyvtár, amelynek gondosan összeállított jegyzékéről a megrendelt művek harmadát, felét kihúzzák? Az év második felében tágabb körből válogat, hogy ne veszélyeztesse (mert, ha nem költi el, csökkenthetik!) az egyébként is szűkös állománygyarapítási keretét. Igy tehát a könyvtárellátás gyengeségei is közrejátszanak az állomány torzulásában.

Külön kell szólni az ajándékokról, s az egyszeri nagyobb vásárlásokról, ezek negatív következményeiről. Éppen a kisebb, illetve a rosszabbul ellátott könyvtárak az akciók, kampányok kárvallottjai. Pontosan azok, ahol az érveléshez, a megítéléshez, a válogatáshoz hiányoznak a személyi feltételek. Nemcsak a közművelődési, hanem az iskolai könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tárakban is megtaláljuk az „egyszer hopp, máskor kopp" negatív következményeit az állományban. Gyűjtőkörbe nem tartozó vagy már leltározáskor is elavult művel, esetleg fölösleges duplummal duzzad a könyvtár, fontos művek pedig továbbra is hiányoznak.

A nagyobb könyvtárakban a példányszám helyes megállapítása jelenti az igazi dilemmát. Ezen kétségkívül sokat segítene a használat rendszeres elemzése, bár egyértelmű receptet e módszer sem kínál, hiszen minden mű a maga egyediségében létezik, s az olvasói igények is változhatnak. Például, ha egy iskolavárosban akár csak két tanár is ugyanarra a műre hívja fel tanítványai figyelmét vagy egy könyv bekerül a tanulmányi versenyekre készült bibliográfiai összeállításba, azonnal zavar támad az ellátásban. Az iskolarendszerű, illetve tanfolyami oktatáshoz kapcsolódó művek példányszám-szükséglete erősen hullámzik. A használat gyakoriságát, megoszlását egyébként csak azok a könyvtárak tudják mérni, ahol a könyvkártyára feljegyzik a kölcsönzés tényét. A kölcsönzési módszerek megújítása (azaz egyszerűsítése) pedig a több példányt vásárló nagyobb könyvtárakra jellemző! A számítógépes kölcsönzési nyilvántartás bizonyára segíteni fog ezen a helyzeten.

A könyvtárak alapterülete is jelentősen befolyásolja a példányszámokkal kapcsolatos döntéseket. Az a könyvtár, amelynek nincs elhelyezési gondja, bőkezűbben rendel, a szűkös alapterületen szorongó intézmények két pólus között ingadoznak. Ha a szűkös raktári tér jut eszükbe, akkor hajlandók alábecsülni a példányszámot, ha olvasóik megtartására gondolnak (például az érdekes, sikeres könyvek, jó olvasmányok megjelenésekor) esetleg fölöspéldánnyá válik a szabadpolcról idővel a raktárba száműzött kötet.

A gondos gyarapítás csökkenti az állománykivonás terheit. A bőség és a szűkösség előre nem látható váltakozása törvényszerűen vezet az arányok torzulásához. Fontos a pénzügyi stabilitás, de legalább ilyen fontos az állományalakításra fordítható munkaidő arányos biztosítása. Mivel a könyvtárak az új feladatokat legtöbbször belső átcsoportosítással kénytelenek megoldani, ne csodálkozzunk azon, hogy egyes munkákra a szükségesnél kevesebb idő jut. Mivel a nagyobb intézmények katalógusaik átépítésére kénytelenek voltak jelentős időt fordítani, a szintén időigényes állományelemzést kevesen vállalják. Az olvasószolgálatban a nyitvatartási idő változatlanságát (vagy megnyújtását) a munkaidő-alap csökkenése mellett kellett vállalni; ez is óvatosságra késztette a könyvtárakat a sok aprómunkával járó elemzések tervezését illetően. A felületes munkának pedig több kára van, mint haszna.

A körültekintő, gyűjteményre és olvasóra egyaránt figyelő gyarapítást leginkább a könyvtárosi felkészültség és a tapasztalat, a gyakorlat garantálja. A negatív példákért bizonyára a könyvtárosképzést, a pálya megtartó erejének gyengülését is okolhatjuk. Ha változtatni akarunk, akkor a könyvtárak környezetét is számításba kell vennünk.

Közművelődési könyvtáraink gyűjtőkörével is gondok vannak. Nem is annyira a szakmai elvek szintjén, hanem a gyakorlatban. Erre Arató Antal is utal. A községi könyvtárakban és a kisvárosokban olyan szakirodalmi művek is bekerülnek az állományba, amelyekre nincs, vagy csak elvétve van igény. A szolgáltatáson alapuló hálózati kapcsolatok nem váltak természetessé. A területi igényekre is figyelő gyarapítás – ha ez az igény nem jelentkezik – szintén termelhet fölöspéldányokat. Talán nagyobb szakmai presztizse van a gyűjteménynek, mint a használat intenzitásának? Vagy nem bíznak a könyvtárak az együttműködésben?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A törlések megoszlása

A csoportos leltárkönyvek törlési rovatait pontatlanul vezetik a könyvtárak, így még hálózaton belül sem lehet megállapítani a törlések valódi okát. Az intézmények legtöbbször fizikai rongálódás, elhasználódás, illetve behajthatatlan követelés címén töröl-nek. Különösen óvatosak a könyvtárak a hiányok bevallásakor, még akkor is, ha személyi mulasztás nem terheli a könyvtárost. A tervszerű állományapasztás aránya azokban a megyékben növekedett, ahol a hálózati központok vállalták e munka szervezését.

Túlzottan alacsonyra tesszük a mércét, ha egy könyv fizikai állapotát ítéljük meg. A piszkos, pecsétes könyvek nem csábítanak az olvasásra, esztétikai „kártevésük" mellett azt is sugallhatják, hogy a könyvtári könyvekre nem kell vigyázni. A fölöspéldányként felajánlott könyvek között nem lehet helye ilyen dokumentumoknak, hacsak nem könyv-ritkaságról van szó. Egy könnyen pótolható mű elhasználódott példányát célszerűbb ipari hasznosításra átengedni, mint tárolni vagy ide-oda szállítani. A köttetés egyre többe kerül, tehát érdemes jól megfontolni, mely művek élettartamát érdemes meghosszabbí-tani.

Az olvasói tartozásokkal kapcsolatos munka sok időt igényel. Az elveszett könyvek jobbára a keresett művek számát csökkentik, így a használat érdeke azt követeli, hogy ezen a címen minél kevesebb könyvet töröljünk. Sajnos, éppen a kisebb könyvtárakra jellemző, hogy az olvasói nyilvántartásban többéves tartozások szerepelnek, s legtöbb-ször nem is kerül vissza a könyv a könyvtárba.

A hiány a jegyzőkönyvek tanúsága szerint legtöbbször nem lépi túl a jogszabály-ban megadott tűrési határt, mivel sem a könyvtárak, sem a fenntartók nem kívánnak feles-leges bonyodalmakat. Sok esetben a könyvtárak működési körülményei is ludasak a hiányok keletkezésében (zsúfoltság, ellenőrzés elmaradása, többszöri költöztetés, rendel-tetéstől eltérő használat stb.), ezért sem lehet szigorúbb követelményeket támasztani az állományvédelemben.

A tervszerű állományapasztás nem képzelhető el a hálózati központok tevőleges közreműködése nélkül. Az a hálózati-módszertani könyvtáros, aki irányítja, felülvizsgálja a gyarapítást, részt vesz az állomány leltározásában, rendszeresen látogatja a könyvtárat, megfelelő tájékozottsággal rendelkezik, ahhoz, hogy segítségére legyen a könyvtárosnak a kivonásban is. A gyakorlat mégis azt bizonyítja, hogy még tapasztalt hálózati-módszertani könyvtárosok is húzódoznak ettől a munkától, mivel háttérként nem érzik maguk mögött a megnyugtató szabályozást. Inkább új polc beállításával teremtenek helyet a gyarapodás-nak, s elmarad a módszeres felülvizsgálattal egybekötött apasztás.

A könyvtárosok nem vallják be szívesen, hogy a korábban megvásárolt könyvekre nincs szükség, a fenntartók pedig még értetlenebbül fogadják ezt a hírt, mert úgy érzik, megfosztják őket „vagyonuktól". Egyik községünkben fordult elő, hogy a tanácsi könyv-tárból hosszú érvelés után kivont – elavult és gyűjtőkörbe nem tartozó – műveket az is-kolai könyvtárnak adták át, s ott ismét beleltározták. Amikor Heves megyében megszer-veztük a községi könyvtárak állományának felülvizsgálatát, a kivonásban segítséget jelen-tett az a tény, hogy ezek a könyvtárak bútorzatukat évek óta a Megyei Könyvtártól kap-ják, így a könyvek átengedését a tanácsok mintegy „viszontszolgáltatásként" értelmezték.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A nagyarányú állománytisztítás előtt a statisztikai adatok alapján 10 évre visszamenően megvizsgáltuk az új beszerzések és törlések arányát; a látogatások során szerzett tapasztalatainkat a számszerű adatok is alátámasztották. A könyvtárak rendszertelenül és jobbára csak a pillanatnyi kényszer hatására törölnek az állományból; ez a munka egyáltalán nem folyamatos és nem épül be a mindennapos könyvtári tevékenységbe. Továbbá igen nagy eltérés mutatkozott az egyes települések között. Például az elsőként felülvizsgált hevesi körzethez 16 község tartozik, közöttük tíz év (1970–1979) beszerzésének és kivonásának aránya 3%, és 98% között mozog. A hálózati-módszertani feladatok során tehát önként adódott, hogy a körzet teljes állományát felülvizsgáljuk, másrészt az olvasói magatartások és a törlések kapcsolatát is több figyelemmel illessük.

A fölöspéldányok hasznosításáról

Egy mű tartalmi elavulását nem lehet mindig egyértelműen megítélni. Talán a szakkönyvtáraktól több segítséget kaphatnának közművelődési könyvtáraink; egy-egy szakmai publikáció is segíthetné a tájékozódást. Megítélésem szerint ma még több művet vonunk be az újraelosztásba, mint ahogy az a szakmai kívánalmak szerint indokolt volna. A fölöspéldányt felkínáló jegyzékek sok ilyen példát kínálnak. Az országos fölöspéldány-hasznosítás keretében az elmúlt másfél évtizedben mintegy egymillió kötet forgalmazására került sor, s ebből – az országos tárolókönyvtárat is beszámítva – mintegy 60% került vissza újra a könyvtári rendszerbe.[6] Mivel a gyarapítás e formája az igénylő számára ingyenes, lehetséges, hogy újabb fölöspéldányok keletkeznek.

Érdemes lenne megvizsgálni, illetve kipróbálni, vajon a térítéssel összekapcsolt fölöspéldány-hasznosítás célszerűbb, racionálisabb gyakorlatot eredményezne-e a kölcsönös érdekeltség alapján. A könyvet keres – könyvet kínál címmel megjelenő körözőjegyzékek sora, esetleg egy önfenntartó könyvtári vállalkozás segítene az újraelosztásban. A könyvtárak így egyrészt bevételhez jutnának, aminek felhasználásáról szabadon dönthetnének, másrészt jobban meggondolnák, mit igényelnek.

A fenti tervezetben[6] említés történik a megyei könyvtárak mellett olyan háttér-raktárak kialakításáról, melyek a lökésszerűen jelentkező igényeket elégítenék ki. A fölöspéldányok megyei összegyűjtése és értékesítése érdekében lehetne inkább ezt a formát kipróbálni. A megyén belüli könyvtárak ingyen kapnák meg az igényelt könyveket, a megyén kívüliek térítés ellenében és az így befolyt összeget területi szolgáltatások (pl. kötészet, propaganda) költségeire lehetne fordítani. Ez a raktár az állományból törölt könyveket helyszíni felülvizsgálat után átveszi és megszervezi további hasznosításukat. Mivel a két folyamat időben szétválik és elhúzódik, kapkodás nélkül és folyamatosan lehetne az állománykivonást szervezni. A jelenlegi gyakorlat a szállítások ésszerű szervezése érdekében eleve gyorsított ütemet diktál, megfeszített munkát követel, ezért nem kedvez a gondos mérlegelésnek. Heves megyében – kényszerűségből és az idő sürgetése miatt – a hálózati alközpontok mellett alakítottunk ki átmeneti időszakra ilyen háttér-raktárakat, de kezdettől fogva célszerűbb lett volna egy központi, megyei bázis szervezése. A könyvtárak szempontjából az a kedvező, ha a leválasztott anyagot azonnal törölhetik és átadhatják.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az országos fölöspéldány-hasznosítás ma még szűk körre terjed ki, pedig az újraelosztásba bevont kiadványok jellege egyre inkább azt követeli, hogy több könyvtár jusson hozzá a jegyzékekhez. Viszont ha az újraelosztott anyagban kevesebb lenne a ballaszt, jobban figyelhetnénk a könyvtári szempontból fontos művek további sorsára.

A hevesi körzetből a Megyei Könyvtár irányításával 1980–82-ben mintegy 20 ezer kötetet vontunk ki, legnagyobb arányban piszkos, elhasználódott, elavult, olvasói érdeklődésre már nem számító műveket. Tárolóraktárba mindössze 1970 kötet került, aminek 16%-át az újabb átvizsgálás után selejteztük. A beszállított anyag megoszlása:

szépirodalom:	24,6%
szakirodalom:	75,4% (a legtöbb a 3-as és a 6-os szakcsoportból)

A megyén belüli körözéssel párhuzamosan a jegyzéket több B-típusú könyvtárnak is megküldtük. A tárolóraktárba került könyvek 52%-át adtuk át az OSZK Fölöspéldány Központjának. Ezekkel az adatokkal azt kívántam illusztrálni, hogy a megyei szintű újraelosztás is járható út lenne az 1945 utáni irodalom esetében, s alaposan mérlegelni kell, mely művekért gazdaságos és célszerű a mozgatással járó feladatokat vállalni. Ha az állománygondozás folyamatos tevékenység, az újraelosztás is tervezhetővé és szervezetté válik.

Az olvasói igények és a könyvtárak állománya

Arató Antal idézi a külföldi ellátottsági mutatókat, s ezekhez viszonyítva valóban kedvezőnek tűnik a hazai helyzet. A mennyiségi adatok megnyugtatóak, de a gyűjtemény fizikai állapota, korszerűsége már korántsem ilyen kedvező. Könyvtári statisztikánk is tükrözi, de naponta magunk is tapasztaljuk, hogy közművelődési könyvtárainkban magas a gyermekolvasók aránya, s ebből következően a könyvtárhasználatban való részvételük is meghatározó, főként a községi könyvtárakban. A felületes szemlélőnek is feltűnik, hogy a gyermekek állományrésze mégis kisebb és a polcokon sok a rossz állapotban lévő könyv. Miért nem lehet jobban igazítani az állománygyarapítást az igényekhez? A szakmai beidegződések is gátolják a változtatást, a módszertani irányítás, a szakfelügyelet sem sürgeti kellőképpen az arányok módosítását. A könyvkiadás, illetve a könyvtárellátó példányszámai sem elegendőek a közművelődési és az iskolai könyvtári igényekhez viszonyítva: a legtöbb kihúzott rendelés ebben a körben mutatkozik.

A könyvkiadás nem kényezteti el a könyvtárakat. Csökken az olvasmányos, vonzó, de kultúrális értéket hordozó művek száma. Egyre több olvasó a krimit, a pusztán szórakoztató olvasmányokat keresi, s a munkához kapcsolódó olvasás, tájékozódás csak szűk olvasói rétegre jellemző. A felgyorsult élettempót még nem tudták követni az intézmények. A könyvtárak egyre nagyobb állománnyal szeretnék bővíteni látogatóik, s növelni a kölcsönzött kötetek számát. A kivonás arányát feltétlenül növelni kell, de jobb lenne, ha ezt a fizikai elkopás, s nem az olvasási érdektelenség indokolná. Lehet, hogy hasonló okok rejlenek a könyvkereskedelem eladhatatlan készletei és a könyvtárakban felhalmozódó elolvasatlan könyvek között?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A kézikönyvtári állomány szépen gyarapodott a községi könyvtárakban is, ugyanakkor a helybeni használat igazából nem honosodott meg. A polcokon egyre több helyet foglalnak el a drága, de ritkán használt kézikönyvek. Bízhatunk-e abban, hogy az olvasói szokások megváltoznak? A tájékoztatási készséget, felkészültséget a kisebb könyvtárakban is fejlesztenünk kell, még akkor is, ha az állomány gazdagodása nem változtatja meg automatikusan a használati szokásokat. De talán nem kellene olyan mereven ragaszkodnunk ahhoz a dogmához, hogy a kézikönyvtári állomány csakis helyben használható. (Sok könyvtár máris bevezette a kézikönyvek rövidebb határidővel való, esetleg hétvégi kikölcsönzését.)

Az állományismeret elengedhetetlen követelmény mind a kisebb, mind a nagyobb közművelődési könyvtárak könyvtárosaival szemben. A mechanikus munkát száműzni kell a könyvtári gyakorlatból is, s ha a könyvtáros egyaránt figyel a műre és az olvasóra, az állomány gondozásában sem terhes kötelezettséget, hanem szakmája, hivatása gyakorlásának egyik területét látja. S persze nem közömbös, hogy az állomány gondozásával kapcsolatos tevékenységünket a józan belátás, vagy az olvasót és a könyvtárost egyaránt sújtó rossz feltételek irányítják.

A könyvtárközi kölcsönzésről

Elsősorban a jól szervezett és hatékony könyvtárközi kölcsönzés szabhatna gátat a fölösleges beszerzésnek, illetve az aktualitásukat vesztett művek kivonására ösztönözné a kisebb könyvtárakat. A szolgáltatás ma még lasssú és közepes hatékonyságú, s a hálózati központok eltérő felkészültségi foka miatt gyors változásra nem is lehet számítani. A megőrzésre koncentráló szemlélet is fékezi a kérések teljesítését. Az olvasók érthetően türelmetlenek; egy vizsgára készülő hallgató vagy az aktuális feladattal bírkózó gyakorlati szakember nem tud napokat, esetleg heteket várni. A postaköltségek emelkedése visszariasztja a kisebb könyvtárakat a szolgáltatás igénybevételétől: szűkös költségvetésükből nem szívesen áldoznak erre a célra.

Kevesebbet beszélünk a könyvtáros passzivitásáról, pedig a könyvtárközi kölcsönzések alacsony száma mögött ez is megbúvik. Megkockáztatom azt az állítást, hogy éppen a mérsékelt igénybevétel miatt nem vált gyorsabbá és hatékonyabbá ez a szolgáltatás. Talán a könyvtárközi kölcsönzési forgalom szerény nagyságrendje nem kényszerített ki alapvető változtatásokat, hiszen csak egy szűk olvasói réteg igényét kell csak kielégíteni a jelek szerint. Ennek azonban ellentmond a könyvtári tájékoztatással foglalkozó tanulmányokban gyakran visszatérő megállapítás, mely szerint hiányzik a beszélgetés az olvasói igények „kitapogatása" az olvasószolgálati szituációkban, s a válasz gyakran leszűkül a meglévő állományról nyújtott információra, az adott könyvtár állományában való eligazodás segítésére. A konkrét művekre irányuló – ám helyben ki nem elégíthető – kéréseket még csak-csak továbbítják, de a bibliográfiai segédletek hiánya vagy a tájékozatlanság miatt ritkábban születik könyvtárközi kérés, ha az olvasó csak az őt érdeklő témát jelöli meg.

Sürgető feladat a gyűjtőkör egyeztetése és a könyvtárközi kölcsönzés megélénkülése a városi könyvtárak és a körzetükbe tartozó községi könyvtárak között. A szakirodalmi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

igények kielégítésében már ma is, de a jövőben még inkább a központi könyvtárakra kell építeni. Igy a községi könyvtárak bőkezűbben költhetnek a keresett művekre, s több népszerű lapot járathatnak. Ha a rendeléseket következetesen a hálózati alközpontokon keresztül továbbítják, ha a központi beszerzést a községi rendelésekkel egyeztetik (ha nem is tételenként, de követendő elvekben), ha a könyvtárközi kölcsönzés igényei visszacsatolódnak az állománygyarapítást végző kollégákhoz, s ha a helyi olvasószolgálatban a tényleges olvasói szükséglet, s nem a bátortalanul elhangzó kérés lesz a meghatározó, kevesebb fölösleges, de több agyonhasznált könyv kerülhet a törlési jegyzékre. S ezeket talán természetes mozdulattal és lelkiismeretfurdalás nélkül emelhetjük le a polcokról.

JEGYZETEK

1. *ARATÓ* Antal: Fölösleges könyvek a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő. 32.évf. 1986. 2.sz. 139–157.p., valamint *ARATÓ* Antal: Az állománykivonás kérdései a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő. 32.évf. 1986. 4.sz. 395–404.p.
2. *ARATÓ* Antal: Állománygyarapítás egy városi-járási könyvtárban. Bp. 1976. OSZK-KMK. 60 p.; *ARATÓ* Antal–*FODOR* István: Kísérlet az útleírások példányszámának megfelelő meghatározására. = Könyvtári Figyelő. 23.évf. 1977. 5–6.sz. 497–504.p.
3. *CSŰRY* István: Állományapasztás: a könyvtári gyűjtőtevékenység szerves része. = Könyvtári Figyelő 11.évf. 1965. 1.sz. 35–41.p.
4. *KISS* Csaba, Sz.: Körkép az állománykivonásról. = Könyvtári Figyelő. 30.évf. 1984. 3.sz. 294–302.p.
5. *RÁCZ* Aranka, N.: Az állománykivonások és a fölöspéldányközpont. = Könyvtáros, 1981. 5.sz. 269–274.p.
6. Állományapasztás – fölöspéldány gazdálkodás – tárolókönyvtár. Az OKT elé kerülő előterjesztés tervezete Bp. 1986.

A KORSZERŰ KÖNYVTÁRKÉP KIALAKULÁSÁRÓL

Hozzászólás Gereben Ferenc cikkéhez

Mi a teendő? Ezt az alcímet olvashatjuk a Könyvtári Figyelő 1986. 1. számában megjelent, a hazai könyvtárhasználati szokások változásait elemző tanulmány utolsó fejezetének élén. A kérdés nem költői, hiszen a válaszban a szerző konkrét javaslatokat fogalmaz meg. Most néhány, a tanulmányban kifejtett feladathoz és módszerhez kívánok hozzászólni, annak érdekében, hogy a társadalmi változások és elvárások következtében módosulásra valóban megérett könyvtárkép tényleg megváltozzon.

A változás – változtatás első lépése a helyzet reális megismerése, feltárása. A cikk jegyzeteiben felsorolt irodalom jelzi, hogy ez az elemző feltárás, ha úgy tetszik önelemzés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

megkezdődött, sőt több területen nemcsak hipotézisekre, hanem konkrét vizsgálatokkal bizonyított tendenciákra is támaszkodhatunk. Erre az önelemzésre szükség van teoretikus síkon, de a hétköznapi teendőkben is. Szükséges a szemléleti megújulás, mert hiányában tovább csökken a könyvtárhasználók aránya. A szerzőnek ezt a gondolatát szeretném én is megerősíteni. Elvi kérdésnek érzem azt a kívánalmat, hogy a társadalomban, de magában a könyvtári környezetben élő könyvtárképet meg kell változtatni. A lexikonok, kézikönyvek könyvtár címszava a könyvtárat általában leszűkíti a nyomtatott, kéziratos dokumentumok gyűjtésére. Nem a könyvtárosokon múlik, hogy az Új Magyar Lexikont korszerűsítve újra kiadják (vagy megjelenjen az igért nagy lexikon); de addig amíg a lexikonokban úgy definiálják a könyvtárt, ahogy jelenleg, ez is csökkenti a lehetőséget arra, hogy korszerű könyvtárkép alakuljon ki a társadalomban.

A könyvtáros szakmában elméleti és gyakorlati téren egyaránt, már régóta megindult egy folyamat, amely a korszerűsítés egyik kardinális kérdésének tekinti a gyűjtőkör kibővítését a nem hagyományos dokumentumok – s különösen az audiovizuális anyagok-beszerzésével. Ennek ellenére, sajnálatos módon ez a folyamat nem vált általánossá könyvtárainkban. A spontán vagy tudatos kizárás egyik okának sokan az állománygyarapítási összegek szűkösségét tartják. „A szükséges könyvek beszerzésére sem elég a tervezett összeg" – indokolják álláspontukat. Lehetséges, hogy egy-egy könyvtárban tényleg ez a helyzet. Ám mit mond erről a szakirodalom? Gereben idézi az egyik tanulmányból, hogy „. . . a közművelődési könyvtárak sok dokumentumát alig, vagy egyáltalán nem használják az olvasók. A különböző olvasmánytípusokra kiterjedő vizsgálatok a beszerzett könyvek 10–30%-át találták fölöslegesnek." Mennyi is ez a 10–30% forintban? 1985-ben a tanácsi közművelődési könyvtárakban 105 310 808 Ft-ot költöttek könyvbeszerzésre. Ennek 10%-a 10 és félmillió forint. Elméletileg tehát legalább ennyit lehetett volna a nem könyv jellegű dokumentumok beszerzésére fordítani anélkül, hogy a könyvtár funkciója csorbát szenvedett volna. Sőt az is lehet, hogy éppen ezáltal szerezhettek volna új használókat a könyvtárak.

Az audiovizuális anyagok beszerzését nem fedezethiány gátolja. Erre mutat az a tény is, hogy a KÉV könyvtárellátó főosztálya által 1985-ben kiadott két videokazetta-jegyzékről a könyvtárak 4 millió forint értékben rendeltek,[1] pedig több mint valószínű, hogy a könyvtárak költségvetésében erre a célra 1985-ben kevés helyen terveztek külön összeget. Ez jó irányba való nyitást jelent, annak ellenére, hogy meglehetős drágán lehet hozzájutni a videokazettákhoz és más hangos-képes ismerethordozókhoz, de ne felejtsük el, hogy e dokumentumok beszerzésével megteremthetjük egyik lehetőségét a könyvtárhasználat bővítésének. Szándékosan írtam használatot és nem olvasást, mert a hivatkozott tanulmányból, de más forrásokból is kiderül, hogy az olvasás kiterjesztésére kevés a lehetőség. A használat bővítése viszont sürgős teendő. A tendenciák és a belőlük levont előrejelzések a használói igény növekedését mutatják a hangos-képes dokumentumok iránt. Csak egy jelzés: az OOK médiatárának 1985. évi kölcsönzésében az av-dokumentumok aránya – elsősorban a vidokazettáké – 54%-kal nőtt, míg a könyveké 3%-kal csökkent az előző évhez viszonyítva.

Az audiovizuális anyagok bekerülése a könyvtárakba egy sor más régi beidegződést is módosulásra kényszerít. Egyetértek Gereben Ferencnek azzal a megállapításával, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az állomány elhelyezését is érdemes lenne felülvizsgálni és a hagyományos raktári rend helyett, bizonyos könyvtárakban vagy bizonyos állományrészekben a témacsoportos rendszert alkalmazni. Hadd tegyem hozzá, hogy a kialakuló témacsoportokban kapjanak helyet a témához tartozó audiovizuális dokumentumok is. A használókban élő könyvtárkép megváltozását indíthatja el az a tény, hogy közvetlenül tapasztalhatják: a könyvtár nemcsak a könyvek gyűjteménye. A könyvtárosok ellenállását az audiovizuális anyagokkal szemben a tényleges használói igények talán csökkenthetik.

A tanulmányból az is kiderül, hogy a könyvtárhasználók számának növelése az alsó társadalmi rétegekből lehetséges. Azokból, akik közül sokan az olvasás technikai nehézségeivel küszködnek. Felteszem a kérdést: vajon nem azzal csalogathatnánk őket a könyvtárba, hogy a képi dokumentumok szélesebb választékát kínáljuk nekik? Még akkor is ha a vizuális kultúra színvonalával is bajok vannak. Vagyis nem tudunk „képet olvasni". És addig nem is tudunk, vallja Beke László, amíg a tévénézők óriási többsége maga is kamerát nem vesz a kezébe.[2] Ez társadalmi méretekben egyelőre még távoli: de az iskolákban, a könyvtárosképzésben elérhető közelségbe kerülhet, sőt kell is hogy kerüljön.

Itt visszatérek Gereben tanulmányának bevezető gondolatára: a szocialista könyvtárügy célkitűzésére, a könyvtárak nevelő feladatára. Mivel is nevel a könyvtár? Csak néhány tényezőt említek:

– a környezetével és anyagi eszközeivel,
– az állományával,
– a könyvtárosoknak az olvasókkal szembeni magatartásával, stb.

A könyvtárak jelenlegi anyagi fedezeteiről nem akarok bővebben szólni. Csak annyit jegyzek meg, hogy ha sürgősen nem fokozzuk lényegesen a technikai eszközök (telex, másoló, hang- és képmásoló is), lejátszó berendezések, dekóderek, színes tv-készülékek, videomagnó, számítógép és perifériái, zártláncú és kábel televízió stb. beszerzését, akkor a jelenlegi olvasók újabb tíz-, esetleg százezreit veszíthetjük el. A tömegkommunikációhoz szükséges eszközök már ma is nagyobb arányban vannak a háztartásokban, mint a könyvtárakban. Valamikor sokan tv-nézés céljából keresték fel a művelődési otthonokat, klubkönyvtárakat. Ma ilyen motivációs eszköz lehet a videomagnó, kábeltelevízió, a számítógép később a video-lemezjátszó.

Szinte hallom az ellenvetéseket: mindezek beszerzéséhez pénz kell, s nem is kevés. Ez igaz, de az is bebizonyosodott már, hogy napjainkban a nevelésnek nemcsak a könyv lehet az eszköze, hanem a film, video, hangfelvétel is. Mi szeretünk végletekben gondolkodni. Az olvasás csökkenése miatt sokszor a tv-t okoltuk, és nem akartuk észrevenni, sőt élni azzal, hogy a televízió olvasásra is ösztönözhet. Többek közt Gereben mutatta ki egy másik tanulmányában, hogy a könyv és az av-dokumentumok nem ellenségei egymásnak, hanem egymás kiegészítői.

A társadalmi valóság tényeit, köztük az elektronizációt a könyvtáraknak is tudomásul kell venniük, s velük összhangban kell cselekedniük. A hatásukra megváltozó művelődési szokásokra fel kell figyelnünk, s az ezeknek megfelelő módszereket kell alkalmaznunk. A könyvtárakban tehát ott a helye minden ismerethordozónak, a hordozó fizikai anyagától függetlenül. Ez a felismerés közhely a szakma elméletében, de lassan halad előre a gyakorlatunkban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyvtárossal szemben támasztott követelmények is változnak az előbbiek tükrében. A gyakorló könyvtárosok között, vajon hányan vannak, akik az új típusú dokumentumok használatához szükséges eszközöket biztonsággal tudják kezelni, illetve ismerik azok pedagógiai hasznosításának módszereit. A pedagógiai-technológiai és a művelődés-technológiai szakismeretek jelen vannak-e a könyvtárosok tudásanyagában? Mert hiába lesznek korszerű technikai eszközök a könyvtárakban, ha a technikai és a pedagógiai hozzáértés hiányában a könyvtárosok nem képesek alkalmazni őket a könyvtárhasználók nevelésében. A mi könyvtárosaink még nem készültek fel erre a széles körű szolgáltatási rendszerre, amely a külföldi korszerű könyvtárakat is jellemzi. Nem véletlen tehát, hogy a 80-as évek közepén ott tartunk, hogy „csak minden 38., illetve 47. felnőtt könyvtártag" veszi igénybe a vizuális és hangzó dokumentumokat.[3]

A könyv és az olvasás presztizsét nem úgy kell megőrizni, hogy szándékosan visszafogjuk a nem könyv jellegű ismerethordozók szolgáltatását. Érdemes lenne jobban megszívlelni Kovács Máté következő gondolatait: „A valóság rendszerint úgy alakul, hogy az új technikai közlésmód kiharcolja a maga helyét, a régiek újabb erőfeszítésre kényszerülnek a versenyben, az eredmény: általános továbbfejlődés, amelyben a közlésmódok új egyensúlya jön létre."[4] A Gutenberg-galaxis vége, a jóslások ellenére nem következett be: a video-galaxis térhódítása biztosra várható. Az is biztos, azonban, hogy további kommunikációs galaxisok fognak egymás mellett élni a társadalomban, s így elkerülhetetlenül a könyvtárakban is. Egyiket a másik elé helyezni nem lenne ésszerű. Viszont meg kellene tanulni a könyvtári szolgáltatásnak azt a kétszerkettőjét, hogy a használók számára szükséges információk különféle ismerethordozókon találhatók.

Gereben Ferenc tanulmánya sokoldalúan mutatja be a hazai köztudat könyvtárképét és a könyvtárhasználói szokások változását. Mindehhez ki-ki hozzáteheti a saját területén szerzett tapasztalatokat, amelyek tovább árnyalhatják a képet. A végső következtetés viszont nem lehet más, mint amire a tanulmányíró is jutott: a jelenlegi presztizsveszteséges helyzetből minden bizonnyal az a kivezető út, ha kialakítjuk az új, „eddiginél jobb és hatékonyabb könyvtármodellt". Ebben a könyvtármodellben pedig szervesen jelen kell lennie minden ismerethordozó dokumentumnak, minden korszerű technikai eszköznek és az ezeket biztosan használni tudó, a pedagógiát az alkalmazás szintjén ismerő könyvtárosnak is.

TÓTH DEZSŐ

JEGYZETEK

1. Hír a Magyar Nemzet 1986. január 17-i számából.
2. A video világa. Videoművészet. Bp. Népművelési Intézet, 1983. 3.p.
3. GEREBEN Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 32.évf. 1986. 1.sz. 13–30.p.
4. Részlet a Kovács Máté-emlékülés meghívójából. 1985.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KITEKINTÉS

NAGYVÁROSI KÖNYVTÁRAK AZ USA-BAN
Egy tanulmányút tapasztalatai

KISS JENŐ

1982-ben 15 543 (központi és fiók) közművelődési könyvtár működött az Egyesült Államokban, a mozgókönyvtárak megállóhelyeit és a letéteket is számítva összesen 70 854 szolgálati hellyel. (Ennél frissebb adatok ma sincsenek.)[1] Az összes közművelődési könyvtár 12%-a, 1712 intézmény működik félmilliónál nagyobb lélekszámú településen. Az egész országban 63 ötszázezernél nagyobb lakosú városban működik központi könyvtár. 1985 szeptemberében tett egy hónapos tanulmányutam során ezek közül 10-et (ez csak 8 várost jelent mert New Yorkban három könyvtári rendszer működik három központi könyvtárral) láttam és ugyanazon városokban még 10 fiókkönyvtárat. A meglátogatott városok a következők: Baltimore, Cleveland, Chicago, St. Louis, San Francisco, Dallas, Philadelphia és New York. Ez utóbbi helyen mindhárom központi könyvtárat (New York, Brooklyn, Queens) meglátogattam. Tapasztalataim tehát elsősorban a nagyvárosi közművelődési könyvtárakra érvényesek. Az összes közművelődési könyvtár 61%-a (9 459 intézmény) szolgál 50 000-nél kisebb lakosságú települést, de közülük én mindössze kettőt láttam, azok sem igazi kistelepülésen, hanem a nagyvárosok elővárosában működnek.

A könyvtárak fenntartása

Az USA-ban 1984-ben 2,3 milliárd dollárt fordítottak a közművelődési könyvtárak fenntartására. Ennek 79,2%-át helyi, 7,7%-át állami, 3,7%-át szövetségi forrásból fedezték. Egyéb forrásból (alapítvány, saját bevétel, stb.) származik a fenntartási költségek 9,3%-a. A legfontosabb tehát a helyi (városi, községi) hozzájárulás, amely lényegében adókból származik. Mivel ennek mértéke a helyi döntéshozóktól függ, de nagyságát a település gazdasági fejlettsége is meghatározza, az általánosan jó színvonalú könyvtári ellátáson belül jelentős különbségek adódnak: Baltimore-ben például 30, Clevelandban 29, Chicagóban 11, Contra Costa megyében 9 dollár könyvtári kiadás jut évente egy lakosra. Az ilyen különbségek magyarázzák, hogy például Chicago évtizedek óta nem tudja átalakítani a könyvtári célra vásárolt áruházépületet (központi könyvtárának egy toronyépület 11. és 12. emeletén bérelt helyet), Dallas viszont az elmúlt években 32 millió dollárért épített fényűző új könyvtárpalotát.

A hetvenes évek végének átmeneti visszaesése, majd a nyolcvanas évek elejének stagnálása után az amerikai közművelődési könyvtárak újra felfelé ívelő szakaszba jutottak. Ahogy növekszik a rendelkezésükre bocsátott pénz (Brooklynban 1984/85-ben 24%-al

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

több jutott könyvre, 31%-al több gyermekkönyvre, mint a megelőző pénzügyi évben, Queens Boroughban 1983/84-ben 1,1 millió dollárral növelte a város a költségvetéshez való hozzájárulást) a könyvtárak visszaszerzik korábbi pozícióikat. A szűk években bezárt fiókokat újra nyitják, a nyitvatartási időt növelik.

Az amerikai közművelődési könyvtárak a mi fogalmaink szerint igen gazdag intézmények. New Yorkban 54,1 Brooklynban 31,3, Quenns Boroughban 28,3, Philadelphiában 36,7 Clevelandben 21,3, Baltimoreben 13,3, Dallasban 9,5, St. Louisban 7,8 millió dollár az éves költségvetés.[2] Ezzel – viszonylagosan nagy szabadsággal – az intézmény igazgatója gazdálkodik, munkájának ez teszi ki a legnagyobb részét. Őt közvetlenül az igazgatói testület (board) ellenőrzi. A testület beleszólási joga szinte városonként változik, de mindenütt az adófizetők, a város lakossága, a használók képviselője.

A könyvtárak költségvetésének 52,4%-át fordítják bérekre, 15%-át állománygyarapításra, és mindössze 1,7%-át számítógépekkel kapcsolatos költségekre. Ez utóbbit (amely országos átlag) nemcsak a számítógépek viszonylagosan alacsony ára, hanem az is magyarázza, hogy míg a nagyvárosok könyvtáraiban általános a számítógépes feltárás, visszakeresés és tájékoztatás, a nagyszámú kisebb könyvtárban még nem vált általánossá a számítógép.

A gyűjtemények és feltárásuk

A felsorolt nagyvárosi könyvtárak a klasszikus amerikai public library-k. Hatalmas tekintélyt parancsoló, a művelődés fontosságát hangsúlyozó márványpaloták a város főterén vagy annak közelében. Legtöbbjük – kivétel a hároméves dallasi és az 1941-ben épült brooklyni könyvtár – a múlt század végén, vagy századunk elején épült. Gyakran klasszikus épületek másolatai. A chicagói Városi Könyvtár régi székházán – ma a könyvtár egy részét, a művészeti és humán jellegű szakrészlegeket tartalmazza és kulturális centrumként szolgál – például megtalálható a velencei Doge palota, a firenzei Palazzo Vecchio és az athéni Akropolis egy-egy részlete, a philadelphiai városi könyvtár épülete a párizsi tengerészeti minisztérium épületének másolata. Az épületek kívül-belül klasszikusoktól vett, az olvasás, a művelődés fontosságát hangsúlyozó idézetekkel, híres nyomdászok jelvényeivel díszítettek.

Állományuk egyenként is több millió kötet és a városi központi könyvtári feladat mellett szinte mindegyikük ellát más funkciót is. Így például a baltimorei Enoch Pratt Könyvtár egyúttal Maryland állam nemzeti könyvtára is, a chicagoi városi könyvtár az USA egyik kötelespéldányjogú könyvtára, New Yorkban a központi könyvtár kifejezetten a kutatást szolgáló, 25 millió állományi egységet számláló tudományos gyűjteménnyé alakult az évtizedek során. Valamennyi különgyűjteményként őrzi és használatba is adja a kormányzati (szövetségi, állami, helyi) kiadványokat. Az évtizedek során a legnagyobb városi könyvtárak hatalmas, nagyértékű gyűjteményeket vásároltak, örököltek és ezek révén ma az USA és a világ leggazdagabb könyvtári gyűjteményei közé tartoznak. Így például a Free Library of Philadelphia hatalmas Edwin Fleischer kottagyűjteménye az egész világra kölcsönöz nehezen hozzáférhető kottákat a zenekari muzsika területéről. Ugyanennek a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtárnak USA szerte híres a színháztörténeti gyűjteménye. Itt és a clevelandi városi könyvtárban gazdag ritkasággyűjtemény van melyben az ókori agyagtábláktól kezdve, a középkori kódexeken át a művészi kivitelű sakk-készletekig minden megtalálható. A clevelandi városi könyvtár fotógyűjteménye 200 000 darabot tartalmaz.

A helyismereti, helytörténeti gyűjtemény minden városi könyvtárnak szerves része. A gyűjtés határai kevésbé merevek mint nálunk. A dallasi könyvtár Dallas/Texas részlegében a navajo-indián szőnyegkollekció épp úgy megtalálható, mint a különféle díszes coltok gazdag gyűjteménye. Ugyanitt oral history felvételek egészítik ki a helytörténeti gyűjteményt. Ez a divatos dokumentációs módszer magnószalagon rögzíti a régi idők szemtanuinak, „egyszerű embereknek" az emlékeit, majd írásba is átteszik és úgy őrzik. Elmondásuk szerint nemcsak a kevés írott forrás pótlására fontos, de nagyon elevenné teszi a történelem iskolai oktatását is. A san franciscói városi könyvtár helytörténeti gyűjteménye is inkább múzeumra emlékeztet, mint a mi helytörténeti gyűjteményeinkre. A St. Louis-i városi könyvtárban nemcsak az USA-ban 1800 óta tartott népszámlálások teljes anyag van meg mikrofilmen (ez valamennyi nagykönyvtárban megtalálható), hanem a Missisipin a múlt században közlekedett hajók utaslistái is.

A nyomtatott dokumentumok mellett mindenütt általános a hanglemez, a hangszalag, a 8 és 16 mm-es mozgófilm, újabban a compact disc és a videokazetta gyűjtése.

Mindenütt – a szolgált lakosság etnikai összetételének megfelelően – gondosan gyűjtik a nem angol nyelvű irodalmat. Ez legtöbbször – a sok latinamerikai bevándorló miatt – spanyolnyelvű, de a clevelandi városi könyvtár idegennyelvű gyűjteményében (a bejáratnál Petőfi Sándor mellszobra!) 30 nyelven található irodalom, a New York-i Donnel Könyvtárban 80 nyelven 100 000 kötetes az idegen nyelvű gyűjtemény. Mindenütt, ahol magyar lakosság van, természetesen található magyar nyelvű irodalom.

E könyvtárak belső elrendezése kivétel nélkül szakrészleges, ez a megoldás innen (Chicago, 1893) indult a múlt század végén. Ekkora gyűjteményeket, a szabad hozzáférhetést is feltételezve nem is lehetne más módon használatba adni. A méreteket jól érzékelteti, hogy például a philadelphiai központi könyvtárban az ún. popular library (általános részleg) 150 000 kötetes. Bár a szakrészlegek nem egy sémára húzottak, a Queens Borough-i könyvtár csoportosítása jól érzékelteti, hogy milyen szakrészlegek vannak.[3] Itt a következők:

1. Művészet és zene (máshol ez két külön csoport)
2. Gyermekrészleg (12 éves korig)
3. Fiatal felnőttek részlege (12–18 éves korig. Másutt ilyen csoport ritkán van)
4. Filmrészleg (itt van a video is)
5. Nyelv és irodalom (szépirodalom és nyelvkönyv 70, hanglemez 25 idegen nyelven)
6. Helytörténet (sokhelyütt ez a történelem része)
7. Folyóirat és dokumentum gyűjtemény (a kormányzati dokumentumokat is itt adják használatba)
8. Általános részleg (öregbetűs könyvek és kölcsönözhető folyóiratok is. Elrendezés szerzői betűrendben és néhány tematikus csoport: kisértethistóriák, western, sci-fi)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

9. Természettudomány és műszaki irodalom (ebben a könyvtárban itt van az ún. business gyűjtemény is, de a legtöbb helyen ez külön szak, Brooklynban és Philadelphiában pedig külön fiókkönyvtár)
10. Társadalomtudományok
11. Történelem, utazás, életrajz.

A csoportosítás a fenti megjegyzéseknek megfelelően, illetve a könyvtár gyűjteményeitől függően módosul.

A meglátogatott könyvtárakban a feltárás kivétel nélkül számítógéppel történik (kettő kivételével a kölcsönzés nyilvántartása is), katalógusuk COM technikájú, vagy online módon működik. A legtöbb használja az OCLC szolgáltatásait, tagja a rendszernek.

Clevelandben a számítógépre való áttérés eredményeképpen 10 év alatt 650-ről 450-re csökkent a létszám, a feldolgozás sokkal gyorsabbá vált (az online katalóguson valamennyi fiókban és a központ valamennyi osztályán, sőt a városkörnyék könyvtáraiban előbb jelenik meg a címleírás, mint ahogy a könyv a polcra jut) és míg korábban dollárokban, most centekben mérik a feldolgozás kötetenkénti költségeit és mellesleg, a nagyméretű cédulakatalógusok megszüntetésével, tekintélyes mennyiségű helyet is nyertek.

Szolgáltatások és igénybevétel

USA-beli társintézményeink hosszabb ideig és többféle szolgáltatással állnak a közönség rendelkezésére, mint a mi közművelődési könyvtáraink. A nyitvatartási idő a központi könyvtárban heti 64–68, a fiókkönyvtárakban heti 25–60 óra között váltakozik. Összehasonlításul: a FSZEK központi könyvtárában 56, a hálózatban 6–52 óra a heti nyitvatartás. Az amerikai könyvtárak a hét minden napján nyitva vannak, szombaton rövidebb ideig, mint a többi hétköznapokon és vasárnap is – délután!

A közművelődési könyvtár használata a város területén lakó, ott dolgozó vagy tanuló polgárok számára ingyenes és minden formaságtól, megkötöttségtől mentes (még kötelező ruhatár sincs, az olvasók szatyrokkal, táskákkal, sőt bevásárló-kocsikkal közlekednek a szabadpolcok között). A beiratkozni szándékozónak mindössze személyazonosságát kell igazolni például a gépkocsivezetői jogosítvánnyal és máris használhatja a könyvtárat, kölcsönözhet is. (Itt jegyzem meg, hogy a városi könyvtárban – a beiratkozásnál – a polgár kérheti felvételét a szavazói névjegyzékbe és ugyanott az időskorúak kedvezményes autóbuszbérlete is kiváltható.) Akik nem tartoznak a fenti három kategória valamelyikébe, évi 15–25 $ közötti használati díjat fizetnek. Az olvasójegyet kölcsönösen „elismerik" a város és a városkörnyék közművelődési könyvtárai, vagy például Kaliforniában az öböl menti könyvtári együttműködési szervezetben (BALIS = Bay Area Library and Information System) a résztvevő könyvtárak. A nagy egyetemek (pl. New Yorkban a Columbia, Philadelphiában az University of Pennsylvania) hallgatói az egyetemi könyvtári olvasójeggyel a városi könyvtárat is használhatják.

A városi hálózatban – sőt Clevelandben kölcsönösségi alapon a várost körülvevő megye könyvtáraira is vonatkozik ez a lehetőség – az egyik fiókban kölcsönzött könyvet bármely másikban is visszaadhatja az olvasó. A késedelmi díj általában napi 5 cent köteten-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ként, de a gyermekektől és a nyugdíjasoktól ezt nem kérik. Hasznos – és népszerűvé vált – ötlet, hogy minden könyvtár kapujában van olyan láda, vagy legalább bedobónyílás, ahová az olvasók a zárvatartás idején is bedobhatják a visszahozott könyvet (a hanglemezt nem), Clevelandben pedig „drive in", tehát olyan bedobónyílás, hogy használatához ki sem kell szállni az autóból.

A hagyományos szolgáltatások (könyvek, folyóiratok, újságok és hangrögzítések helybenhasználata, könyvek és hanglemez valamint hangkazetták kölcsönzése) mellett majdnem mindenütt van film (8 és 16 mm-es), és videokölcsönzés. Az amerikai közművelődési könyvtárak 87%-a gyűjti a videokazettákat és 91%-uk kölcsönzi is. A kölcsönzést a könyvtárak 29%-a térítéshez köti, Chicagóban például 2 $ naponta a videokölcsönzés díja és hasonló mértékű (2–3 $) máshol is ahol nem ingyenes. A videokölcsönzést általában életkorhoz kötik, csak 18 évesnél idősebbek kölcsönözhetnek, egy olvasójegyre maximum 2 kazettát, 2–3 munkanapra. A kölcsönzött kazettákat nem szabad nyilvánosan vetíteni. Ezt annyira komolyan veszik, hogy a könyvtárban nincs az olvasók által használható lejátszó készülék, mert az is nyilvános vetítésnek minősülne. A hangfelvételek használatba adásának legelterjedtebb módja a kölcsönzés. Ehhez nyilván az is hozzájárul, hogy a háztartások 38%-ában van videokészülék, lemezjátszó és magnetofon pedig gyakorlatilag mindegyikben.[4]

A tájékoztató szolgálat hagyományosan erős oldala az amerikai közművelődési könyvtáraknak. Az ún. közhasznú információs szolgálat az utóbbi években minden könyvtárban meghonosodott, igen széleskörű és nálunk szinte elképzelhetetlen témákra is kiterjed (Chicagóban például meghatározott időben macska és kutyatartók kaphatnak szakszerű tanácsot kedvenceik ápolásához). Az ilyen „különlegességeket" nem számítva elsősorban fogyasztási, lakás, egészségügyi és szakképzési kérdésekben adnak felvilágosítást; tisztázzák az érdeklődő problémáját és megfelelő hivatalhoz irányítják őket. A könyvtárakat fenntartó városi tanács olyan helynek is tekinti azt, ahol a közigazgatás közölnivalóival elérheti az állampolgárokat, a könyvtárosok pedig tudatában vannak a könyvtár nyújtotta tájékoztatási lehetőségeknek. Ehhez persze a tájékoztatásban használható kézikönyveknek és dokumentációs összeállításoknak szinte minden képzeletet meghaladó bősége is rendelkezésre áll.

Ez a gazdag kézikönyvanyag teszi lehetővé a telefonon adott ténybeli tájékoztatást is, amely már régóta létezik, de az utóbbi években vált általánossá az amerikai könyvtárakban. Chicagóban 3, St. Louisban és Queens-ben 2–2 telefonvonalon adják a felvilágosítást és mindegyik a szó szoros értelmében állandóan „ég", hívást jelez (nem hanggal, hanem fénnyel). Igénybevételére jellemző, hogy Clevelandben évi 897 000, New Yorkban napi 1000 hívást regisztráltak 1984-ben. A brooklyni városi könyvtárban az általános tájékoztatás mellett igen népszerű az ún. business-könyvtári fiók, ahol 35 000 esetben adtak egy év alatt telefonon felvilágosítást árfolyam, kamatláb, értékesítési, beruházási és más gazdasági, kereskedelmi kérdésekre.

A „hagyományos" bibliográfiai tájékoztatás mindinkább átalakul – legalábbis ezekben a nagyobb könyvtárakban – számítógéppel segített illetve végzett tájékoztatássá. Az USA nagyvárosi közművelődési könyvtáraiban (pl. Dallas, Chicago) egyenként 2–300 számítógépes adatbázis hozzáférhető és használható. Mivel ezek túlnyomó többsége ún. kereskedelmi jellegű, a használatért fizetni kell. Ez is – a videohoz hasonlóan – áttöri

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a közművelődési könyvtárak ingyenességének elvét. Amerikai kollégáink azonban abból indulnak ki, hogy nem lehet a közösséggel megfizettetni mindent, amire az egyénnek szüksége van, másfelől viszont ha csak azt tudnák használatba adni a közművelődési könyvtárakban, ami ingyenes, nagyon szegényes lenne a szolgáltatás. Ezért aztán például a chicagói városi könyvtárban az első 5 percben ingyenes, utána percenként 1,5 $-ba kerül a CARC-nak (Computer-Assisted Reference Center = számítógéppel segített tájékoztatási központ) nevezett szolgáltatás igénybevétele, Dallasban pedig 20 $-ig ingyenes az adatbázisban való keresés, utána pedig a tényleges költséget kell megfizetni.

A meglátogatott könyvtárak majdnem mindegyike rendelkezik egy 2–300 fős előadóteremmel és néhány kisebb közösségi célú helyiséggel. Még a fiókkönyvtárak mindegyikében is van legalább egy előadásokra, összejövetelekre alkalmas helyiség. Ezeket a könyvtár kulturális célú, nem haszonra törekvő csoportoknak, közösségeknek ingyenesen rendelkezésére bocsátja. A passzív fogadáson túl a könyvtár aktív, „rendező" szerepet is vállal. Részben a gyűjteményekhez kapcsolódva, azokat hasznosítva (pl. gyermekmozi, öregeknek szóló filmvetítés) részben pedig egyes állományrészek iránti érdeklődés felkeltésére (például pszichológiai előadássorozat, műemléki kirándulások, utazási beszámolók).

A könyvtárak olyasféle szerepet játszanak a városok életében, mint nálunk a jobb művelődési házak. E munka méreteire jellemző, hogy 1983/84-ben például Queensben 12 590, Brooklynban 21 000 rendezvényre került sor a könyvtárakban 306 000 illetve 459 000 résztvevővel. Ezek a számok csak a könyvtárak által szervezett rendezvényeket tartalmazzák.

Igen elterjedt a könyvtárak felnőttnevelési tevékenysége, amely elsősorban az olvasástanításban nyilvánul meg. Különféle vizsgálatok szerint – mint amerikai kollégáink elmondták – 26 millió amerikainak – minden 5 felnőtt közül egynek – hiányzik a mindennapi élethez szükséges olvasási készsége. Egyedül New York körzetében 1 millió funkcionális analfabéta van a felnőttek között, bevándoroltak és az USA-ban születettek egyaránt. Más intézmények mellett a könyvtárak is részt vállaltak a funkcionális írástudatlanság felszámolásában. Önkéntes „tutor"-okat toboroznak és képeznek ki 16–20 órás tanfolyamokon, akik aztán vállalják, hogy egy-egy olyan felnőttet, akinek az olvasáskészsége nem felel meg az 5. osztályt befejezettekének, megtanítanak olvasni. A brooklyni fiókkönyvtárak például 1983/84-ben 500 ilyen tutor-tanuló párt toboroztak.

A másik felnőttoktatási program, amely az „új amerikaiak" angolul való megtanítását tűzte ki célul, 1977-ben indult központi kezdeményezésre. Ennek keretében az angolt mint második nyelvet tanítják, nem angol anyanyelvű, 16 évesnél idősebb bevándoroltaknak. Alap és középfokon, hétköznap délelőtt és este, valamint szombati napokon szervezenek kurzusokat. Az 1,9 millió lakosú Queens-ben – ahol a lakosság felének nem angol az anyanyelve – 1983/84-ben 9 fiókkönyvtárban 31 osztályt tanítottak angolra. A hallgatók 40 különböző országból származtak. Volt olyan osztály, amelyben a tanulók 15 országból 8 különböző anyanyelvet képviseltek. Összesen 840 hallgató fejezte be sikerrel a tanfolyamot.

A hátrányos helyzetű olvasókkal való foglalkozás a könyvtárak munkájának mindenütt szerves része. A könyvtárak tervezésénél, átalakításánál gondosan ügyelnek arra (egyébként nemcsak a könyvtárakban hanem valamennyi közintézményben), hogy azok a mozgássérültek részére is megközelíthetők legyenek. A vakok és csökkentlátók olvasni

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

illetve „hallgatni valóval" történő ellátását a Library of Congress szervezi és ebbe a programba kapcsolódnak be a városi könyvtárak. Néhol a központi könyvtár épületében, de leginkább központi fekvésű, e célra épített fiókkönyvtárban fogadják a hátrányos helyzetű olvasókat. A Braille írásos könyvek és újságok, a „hangos könyvek", a kazettára rögzített könyvek mellett helyenként Kurzweil típusú „olvasó gépek" illetve távirógépek teszik hozzáférhetővé a nyomtatott dokumentumokat a látásban illetve hallásban korlátozottaknak. Lejátszókészülékek és magnók is kölcsönözhetők. Az öregbetűs könyvek mindenütt természetesen foglalnak helyet az általános részleg állományában. A házhozkötöttek ellátására jobbnak és főleg olcsóbbnak tartják a könyvek postán való küldését – amely egyébként ingyenes – mint a könyvtárosok által történő házhozszállítást.

Milyen mértékben, illetve arányban veszi igénybe a lakosság ezeket a szolgáltatásokat? A beiratkozott olvasókra vonatkozó adatokat kevésbé tartják jellemzőnek mint a forgalom mérőszámait. A rendelkezésünkre álló adatok mindenképpen nagyobb igénybevételt mutatnak, mint amit mi megszoktunk. Queensben a lakosság 52,3%-a, Brooklynban 25%-a volt beiratkozott olvasó 1984-ben. A mindenünnen rendelkezésre álló adatok az alábbiak:[5]

	Egy lakosra jutó kölcsönzött kötet	Egy könyvtárosra	Forgási sebesség
New York	3,2	7 053	1,1
Brooklyn	4,1	9 327	2,2
Queens	5,4	12 334	2,0
Philadelphia	3,2	5 609	1,6
Dallas	4,4	9 882	0,9
Baltimore	2,5	3 707	1,0
Cleveland	6,8	8 458	1,5
Budapest	2,9	7 886	1,4

Ehhez csak annyi kiegészítést, hogy a forgási sebesség azokban a városokban alacsonyabb, mint a budapesti, ahol a központi könyvtár állománya aránytalanul nagy az egész hálózat állományához képest (például Baltimoreben 1,2 millió az 1,9-ből, Dallasban 3,3 millió a 4,4 millióból). Ezek az adatok – eltérően a korábban idézettektől – 1985-re vonatkoznak, de az arányok, a viszonyszámok nem változtak egy év alatt.

A városi ellátás rendszere

A mienknél kevesebb, de nagyobb alapterületű és kötetszámú fiókot működtetnek, amely között egyaránt vannak a század elején épült, de felújított és kisebb-nagyobb újonnan épített fiókkönyvtárak. A fiókok építésére és felújítására a legátfogóbb programot St. Louisban és Clevelandban láttam. Az előbbi egy építészeti cégtől rendelte meg a fiókhálózat (16 fiók) rekonstrukciós tervét, a könyvtár csak a szakmai konzultációt biztosította. Az elkészült terv alapján az anyagiak rendelkezésre állásának ütemében folytatják a fiókok felújítását. Clevelandban néhány év alatt szinte a teljes hálózatot (31 fiók) megújították.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A fiókok mindenütt teljesen centralizáltak, tehát fenntartásukról, irányításukról, a központi könyvtár gondoskodik, beleértve a dokumentumok központosított beszerzését és (a legtöbb helyen számítógéppel történő) feltárását, a személyzet alkalmazását, továbbképzését is. A fiókhálózat lépcsőzetesen egymásraépülő ellátási rendszert is alkot. Brooklynban például a 6 régióközponthoz egyenként 9–10 fiókkönyvtár tartozik, Philadelphiában 3 könyvtár (negyedikként a központi könyvtár szerepel) irányítja az 52 fiókkönyvtárat és nyújt többletszolgáltatást a körzetben. New York város könyvtári rendszerében alkalmazták a legkövetkezetesebben a szintek szerinti ellátást. A nagyváros teljes területén három rendszer működik: Brooklyn és Queens Borough mellett a harmadik a tulajdonképpeni New York, amely három borough (talán kerületnek kellene fordítani): Manhattan, Staten Island és Bronx ellátásáról gondoskodik. Ennek az ellátási rendszere négyszintes. Általános gyűjteménnyel rendelkeznek és alapfokú szolgáltatásokat nyújtanak az ún. fiók vagy szomszédsági könyvtárak, összesen 82. Mélyebben tagolt, gazdagabb gyűjteménye van közülük 13 ún. regionális könyvtárnak. Mindhárom kerületben van egy-egy könyvtár, amely az ottani fiókok koordinációs-igazgatási központja és gazdag prézens gyűjteménye, folyóiratválasztéka és a kerületre vonatkozó gyűjteménye van. (A Fordham könyvtár Bronxban, a St. Georg a Staten Islandon, és a Donnel könyvtár a Manhattanon.) A speciális gyűjtemények széles választékát, olyan műveket, amelyek máshol nem találhatók meg a hálózatban valamint központi szolgáltatásokat nyújtanak ugyancsak három könyvtárban. A Donnel könyvtár említett feladatán túl médiaközpont is és 80 nyelven 100 000 kötetes idegen nyelvű állománya van. A Lincoln Centerrel (a New York-i, de nyugodtan mondhatjuk az amerikai zenei élet egyik központjával) együtt épült könyvtár az előadóművészetek (zene, tánc, színház) minden ágában, minden dokumentumtípuson, minden korosztálynak nyújt szolgáltatásokat (állománya 232 000 egység). A Mid-Manhattan könyvtár pedig – amely egyúttal ennek az egész fiókrendszernek a központja is – a legtöbb témában mélységében tagolt állománnyal rendelkezik és minden olyan szolgáltatással, mint a többi meglátogatott központi városi könyvtár. Továbbá a hálózaton belüli könyvtárközi kölcsönzés központja, központi címjegyzékkel és 150 000 kötetes olyan állománnyal, amely a könyvtárközi kölcsönzést szolgálja. A rendszer csúcsán – mintegy ötödik szintként – a kifejezetten tudományos célú központi könyvtár van.

Fejlődésük első szakaszában, a múlt század közepétől a második világháború végéig a nagyvárosok könyvtárai a fiókhálózat bővítésével igyekeztek követni a város lakosságának vándorlását, a városközpontokból való kiköltözését. A második világháború után ez végképp reménytelenné vált: a lakosság többsége ekkorra az elővárosokba költözött. Így jöttek létre a végtelen hosszú, kertes házakból álló elővárosok, a város közigazgatási határain kívül, az azt körülvevő megyében. A városi könyvtár illetékességén mindenesetre kívül kerültek, és könyvtári ellátásukról nem gondoskodott senki. Ezért hozták létre a fiókhálózatból álló ún. megyei könyvtárakat. Leginkább talán a mi megyeszékhelyeinken a központi könyvtár nélküli városi fiókhálózat fordítottjának tekinthetők ezek a hálózatok, amelyeknek legtöbbször ugyanúgy nincs központi könyvtáruk (mintha a régi városi könyvtárat, amelyhez persze semmi közük, tekintenék központnak és azért nem hoztak létre másokat) legfeljebb az egyik fiókban valamiféle központi adminisztráció. Három ilyen rendszert láttam: a baltimorei, a St. Louis-i és a Contra Costa (Kalifornia)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

megyei könyvtárat. Ez utóbbinak – mivel nem nagyváros köré települt? – van központi könyvtára. Közülük kissé részletesebben a baltimorei megyei könyvtárról szólok.

Egy rendhagyó könyvtár

A baltimorei megyei könyvtár szervezeti felépítését tekintve tipikus, működésében azonban annyira rendhagyó, hogy e tanulmányúti beszámoló hiányos lenne nélküle. A 22 fiókból álló hálózat 600 000 lelket szolgál Baltimore elővárosaiban. Állománya 1,2 millió feldolgozott és 300 000 feldolgozatlan (zsebkönyv) kötet. Az évente a világban megjelenő 50 000 angolnyelvű könyvből csak 6000 címet vásárolnak, de azt 400 000 példányban. Naponta 1500 új könyv fut át a központi feldolgozó osztályon (ez kevesebb cím, de valamennyi könyvet szerelni kell.) A hálózatban 150 könyvtáros és 84 kisegítő dolgozik. Egy év alatt 9 millió könyvet (nem tévedés!) kölcsönöznek. Az egy alkalmazottra jutó 38 461 kölcsönzött kötet és 6 kötetes forgási sebesség még a többi amerikai könyvtárral összehasonlítva is igen magas. Hogy érik ezt el?

Az olvasók igényeinek minél teljesebb és minél gyorsabb kielégítését tekintik a legfőbb, szinte egyetlen mércének. Hangoztatják, hogy az adófizetők pénzén fenntartott könyvtárban ne kelljen várakozni az igényelt könyvre és mindenki azt kapja meg amit akar, amiről tegnap hallott a televízióban, olvasott az újságban. Ennek megfelelően azokból a szakcsoportokból, amelyekből jobban forognak a könyvek, többet vásárolnak, azokból amelyekből nem, kevesebbet. Amely könyv nem ér el egy bizonyos – tapasztalati adatok alapján kiszámított – forgási sebességet egy év alatt, azt eladják. Évente az állomány 20%-a erre a sorsra jut. Számítógéppel nyilvántartott kölcsönzési rendszerrel és feldolgozással működnek, nyomtatott kötetkatalógust adnak az olvasók kezébe.

Elképzelhető, hogy módszereik nem arattak osztatlan elismerést. Az igazgató Charles Robinsonnak csak megszállott hívei és dühödt ellenfelei vannak, senki sem közömbös vele kapcsolatban. Időnként – immár 25 éve – heves támadások érik a szakmai sajtóban és a politikai lapokban. Azzal vádolják, hogy könyvtárában csak a primitív szórakozási igényeket szolgálják ki, „limonádé" és ponyva kölcsönzésekkel érik el hatalmas számszerű eredményeiket. E vitákban a baltimorei könyvtár munkatársai[6] hivatkoznak a 150 példányban meglévő – és forgalmazott – Odüsszeára, Euripideszre, Herodotoszra és egyéb klasszikusokra épp úgy, mint arra a tényre, hogy az olvasók 50%-a megtalálta náluk, amit keresett és hogy a keresett címek 80%-a megvolt könyvtáruk állományában, de éppen kézben volt. Hogy hatalmas forgalmuk mellett mindössze 6000 könyvtárközi kérés ment tőlük és Maryland állam könyvtárközi kölcsönzési rendszerében ők a „legjobb teljesítők": 26%-al többet teljesítettek, mint amit kértek, pedig a hozzájuk befutó igények „komoly" irodalomra irányultak. Egyébként is: ők költségvetésük 20%-át költik beszerzésre és ez a legmagasabb arány az egész USA-ban. A könyvtárosok náluk azért dolgoznak többet, hogy a megtakarított bért is könyvekre fordíthassák. A közművelődési könyvtárak hármas célját: a nevelést, a tájékoztatást és szórakoztatást – mondják – ők szolgálják hatékonyabban, nem vitapartnereik. Az amerikai könyvtárosok, különösen az igazgatók – állítja Ch. Robinson – inkább gyűjteni semmint kölcsönözni szeretik a könyveket. Mindnek titkos vágya, hogy könyvtára a Harward Egyetem könyvtárává váljék. De ez túl drága az adófizetőknek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ebben is majdnem annyi a túlzás, mint az ellenfelek vélekedéseiben. Mindenesetre Charles Robinsont – aki jelölt volt 1986-ban – nem választották meg az ALA elnöki tisztére. Ő nemcsak teljesítményeivel emelkedik ki a mezőnyből, de módszereivel és vélekedéseivel is különcnek számít, Amerikában is. Tanulnivalónk mindenesetre nemcsak az ő tapasztalataiból, de az USA nagy közművelődési könyvtárainak gyakorlatából egyaránt van.

JEGYZETEK

1. A cikkben idézett összes átfogó adat forrása – ha csak az eltérést külön nem jelzem –: An NCLIS Library Statistical Sampler (Library Journal 1985. okt. 15.sz. 35–38 oldal). Az egyes könyvtárakra vonatkozó adatokat a meglátogatott intézményekben kaptam.
2. Forrás: INTAMEL International Statistics of Libraries. 1985. Compiled by Stadtbibliothek Hannover. 13 számozatlan levél.
3. Több – részben általam is meglátogatott – amerikai könyvtár szakrészleges rendszerét ismerteti a következő kiadvány: Subject Departments in Public Libraries. Szerk. Mándy Gábor. Bp. 1983. INTAMEL-OSzK-KMK-FSZEK. 202 p.
4. LETTNER Loretta: Videocasettes in Libraries. = Library Journal. 1985. 19.sz. 35–38.p.
5. Ld. a 2.sz. jegyzetet
6. RAWLINSON, Nora: Book selection at the Baltimore County Public Library aims to. . . Give'em what they want! = Library Journal. 1981. november 15. 2188–2190.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRAK ÉS AZ INFORMÁCIÓ EGYETEMES HOZZÁFÉRHETŐSÉGE

Beszámoló az IFLA 51. közgyűléséről és konferenciájáról

SZÁNTÓ PÉTER

Az IFLA 51. közgyűlését és általános konferenciáját 1985. augusztus 19. és 25. között tartották Chicagóban. Ez volt a harmadik IFLA-konferencia, amelyet az USA-ban rendeztek meg (a korábbiak: 1933, 1974). A világ minden tájáról (84 országból) 1216 küldött és 504 kiállító vett részt. A résztvevők 60%-a Észak-Amerikából, 21%-a Európából, 8%-a Ázsiából, 6%-a Afrikából, 3%-a Latin-Amerikából, 1%-a Ausztráliából és a Közel-Keletről érkezett. A vendéglátó országot kb. 700, Kanadát és az Egyesült Királyságot 100–100 fő képviselte, de e létszám tekintetében listavezető delegációkon kívül több más ország is népes csoportot küldött, köztük fejlődő országok is (pl. a Fülöp-szigetekről 50-en, a Kínai Népköztársaságból 14 fővel jöttek). A szocialista országokból összesen 18-an voltunk (BNK: 2, CSSZSZK: 1, Kuba: 4, MNK: 1, NDK: 2, LNK: 3, SZU: 5), kevesebben, mint pl. egyedül Hollandiából (22) vagy Svédországból (21).

A 220 szakmai és szervezeti kérdésekkel foglalkozó ülésről (megnyitó és záróülés plenáris ülések, szekcióülések, kerekasztal-megbeszélések, nyílt fórumok stb.) és a több mint 150 előadásról – hasonlóan az IFLA 50. konferenciájáról írt beszámolómhoz[1] – csak szemelvényesen tudok beszámolni, a személyes tapasztalatokon kívül az időközben megjelent jelentésekre és közleményekre is támaszkodva.[2,3,4,5]

Megnyitó ülés

Miután a Chicagói Gyermekkórus meghatóan szép – több nyelven előadott – nemzetközi dalösszeállítása a hallgatóságot együttérzésre és -gondolkodásra hangolta rá, Else *Granheim* (Norvégia), az IFLA elnöke, majd Robert *Wedgeworth* (USA), a helyi szervezőbizottság társelnöke köszöntötte a megjelenteket. R. Wedgeworth visszaemlékezett arra, hogy 1933-ban, amikor először volt Chicagóban IFLA-konferencia, még csak 18 ország képviseltette magát. Felhívta a figyelmet arra, hogy a spanyol nyelvet is felvették az IFLA munkanyelvei közé abban a reményben, hogy „ez is elő fogja segíteni a spanyolul beszélő kollégák aktívabb részvételét az IFLA-ban".

Köszöntötte továbbá a résztvevőket Harold *Washington,* Chicago polgármestere és Jim *Edgar,* Illinois államminisztere, aki ezt az alkalmat ragadta meg, hogy Chicago polgármesterének egy 900 000 dollárról szóló csekket nyújtson át, Illinois állam hozzájárulását Chicago központi közművelődési könyvtára új épületének céljára. Az Unesco nevében Wolfgang *Löhner* fejezte ki jókívánságait a konferencia munkájához.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

E. Granheim, az IFLA leköszönő elnöke „*Koppenhágától Chicagóig*" c. előadásában áttekintette az IFLA – elnöksége alatti – elmúlt hat évét. Ezalatt az IFLA tovább erősödött: tagjainak a száma 996-ról (110 országból) 1182-re nőtt (121 országból). A növekedés szerkezeti változással járt, mivel az új tagok többsége a fejlődő országokból toborzódott. Míg 1979-ben az IFLA-ban részt vevő országok fele tartozott a fejlődő országokhoz, 1985-re a tagság kétharmada innen került ki. Az IFLA 1983-ban új magprogramokat indított, az állományvédelemre (Preservation and Conservation = PAC), a határokat átszelő adatáramlásra (Transborder Data Flow = TDF) és a fejlődő országok könyvtárügyének a támogatására (Advancement of Librarianship in the Third World = ALP).

Emlékeztetett arra, hogy először 1979-ben választottak be a Végrehajtó Bizottságba fejlődő országbeli tagot, és ekkor választottak első ízben nőt elnökül. Emlékeztetett arra is, hogy 1985 az ENSZ „nők évtizede" programjának utolsó éve volt. Bár földünk lakosságának a fele nő, a fizetéses állásoknak csak egyharmadát tölti be nő. A munkaórák kétharmada mégis az ő munkájukból adódik, és ezért az összfizetésnek csak egy tizedét kapják. A könyvtárosok is hozzájárulhatnak e helyzet javításához: többek között az írástudatlanság felszámolásával a nők körében, a könyvtárosi munka megbecsülésének fokozásával.

Hangsúlyozta az együttműködés jelentőségét a nem kormányközi szakmai szervezetekkel (FID, ICA), majd köszönetét fejezte ki az Unesconak az Általános Információs Programja (GPI) keretében nyújtott segítségéért. Végül felhívta a figyelmet arra, hogy a konferencia témája, „A könyvtárak és az információ általános hozzáférhetősége" kihívást jelent a könyvtárosok számára: rajtuk áll, hogy a nem hozzáférhetőség és a hozzáférhetőség közötti határkövet közös erővel jó irányba továbbmozdítsák.

Plenáris ülések

Az első plenáris ülésen Daniel J. *Boorstin,* a Kongresszusi Könyvtár (USA) igazgatója „*Az oszthatatlan világ: a könyvtárak és a kulturális csere mítosza*" c. előadásában nem technikai kérdésekről, hanem a kultúráról szólt. Bírálta a „kulturális csere" fogalmát, amely a politikai, a gazdasági és a katonai szférából átvett gondolkodásmódra épül. Így pl. „a kulturális import és export egyensúlyának" követelménye fejeződik ki benne, nem veszi figyelembe az országok kulturális különbözőségét és azt, hogy emiatt nem lehet a kulturális termékek mechanikus cseréjére törekedni. Szembeállította a művészetet, irodalmat, eszméket a piaci fogyasztási cikkekkel. Az utóbbiak kvantifikálhatóak, helyettesíthetőek és előre kiszámíthatóak, míg az előbbiek kumulatívak, nem helyettesíthetőek, kimeríthetetlenek, elhasználhatatlanok és kiterjeszthetőek. Világunkat ideológiák, kereskedelmi korlátozások, katonai fenyegetés osztja meg, amelyben a könyvtárosok egy oszthatatlan világ, a kultúra, a könyvek és eszmék világának a követei, akik sokat tehetnek a kultúrákat egymástól szétválasztó mesterséges határok lebontásáért, azért, hogy a könyvek és az eszmék szabadon hozzáférhetőkké váljanak. (Megjegyzendő, hogy Boorstin előadásának néhány, a Szovjetunióra vonatkozó kitétele ellenérzést váltott ki a hallgatóság körében.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

John *Brademas,* a New York Egyetem (USA) elnöke rámutatott arra, hogy a könyvtárak kettős szorításban vannak: egyfelől nőnek a követelmények, rohamosan változik a technika, és elégtelen az anyagi támogatás, másfelől inflálódnak a beszerzési árak és a keresetek, nő a helyszűke, és avul a gyűjtemény. A könyvtáraknak korszerűbben, gazdaságosabban és jobban együttműködve kell hasznosítaniuk a ma technikáját. Aggodalmának adott hangot, ha a jövőben

- a kereskedelmi szférának megengedik, hogy ellenőrzése alá vonja a közérdekű információt;
- egyes anyagilag támogatott tudományterületek gazdag, mások szegény információellátásban részesülnek;
- az írástudatlanság okozta anyagi hátrányok nőnek, ahelyett hogy csökkennének;
- a hivatalos politika megakadályozza az információ szabad áramlását.

Végül, a könyvtárak nemzetközi feladatait fogalmazta meg:

- nemzetközi szabványokat kell kidolgozni az adatcsere megkönnyítésére;
- hatékony módszereket kell kialakítani és megállapodásokat kötni a biliográfiai adatok nemzetközi cseréjére;
- széles körben kell terjeszteni a kiadványokat;
- az állományvédelemre közös erővel kell technológiát és programokat kidolgozni;
- elő kell mozdítani a könyvtárosok képzését;
- támogatni kell a könyvtári és információs szolgáltatásokat szolgáló kutatásokat;
- ösztönözni kell a kormányokat a könyvtárak támogatására.

A második plenáris ülésen V.S. *Lesokina,* a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma könyvtári főosztályának a vezetője *„A szovjet könyvtárak szerepe és helye a tudás egyetemes hozzáférhetőségében"* c. előadásában elmondta, hogy a Szovjetunióban a tudás egyetemes hozzáférhetőségét az alkotmány biztosítja. Az oktatás és képzés ingyenes. Míg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt a lakosság 70%-a írástudatlan volt, ma már 87%-uk felső- vagy középfokú végzettséget szerzett. A Szovjetunióban fejlesztik az Összszövetségi Tudományos és Műszaki Információs Rendszert (orosz rövidítése: GASNTI), de emellett azt is szem előtt tartják, hogy a könyvek és könyvtárak a tudás szétsugárzásának leghatékonyabb eszközei. A 130 ezer könyvtár mintegy 220 millió olvasót szolgál ki. Az 1984. évi könyvtári törvény értelmében nincs egyetlen olyan város, falu, település az országban, ahol ne lenne könyvtári szolgáltatás. Mozgó könyvtárak (busz, helikopter, hajó) juttatják el a legtávolabbi vidékekre is az irodalmat. A könyvtári szolgáltatásokon kívül ismertette a könyvkiadás állami rendszerét, amely messzemenően figyelembe veszi a különböző köztársaságokban élő nemzetiségek nyelvi és egyéb sajátosságait. Vázolta azt a hosszú távú programot, amely az ország könyvtárait egy egységes automatizált könyvtári rendszerbe integrálja. Végül megállapította, hogy a szovjet könyvtárakat – használjanak akár hagyományos, akár modern módszereket – egyazon elv vezérli: „a tudás és a tudományos információ hasznosítása a béke és a társadalmi haladás céljára".

P.B. *Mangla,* a Delhi Egyetem bölcsészettudományi karának dékánja, a könyvtár- és információtudományi tanszék vezetője párhuzamot vont a fejlődő országok jelenlegi gazdasági körülményei és a Szovjetunió forradalom utáni helyzete között, és kereste az ebből a hasonlóságból a könyvtárakra levonható következtetéseket. Nyomon követte a „könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tár" fogalom fejlődését „dokumentációs szolgálattá", majd „információs szolgálattá". Hasonló fejlődésen ment át az UBC- és az UAP- koncepciója, melyek most UAI (Universal Availability of Information = Az információ egyetemes hozzáférhetősége) megnevezéssel emelkedtek a fejlődés újabb lépcsőfokára. Hangsúlyozta a nemzeti könyvtári és információs politikák kidolgozásának, az írástudatlanságot felszámoló programoknak, a nemzeti könyvkiadási programoknak, valamint a könyvtári-információs szolgáltatásokban a megfelelő szintű technológia alkalmazásának a szükségességét, majd összegezte az e területeken Indiában elért eredményeket.

Maria Alice *Barroso,* a Brazil Nemzeti Könyvtár főigazgatója, közismert regényíró, írói fegyvertárát bevetve adott hangot afeletti örömének, hogy a spanyol is az IFLA hivatalos nyelve lett, majd portugálul, anyanyelvén fejezte ki reményét, hogy a portugál is azzá fog válni. Drámai képet festett Brazília – mint fejlődő ország – gazdaságáról, majd kultúrájával, oktatási rendszerével és könyvtáraival foglalkozott. A kormány a költségvetésnek minössze 0,2%-át fordítja kultúrára. A Brazil Nemzeti Könyvtárat 450 000 könyvre tervezték, de ma már 5 milliónak kell helyet szorítania. A könyvtárnak 6 mikroszámítógépe van, a katalogizálást a Bibliodata nemzeti adatbázis-hálózat keretében végzik. Egy országos mikrofilmezési terv hivatott a régi folyóiratok és újságok, a ritka könyvek megőrzésére. „A kooperáció azonban még olyan lecke, amelyet a brazil könyvtárak lassan tanulnak meg".

Anna Maria *Magaloni de Bustamente,* Mexikóváros könyvtárainak a főigazgatója arról számolt be, hogy a mexikói kormány 1983-ban – a súlyos gazdasági válság ellenére – elindította a Közművelődési Könyvtárak Országos Programját, hogy az emberek az egész országban hozzáférhessenek az olvasmányokhoz. Kidolgoztak egy olyan matematikai modellt, amellyel mérni lehet a különböző országok életminősége közti eltéréseket, és amelyben változóként szerepel a közművelődési könyvtárakban egy lakosra jutó könyvek száma. A modell tesztelése után megkezdték a program végrehajtását. Új könyvtár létesítése céljából legkevesebb 1500, legfeljebb azonban 10 000 kötetes gyűjteményt küldenek a településeknek. Amikor a program elindult, 350 közművelődési könyvtár volt Mexikóban, többségük 60 évvel a forradalom után nyílt. Most két év alatt a számuk több mint megkétszereződött. Az olvasók száma a program első évében 5 millió volt, második évére már 21 millióra emelkedett.

A Szakmai Bizottság Nyílt Fóruma

Paul *Kaegbein,* a Szakmai Bizottság elnöke, a Kölni Egyetem könyvtártudományi tanszékének vezetője áttekintette a szakosztályok munkáját, és ismertette az IFLA 1986–1991. évi középtávú programját. A vita középpontjában az állt, hogyan lehetne elérni, hogy a különböző típusú szakosztályok (egy részük meglehetősen eltérő profilú szekciókat ölel fel, másik részük könyvtártípusra orientált, harmadik részük tevékenységi típusra – pl. bibliográfiai számbavétel – szakosodott) minél eredményesebben működjenek közre a magprogramok végrehajtásában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nyílt Fórum az IFLA magprogramjairól

A mintegy 600 megjelent áttekintette és megvitatta az IFLA hat magprogramját. Bevezetőjében Adam *Wysocki,* a Programirányító Bizottság elnöke elmondta, hogy az IFLA Végrehajtó Bizottsága azt az elvet követi, miszerint a magprogramokat azokba a nemzeti intézményekbe kell telepíteni, amelyek a magprogram megvalósításában a legtöbb szellemi és anyagi támogatást tudják nyújtani. Az UBC és az UAP a British Library „vendégszeretetét élvezi", az IMP (International MARC) egyik komponensét a Deutsche Bibliothek, másikát a British Library „fogadta be". A.Wysocki örömmel jelentette be, hogy a Kongresszusi Könyvtár (USA) vállalta a PAC-ot, a Kanadai Nemzeti Könyvtár pedig a TDF-et. Az ALP az IFLA hágai központjában nyert „elszállásolást".

UBC

Barbara *Jover* az UBC-ről számolt be: a programiroda a CIP (Cataloging in Publication) részére ajánlásokat kidolgozó és az ISBD-t fejlesztő csoport titkárságaként és kiadójaként működik. Az ISBD-t eddig már 17 nyelvre fordították le. Ross *Bourne* (British Library) felhívta a figyelmet arra, hogy az UBC-koncepció ma éppen olyan fontos, mint amikor az 1970-es évek elején létrehozták. E koncepció szerint a kiadványokat megjelenésük országában úgy kell leírni, hogy a bibliográfiai információ bármely országba továbbítható és ott megérthető legyen.

IMP

Peter *Lewis,* a British Library Bibliographic Services Division főigazgatója ismertette, hogy az UNIMARC-formátumot azért fejlesztették ki, hogy a különböző nemzeti MARC-formátumokról erre a közös, egységes formátumra való konvertálással könnyebbé váljék a nemzetközi bibliográfiai adatcsere. 1983-ban adták az *UNIMARC Handbook* c. kézikönyvet azzal a céllal, hogy a formátumspecifikáció szövegének helyes értelmezését elősegítse, továbbá kiegészítő útmutatást adjon az UNIMARC-használóknak a konvertáláshoz. Tervezik egy új UNIMARC-publikáció megjelentetését (1986-ra), ez egyrészt formátumspecifikáció, másrészt értelmező kézikönyv lesz, az *UNIMARC Format* harmadik kiadásának és a kézikönyv második kiadásának tekinthető.

Dieter *Wolf* (Deutsche Bibliothek), az International MARC Project-Deutsche Bibliothek program igazgatója szólt arról, hogy a program keretében UNIMARC-tesztszalagokat hoztak létre a MAB 1 (= Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken) fomátumból konvertált rekordokból. 1986-ban kiadják az *International Guide to MARC Databases and Services* második kiadását.

UAP

Maurice *Line,* a British Library Lending Division főigazgatója, az UAP Nemzetközi Program igazgatója kijelentette, hogy „az UBC olyan az UAP nélkül, mint a menü étel nélkül". A Nairobiban tartott IFLA-konferencia óta elért főbb eredmények:

– a *The impact of new technology on the availability of publications* kiadása;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– Szenegál számára egy országos dokumentumellátási rendszer kifejlesztésére irányuló projekt beindítása az UNESCO támogatásával;
– a brazil COMUT – távoli felhasználóknak fénymásolatot szolgáltató – rendszer értékelése.

PAC

Peter *Sparks* (Kongresszusi Könyvtár) ismertette, hogy a hivatalosan az 1986. áprilisi bécsi, állományvédelmi tárgyú nemzetközi konferenciával induló program a következő öt fő területre terjed ki: politika és nemzetközi koordináció, kutatások és vizsgálódások, a figyelem felkeltésére hirdetmények, publikációk megjelentetése, oktatás és képzés, projektek kezdeményezése és végrehajtása más intézményekkel együttműködve is.

TDF

Cynthia *Durance*, a Kanadai Nemzeti Könyvtár Hálózatfejlesztési Irodájának igazgatója kifejtette, hogy a program olyan tág hatókörű kérdésekkel foglalkozik, amelyeket kormányzati és kormányközi szinten lehet csak megoldani. Az adatok nemzeti határokon túlra való elektronikus továbbítását nagymértékben meghatározzák a kormányszintű szabályozások. A program 1986-ban a TDF-re vonatkozó clearinghouse megszervezésével indul, amelyhez az adatokat kérdőíves felméréssel gyűjtik össze.

ALP

Margaret *Wijnstroom*, az IFLA főtitkára elmondta, hogy az IFLA keresi ennek a programnak az anyagi megalapozását (bár már eddig is sokat tett saját erejéből), és mint ösztönző példákat ismertette az egyes országok és intézmények erőfeszítéseit, amelyek elősegítették a fejlődő országok könyvtárügyének kibontakozását.

A Nemzeti Könyvtárak Szekciója

William J. *Welsh*, a Kongresszusi Könyvtár, N.S. *Kartashov* pedig az Állami Lenin Könyvtár szerepéről, újabb eredményeiről és feladatairól szólt: A Kongresszusi Könyvtár a múlt megőrzésére és az új technika befogadására törekszik, és e célokat előmozdító kutatásokat kezdeményez, pl. az optikai lemezek alkalmazásával kapcsolatos kísérleti programot. Az Állami Lenin Könyvtár 60 éves fennállása új szakaszába lépett: jelenleg nemzeti könyvtárként működik, miközben fokozatosan a Szovjetunió egységes könyvtári rendszere központi könyvtárává fejlődik.

Guy *Sylvestre* (Canadian Institute for Historical Microproductions) intézete projektjét ismertette, amelynek keretében állományvédelmi célból mikrofilmlapra veszik mindazokat az 1901 előtt megjelent publikációkat (az újságok és kormánydokumentumok kivételével), amelyeket Kanadában vagy bárhol máshol kanadaiak vagy Kanadával kapcsolatban adtak ki.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Parlamenti Könyvtárak Szekciója

A szekció augusztus 13. és 15. között előszemináriumot szervezett 10 ország részvételével, amelyen az állami és magánkutatás kapcsolatát, valamint a parlamenteknek a könyvtáraikkal és az ezekben folyó kutatásokkal szemben támasztott követelményeit vitatták meg.

A szekcióülésen három előadó országa parlamenti könyvtárának a többi könyvtárral folyó együttműködéséről beszélt (R.J.N. *Bannenberg,* Ausztrália; Jacques *Premant,* Kanada; Wolfgang *Dietz,* NSZK). Dermot *Englefield* (Egyesült Királyság) az Európai Parlament Könyvtárával foglalkozott, A. *Gwizdz* (LNK) pedig a Varsói Parlamenti Könyvtárnak a Parlamenttörténeti Múzeum kialakításában betöltött szerepével.

A Tudományos és Műszaki Könyvtárak Szekciója

Peter *Armstrong* előadását a BBC optikai lemezes projektjéről, amely a Domesday Book (Anglia első országos földbirtokkönyve 1086-ból) 900.évfordulója alkalmából készült, a mostani Nagy-Britanniáról nyújtva szöveges, képi, táblázatos, térképekkel illusztrált áttekintést.

Cheryl *Sloene* (Public Servise Satellite Consortium, Washington, D.C.) a műholdas távadatátviteli technológia könyvtári és információs alkalmazási lehetőségeit világította meg, részletesen kitérve a NASA 1990-ben induló új műholdas programjára (Advanced Communications Technology Satellite = ACTS), amely pl. olcsóbb távmásolást tesz majd lehetővé újszerű megoldással. (Ennek az a lényege, hogy nem a jelenleg elterjedt műsorszóró technikára épül, hanem két meghatározott hely között biztosítja az információátvitelt.)

James *Beverly* (Information Services of the Water and Sanitation for Health Project, USA) a fejlődő országoknak nyújtott információ- és technológiatranszfert elemezte.

William R. *Nugent* (Kongresszusi Könyvtár) az optikai lemezekről tartott előadását azzal a megállapítással kezdte, hogy az optikai lemezeket kifejezetten a könyvtárak számára találták ki. A jelenleg használatos optikai lemezek technikai bemutatása után a könyvtári alkalmazási lehetőségeket vette számba, rámutatva arra, hogy bár az ipar még csak gyerekcipőben jár az optikai lemezek előállítása terén, már most jó minőségű lemezek kaphatók a kereskedelmi forgalomban.

A második szekcióülésen elsősorban műszaki bemutatókat tartottak. David *Ticchi* (Kurzweil Computer Products, Inc.) cégének az optikai jelolvasásban elért újabb eredményeit ismertette: olyan berendezéseket gyártanak – elsősorban a vakoknak –, amelyek nyomtatott és kézzel írt szövegeket tudnak „elolvasni" és – ma már nemcsak angol, hanem más nyelven is – „beszéddé" transzformálni (nevezhetnénk ezeket akár *felolvasó* gépeknek is).

Leslie *Goldstein* (Sony Communications Products Company) a videolemezes technológia legújabb fejleményeit mutatta be szélesvásznú videovetítő, videolemez-lejátszó és mikroszámítógépek segítségével, felvonultatva a videolemezek egész seregét, köztük a Sony által a Kongresszusi Könyvtár optikai lemezes kísérleti programja számára készítettet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Jane *Ryland* (Reference Technology, Inc.) cége eredményeit demonstrálta az optikai lemezek információtárolásra és -keresésre való használata terén. Egy mikroszámítógép és egy CD-ROM (compact disk read-only memory) lejátszó segítségével mutatta be, hogyan lehet ugyanazon a lemezen különböző adatbázisokat tárolni, s ezáltal számottevő időt megtakarítani, ha távoli számítógépekhez fordulnak az egyre költségesebbé váló telefonvonalon.

Dan *Tonkery* (Horizon Information Services) a Library Corporation cég azon törekvéseit mutatta be egy mikroszámítógéphez csatlakoztatott CD-ROM lejátszóval, hogy elősegítsék a MARC bibliográfiai adatázisok CD-ROM formában való terjesztését és használatát.

Katalogizálási Szekció

Az első szekcióülés a szakértői rendszereknek* katalogizálási gyakorlatban való alkalmazásával foglalkozott. A vitaindító előadást Brigitta *Olander* tartotta a Linköping University (Svédország) ESSCAPE (= Expert System for Simple Choice of Access Points for Entries) projektjéről. A vita azzal a következtetéssel zárult, hogy a szakértői rendszerek eredményesen használhatóak katalogizálási célra, jóllehet az ehhez szükséges további kutatások költségigénye ma még nehezen becsülhető meg.

A második szekcióülés az AACR 2 (az Anglo-American Cataloguing Rules második kiadása) fordítási tapasztalatait tárta fel (eddig 7 nyelvre – arab, francia, japán, norvég, portugál, spanyol és svéd – fordították le, előkészületben van a finn, olasz, maláj és urdu nyelvű kiadása).

Paul *Rolland-Thomas* (Kanada) a francia, Thea *Aulo* (Helsinki Egyetemi Könyvtár) a finn, Tayayoshi *Takawashi* (Shizuoka Női Főiskola) a japán, Inger Cathrine *Spangen* (Norvég Könyvtári és Információtudományi Iskola) a norvég változat tapasztalatait foglalta össze.

A harmadik szekcióülés három előadója az USA-ból (G.G. *Allen,* Marin *Runkle,* Michael *Gorman*) a katalogizálási szabályok alkalmazását a költség és a haszon szempontpárosból vizsgálta; úgy is mondhatjuk, az irányítók (a költségekben érintett) és a katalogizálók (az előnyökben érdekeltek) szemszögéből. (Valamennyi előadó az AACR 2 alapján végezte el a vizsgálódását.)

Bibliográfiai Szekció

A szekcióülés az USA és a Szovjetunió nemzeti dokumentumtermésének bibliográfiai számbavételével foglalkozott Mary S. *Price* (Kongresszusi Könyvtár) és N.P. *Igumnova* (Állami Lenin Könyvtár) előadásai alapján.

* A szakértői rendszer olyan rendszer, amely egy szakértő bizonyos területre vonatkozó tudását rögzíti és kezeli annak érdekében, hogy problémákra válaszokat és megoldásokat nyújtson, illetve más meghatározott végterméket állítson elő.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az Információs Technológia Szekciója

Stephen *Flood* (ASLIB, London) a kereskedelmi forgalomban beszerezhető információkereső szoftverek kiértékelési kritériumait vette számba. Véleménye szerint e termékek többnyire a könyvtárak információkeresési feladatainak 80%-ára alkalmasak, a fennmaradó 20%-ra speciális, az egyes könyvtárak által kifejlesztendő programok szükségesek, amelyek viszont a könyvtárak ilyen célú költségvetésének 80%-át igénylik.

Kenneth E. *Dowlin* (Pikes Peak Library, USA) egy közművelődési könyvtár számítástechnikai fejlesztéseit ismertette, amelyek kiterjednek a könyvtári folyamatok automatizálására (online kölcsönzés, katalogizálás, gyarapítás és időszaki kiadványok kezelése, közhasznú adatbázisok fenntartására (tanfolyamok, nyilvános rendezvények stb. adatai), a közösség kommunikációs szolgáltatásaira (pl. elektronikus posta), regionális és országos hálózati feladatokra (pl. elektronikus könyvtárközi kölcsönzés, adatbázis-elérés) és az irányítási munkára. A számítógépesítés következtében lerövidült a belső folyamatok átfutási ideje (pl. a dokumentumok beérkezésüktől számított öt napon belül kölcsönözhetővé válnak), és a könyvtárosoknak több idejük maradt az érdemi munkára.

Külön szekcióülés foglalkozott az OSI-koncepcióval, azaz az ISO Open Systems Interconnection Reference Model for Libraries (nyílt rendszerek összekapcsolását szolgáló könyvtári referenciamodell) alkalmazásával. Ez az ISO-szabvány lehetővé teszi, hogy minden olyan rendszer, amely a hálózati interfészeit e referenciamodell, illetve a vonatkozó ISO-protokollok szerint határozza meg, kommunikálhasson (számítógép-számítógép kapcsolatba léphessen) egymással.

Cynthia *Durance* (Kanadai Nemzeti Könyvtár) előadásában könyvtára OSI-alkalmazását ismertette, amely kettős célú: a könyvtárközi kölcsönzést támogatja, illetve fájlátvitelt tesz lehetővé három másik – az OSI-koncepcióra épülő – kanadai rendszerrel. (Az OSI-koncepcióról bővebben 1. Horváth P. cikkét a csomagkapcsolásról és a Magyar Posta ez irányú tevékenységéről, valamint a Kanadai Nemzeti Könyvtárét a kanadai könyvtári és információs hálózatokról, mindkettő a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 33.évf. 1986. 12. számában jelent meg.)

Sally H. *McCallum* (Kongresszusi Könyvtár) az USA-ban folyó OSI-munkálatokat ismertette, amelyek a Linked Systems Project keretében folynak abból a célból, hogy OSI-kapcsolat létesüljön a Kongresszusi Könyvtár, a Western Library Network (WLN), a Research Libraries Information Network (RLIN) és az Online Catalog Library Centre (OCLC) között fájlátvitel és rendszerközi információkeresés céljából (azóta a Kongresszusi Könyvtár és az RLG között ez a kapcsolat létre is jött).

***

E beszámoló írója e ponton – elszsibbadt újjal – feladja a küzdelmet, hogy a többi, még jó néhány szekcióban elhangzott előadásra is kitérjen, minthogy az is meghaladja e beszámoló keretét, hogy ismertesse a szekciók munkáját irányító állandó bizottságok üléseinek, a szekciók egy-egy csoportját összefogó szakosztályok (division) munkaüléseinek és a különböző kerekasztal-megbeszéléseknek az eredményeit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ugyancsak nem térhet ki az egyéb kapcsolódó rendezvényekre, így pl. az Unescóval való együttműködésről tartott értekezletre, a Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciájára, az IFLA-előszemináriumra, amely arra a kérdésre keresett választ, hogyan lehet a vidéki területeket könyvtári szolgáltatatásokkal ellátni.

A közgyűlésről (választások, határozatok stb.), amelyen Hans-Peter *Geh*-t (NSZK) választották meg elnökül, *Papp* István korábban már tudósított[6]. Ezt csupán talán azzal érdemes kiegészíteni, hogy sajnálatos módon a szocialista országok pozíciói tovább gyengültek az IFLA-ban. Az egyik okot jól példázza az, hogy egyetlen(!) szavazaton múlott, hogy Helena Kolarova *Palkova* (CSSZSZK) nem került be a Végrehajtó Bizottságba, mivel hiába kapott 200 szavazatot *nem szocialista országokból,* ha egyszer a szocialista országok IFLA-tagjaitól is csak 110 szavazatra tellett.

Ha tehát a szocialista országok erősíteni kívánják a könyvtári és információs szakma e kiemelkedő jelentőségű nemzetközi szervezetében a részvételüket, akkor ehhez nem elegendő az összehangolt fellépés, megfelelő szavazatszámmal is rendelkezniük kell. Más szóval: növelni kell a szocialista országokban az IFLA-tagintézmények számát!

Záróülés

A záróülés eseményei közül kiemelkedik Hans-Peter Geh, az IFLA új elnökének szűzbeszéde az IFLA hosszú távú céljairól, amelyet azóta mint az „*IFLA tízparancsolatát*" emlegetik. Ez az alábbiakban foglalható össze:

1. *Tagság*
   Növelni kell az IFLA taglétszámát. Minél teljesebbé válik a könyvtári egyesületek és intézmények képviselete, annál erőteljesebb lesz az IFLA hatása.
2. *A Harmadik Világ*
   Az IFLA néhány évvel ezelőtt alapított Regionális Könyvtári Fejlesztési Alapja még nem tudja fedezni az anyagi igényeket. További erőforrásokra van szükség a Harmadik Világ könyvtárügyének támogatásához.
3. *Struktúra*
   Az IFLA 1976-ban kialakított és azóta jól működő struktúráját lehetőleg érintetlenül kell hagyni. Ha változtatásra mégis szükség mutatkozik, ezt csakis a szakmai tevékenység intenzifikálása teheti indokolttá. Az egyéni érdekeket alá kell rendelni a szövetség összérdekeinek.
4. *Szakmai tevékenység*
   Az IFLA-n belül a szakmai tevékenység alapvető: olyan produktív és kiegyensúlyozott munkalégkört kell teremteni, amelyben jól definiált projektek valósulnak meg, és eredményeik széles körben terjednek el. Az IFLA eredményeit nemzeti szinten kell nyomon követni és hasznosítani. A felesleges átfedéseket és párhuzamosságokat az IFLA-n belül, de az IFLA és más szervezetek között is el kell kerülni.
5. *Magprogramok*
   A magprogramok eredményesen fejlődnek, nem kis mértékben a programokat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

befogadó és gondozó intézmények szellemi és anyagi támogatásának köszönhetően. Tovább kell folytatni ezt a gyakorlatot, miközben új megoldásokat is kell keresni e vállalkozások anyagi támogatására.

6. *Publikációk*
   Az IFLA publikációs tevékenységét tovább kell folytatni és tökéletesíteni.
7. *Együttműködés az Unescóval és a nem kormányközi szervezetekkel*
   Igen széles területen találkoznak a közös érdekek: a kooperáció alapját a felhasználói igények kielégítése képezi. Eredményes az Unescóval az együttműködés és továbbra is nélkülözhetetlen a programok teljesítése szempontjából. Közös politikát kell kidolgozni a FID-del és az ICA-val, szorosabbá kell tenni az együttműködést a CLR-rel, a CIDA-val, az IDRC-vel, a German Research Societyvel, a szocialista országok közreműködő szervezeteivel és sok más szervezettel.
8. *IFLA Titkárság*
   Meg kell erősíteni az IFLA titkárságát, többek között a szükséges személyzet biztosításával, és a szervezet módosításával.
9. *A jövő*
   Továbbra is a könyv marad az elsődleges információhordozó, ezért minden támogatás megilleti. Emellett azonban az IFLA-nak az új kommunikációs és technológiai lehetőségeket is élenjáróan ki kell aknáznia.
10. *Az IFLA tagjai mint egyének*
    Minden szervezet eredményes működése a céljait megvalósító személyektől függ. A szervezet és az egyének csak szoros kölcsönhatásban valósíthatják meg az IFLA céljait.

***

Ezúttal is nagyszabású kiállítás tette teljessé a konferenciát. Az 532 kiállító közül is kiemelést érdemel az NCLIS (U.S. National Commission on Libraries and Information Science = Országos Könyvtári és Információtudományi Bizottság, USA) Információs Központja, amely hármas funkciót töltött be:

a) a konferencia információs központjaként működött (külön e célra létehozott adatbázisokból hívhatták le a résztvevők a többi résztvevőre, az előadásokra, programokra, kiállítókra stb. vonatkozó adatokat);
b) lehetőséget adott az NCLIS tevékenységének megismerésére (vedeofilm, konzultáció stb. útján);
c) demonstrálta, hogy egy talpalatnyi helyiségben – ha a korszerű technikát alkalmazzák – egy egész információs központ működtethető: távhozzáférést nyújtott a világ jelentős adatbázisaihoz, mikrohordozón és nyomtatott formában szolgáltatta a fontosabb publikációkat, és a helyben nem tároltakat távmásolás révén biztosította.

(Az IFLA-konferencia után ezt a kiállítást átvitték az NCLIS washingtoni székházába, azóta ott segíti a bizottságnak, az USA elnöke és kongresszusa tanácsadó testületének a munkáját.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A résztvevők számára ezúttal is egy sor könyvtár és információs intézmény meglátogatását tették lehetővé, amelyekből ki-ki érdeklődése szerint és ideje korlátai között választhatott.

A szakmai programok mellett nem lebecsülendő az esti kulturális programok és fogadások szerepe sem, ahol a szakmai kapcsolatok építésére és közvetlen konzultációkra nyílik alkalom. Emlékezetes maradt az 1985 nyarán 100 millió dolláros befektetéssel elkészült, Chicago talán legtöbbet vitatott épületében, a Helmut *Jahn* tervezte Illinois állam kormányzói székházépületében tartott fogadás. Az épület tulajdonképpen egy gigantikus átrium, körbevéve 17 emeletnyi – a belső óriási térhez képest vékonyka – kettős üvegfallal, köztük a hivatali szobákkal. És talán ötletessége miatt a legnagyobb sikert az ALA, az Amerikai Könyvtárosegyesület székháza utcájában tartott zártkörű utcabál (block-party) aratta, ahol a világ híres könyvtárai, információs intézményei és más jeles szervezetei nagy tiszteletnek örvendő, de többnyire már kopaszodó igazgatói, elnökei és szakemberei fittyet hányva az ideológiai, politikai, vallási, földrajzi, szakmai, rang- és beosztásbeli, valamint sok más – létező vagy vélt – különbségre (talán csak a nemek közti különbséget nem felejtve), miután papírpohárból sörrel leöblítették egy-egy nem-tudom-mi-a-csoda-tengeri-herkentyűs szendvics utolsó, más ruhájára még nem kent maradványt, kéz a kézben, önfeledten táncoltak a fel-felordító, utánozhatatlan amerikai rock, pop és hopplá-hoppra.

IRODALOM

1. *SZÁNTÓ* Péter: A könyvtárak szerepe a nemzeti fejlődésben. Beszámoló az IFLA 50. konferenciájáról. = Könyvtári Figyelő, 32.évf. 1986. 2.sz. 206–215.p.
2. Az IFLA 1985. évi konferenciájának előadásai. (Megtalálhatóak az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárában, az IFLA-kiadványok magyarországi letéti könyvtárában.)
3. IFLA Annual, 1985. Proceedings of 51st Council and General Conference Meeting, Chicago, 1985. Annual reports. Ed. Willem R.H. Koops, Carol Henry. München, K.G. Saur, 1986. 260 p. (Az előadások többségének annotációját is tartalmazza.)
4. *MOLHOLT*, Pat: IFLA'85. Libraries and the Universal Availability of Information Chicago. = Special Libraries, 1986. 77.évf. 2.sz. 114–116.p.
5. Report on the 51st Council and General Conference of The International Federation of Library Associations and Institutions. Chicago, Illinois, August 1985. = Library of Congress Information Bulletin, 45.évf. 1986. 18.sz. 131–145.p. és 19.sz. 151–169.p.
6. *PAPP* István: Hírek az IFLA életéről. = Könyvtári Figyelő, 32.évf. 1986. 2.sz. 216–217.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYV ÉS FOLYÓIRATKIADÁS ÚJ ÚTJAI

A *Drexel Library Quarterly* „The new publishers" című tematikus száma (vol. 20. 1984. No. 3. Summer) alapján MOHOR Jenő szemléje.

Bár tudjuk régről, hogy „Rómának esete világ tüköre", s vigyázó szemünket Párizsra kellett vetnünk, manapság, ha a könyvtár- és/vagy információügy újdonságairól van szó, mégis inkább az angolszász, mintsem a latin világ felé tekintünk. Ezért érdemes a *Drexel Library Quarterly*-nek az amerikai könyv-és folyóiratkiadás új fejleményeit, változó világát tárgyaló tematikus számát lapozgatnunk, hiszen ha a változások egyik kiváltó oka, a technológiai fejlődés csak lassan, a másik ok azonban, a kiadói költségek növekedése annál eredményesebben „gyűrűzik be" hozzánk is.

A dolog – legalábbis Amerikában – egyszerűen úgy kezdődött, hogy a kiadó legfőbb céljának tekintetében, a büszkeségtől a bevételig jutott el, mint ezt T. *Hubbard*, a szám vendégszerkesztője bevezető tanulmányának címe sugallja. Hubbard széles ívben vázolja fel az amerikai hivatásos kiadás száz évét, az első, kiadói tevékenységükre büszke, azt hazafias tettként és kulturális misszióként végző kiadóktól, a nagy formátumú kiadói személyiségeken, irodalomszervezőkön keresztül, a tömegtermelést menedzselő és abból jól profitáló üzletemberekig, akik számára az irodalom, a mű épp úgy fogyasztásra és piacra szánt árucikk, mint például a szappan.

Csakhogy a szappanhoz nem fűződik szerzői jog, és „fogyasztása" során valóban el is fogy. Nem így a könyv, a mű, az információ, aminek egyik legfontosabb sajátossága éppen az, hogy fogyasztása, felhasználása során is megmarad; eladása nyomán is megmarad az eladó birtokában; korlátlan alkalommal ismét felhasználható; használatával újabb jobb minőségű információ hozható létre; sűríthető és szétoszthető; könnyen szállítható és továbbítható; számos módon és formában tárolható; értéket képvisel és értéket adhat; kivonatolható és helyettesíthető, és – végül – ennek során manipulálható is (állapítja meg az információról G. E. *Evans* az újmódi kiadásnak a könyvtárosképzésre gyakorolt hatásáról elmélkedve). Az információnak ezen tulajdonságai, súlyosbodván a technológiai fejlődéssel (gyorsmásolás, video, számítástechnika) annyi új problémát vetnek fel, hogy a szerzői jog lassan a jog egyik legösszetettebb ágává vált. A helyzet voltaképpen megoldhatatlan, mint ezt a híres Betamax-eset is igazolja. (Az Universal City Studios filmgyár beperelte a Betamax videomagnókat gyártó Sony céget, mert a Betamax készülékekkel szerzői jogi védelem alatt álló tv-műsorokat, tv-ben sugárzott filmeket rögzítenek és játszanak újra. A legfelső bíróság végül is a Sony javára döntött, hiszen valamiféle tiltás az amerikai jogban rendkívül fontos „privacy"-t, a magánélet jogát sértené, a konfliktus azonban kétségtelenül fennáll a magánélet joga és a szerzői tulajdonjog között.)

M. A. *Butler* írása (mely a kiadók, a technológiai fejlődés és a szerzői jog között az egyensúly megtartásának lehetőségét keresi) még azt a kérdést is felveti, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nem vált-e a szerzői jog divatjamúlt fogalommá az elektronikus információtovábbítás korában. A szerzői jog története tulajdonképpen a kulturális alkotások és az információk áramlása szabályozásának és ellenőrzésének története. Az 1976-os amerikai szerzői jogi törvény első ötéves felülvizsgálata kapcsán ezt már csak azért is érdemes áttekinteni, mert ahogyan a könyvtári másolatszolgáltatás elterjedésével megjelent a felhasználók és a jogtulajdonosok érdekellentéte, a további technológiai fejlődéssel együtt jár az érdekcsoportok és érdekellentétek számának növekedése. A jogalkotás során el kellene már szakadni a konkrét másolási, rendelkezésre bocsátási formáktól, a szellemi tulajdon fogalmán alapuló, koherens információs/kommunikációs politika irányába.

Az információs politikát – pontosabban a jelenlegi amerikai kormányzat információs politikáját –, a hivatalos kiadványok hatását az információkhoz való általános hozzáférés lehetőségére, és egy új, országos információs politika lehetőségeit veszi bonckés alá *Hernon* és *McClure* inkább csak vájtfülű amerikanológusoknak való cikke.

Érdekesebb a felsőoktatási intézmények kiadói tevékenységének változásairól szóló írás. N. B. *Pascal* beszámolójából megtudhatjuk, hogy a klasszikus amerikai felsőoktatási intézmény, mint kiadó, az ott folyó tanulmányokhoz szükséges anyagot és az intézmény kutatómunkájának eredményeit adta közre. Ezt a publikációs kört elsőként a regionális tevékenység kezdte bővíteni, majd – igen sok egyetem és főiskola esetében – a szépirodalom, főként első megjelenésű verseskötetek, regények. A szépirodalom igazi betörését a felsőoktatási kiadói világba egy 1980-as Pulitzer-díj jelentette, amelyet a Louisiana State University Press által kiadott regény nyert. Ám ez sem elég: a behatárolt igénykörű tankönyvkiadás általában veszteséges; a kiadással kapcsolatos költségek növekedése egyre emeli a könyvek árát; a könyvtári költségvetések csökkenése (legjobb esetben stagnálása) szűkíti, és a könyvtárak közötti együttműködés, hálózatosulás tovább – egyes felsőoktatási kiadványtípusok (pl. bibliográfiák) esetében akár a korábbinak felére is – szűkíti a felvevőképes piacot. A vevőkör csak a produktumok körének bővítésével növelhető, s mivel a felsőoktatási intézmény fő feladata a tanítás, a kutatás és a tudás terjesztése, az adott intézményben nem oktatott tudományok műveinek kiadása is a bővítés egyik lehetősége. Nem ritka az egyetemi kiadók között a művészi kiadványokkal (pl. klasszikusok új, illusztrált kiadásai), regionális vagy történeti érdekű kép (fotó) albumokkal, reprintekkel, sőt, szakácskönyvekkel (táj-jellegű szakácskönyvekkel, gasztronómiatörténeti munkákkal) jelentkező. Növeli a témák körét a felsőoktatás számos újabb tantárgya, mint például a filmtörténet, a science fiction vagy a sporttörténet is. Ugy tűnik, hogy a felsőoktatási kiadók inkább konzervatív intézmények, és konzervatív körökben mozognak, legalább is erre utal, hogy a korábbi, mikropublikációs kísérleteket rideg elutasítás fogadta. Ezért ezek a kiadók, ha belső munkájukat segíti is számítógép, a szoftverpiacon nem kívánnak megjelenni, és meglehetősen távol állnak a tudományos információk elektronikus továbbításától is.

Ez utóbbiról K. A. *Hunter* írt cikket, s szerinte ez az „elektronikus forradalom" a tudomány fejlődésében épp oly jelentős, mint háromszáz éve az első tudományos folyóiratok megalapítása volt. A kiadók és a könyvtárak viszonya változik, az elektronika megjelenése pedig újabb komplikáció ebben az amúgy is mélyreható változás előtt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

álló viszonyban. Míg a hatvanas években a folyóirat és a könyv, a monográfia csak az egyéni kutató számára kezdett drága lenni, és a könyvtáraknak elég pénzük volt, hogy a kiadók legfőbb piacát jelentsék, a nyolcvanas évekre erősen megcsappant a könyvtárak anyagi fedezete, a monográfia pedig már-már a tudományos információ dinoszauruszának számít. A piaci nyomásra tehát a kiadó vagy szűkíti kiadói tevékenységét (pl. lemond a monográfiák kiadásáról), vagy – stratégikusabban – újabb piacok után (a könyvtárak helyett intézetek, egyéni kutatók) néz, és új termékeket (pl. szoftvert) termel és forgalmaz, hogy kevésbé függjön a könyvtárak költségvetésétől. Ám a kiadói üzlet alapja mégis csak a primer tudományos szakirodalom publikálása marad. Ezt azonban olyan megváltozott körülmények között kell végezni, amit a felvevő piacként számon tartott intézmények „bekebelezettsége" jellemez; nem a könyvtárak által alkotott hálózatokról, hanem a különféle intézményeket, intézetek, egyetemeket behálózó tényleges kábelekről van szó, melyeken keresztül a ma már olcsón tárolható információ központi helyről elérhető, lehívható. A piaci – és technológiai – kihívásra a kiadók rövid távú válasza a folyamathoz való igazodás, annak kihasználása és javítása lehet. Mivel a tudományos publikációk kéziratainak kb. 50%-a ma már valamilyen szövegszerkesztő, -feldolgozó alkalmatosságon, személyi számítógépen, terminálon készül, az elektronikus kéziratokat kellene szabványosítani. Kár az elektronikus termékből papír-alapú kéziratot készíteni, mikor az adatátvitel lehetősége is fennáll. Ahhoz viszont, hogy a sok cikkben, sokak által leírt „papír nélküli társadalom" megvalósuljon, a kiadók egész gondolkodásmódjának meg kell változnia, „adatbázis-orientálttá" kell válnia (hiszen milyen különbség van egy folyóiratcikk szerzője – John S. *Doe* – és egy adatbázis visszakeresési adata – Doe, John S. – között!). A könyvtárközi kölcsönzés, a BLLD-hez hasonló „szuperkönyvtárak", és a könyvtárakon és kiadókon kívüli, egyes cikk-példányokat árusító cégek megjelenése egy új, olcsóbb és gyorsabb – de ma még ritka – cikk-kiadási módot sugall, melynek során a cikk csak megrendelése esetén jelenik meg és érkezik el a megrendelőhöz. A hosszabb távú válasz pedig a felhasználó (az információ végfelhasználója) középpontba állítása lehet, melynek érzékeltetésére Hunter egy 1995-ben játszódó jelenetet ír le, azonban óva int attól, hogy bárki is a „full text online" megoldásban lássa az elektronikus információterjesztés messiását.

És hol van a könyvtár? Mit tesz a könyvtárosképzés? Evans már említett cikke szerint az a változás, amely végbement (végbemegy) a kiadóknál, még nem érte el igazán a könyvtáros oktatókat és a könyvtárosokat. A könyvtárosképző intézményekre súlyosodó nyomás azonban mindenképpen kiprésel bizonyos válasz-intézkedéseket: szinte minden intézmény bevette már nevébe az „információ" kifejezés valamilyen formáját, és – ami fontosabb – egyre több kiegészítő kurzus indul különféle számítógépes témákban, adatbázisokban való keresés, adatbázis-kezelés tárgykörében. Végül is, új szakterületként, információs szakemberek képzése jön majd létre, és a hagyományos könyvtárosképzés ennek részévé válik majd.

A gyűjteményépítésben évszázados gyakorlatot szerzett könyvtárosság pedig az információs anyagok értékelése, kiválasztása, beszerzése terén, további tapasztalatai alapján az információs szükségletek és igények vizsgálatában, az információk kivonatolása, indexelése során, de ennél szélesebb körben is: az információk rendezésében és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

visszakeresésében, valamint az információkeresési és -használati szokások vizsgálatában járulhat hozzá jelentősen az új terület fejlődéséhez. Evans, a denveri egyetem könyvtáros-tanára, és – az utolsó cikkről lévén szó – talán a tematikus számot szerkesztő Hubbard szerint tehát a könyvtárt, a könyvtárügyet és a könyvtárost nem teszi feleslegessé, nem söpri el az „elektronikai forradalom". Reménykedjünk mi is.

***

Egy tetszetősnek szánt bevezető mondat kedvéért nem ítélkeztem-e túl sommásan a „latin világ" felett? – merült fel a kérdés, alig néhány héttel a fenti szemle kéziratának leadása után, ahogy kezembe került egy-egy spanyol és olasz folyóiratszám. Spanyolországban ugyanis – mint az *El Libro Espanol*ban megjelent tanulmány írja* – arra kell számítani, hogy az 1990-es években a könyvkiadás és -terjesztés folyamatainak ötven százaléka elektronikus eszközökkel megy majd végbe. Spanyolország a nyugat könyvvilágában jelentős helyet foglal el: 30 000 cím/év kiadói teljesítménnyel az USA, NSZK Japán és Anglia után az ötödik (Franciaországot megelőzve), könyvexportját tekintve abszolut számokban a negyedik, a termelés arányában az első helyen áll. Nem véletlen tehát, hogy a spanyol könyvkiadók szövetsége létrehozta az „új technológiák" bizottságát, és e bizottság elkészítette *„az új technológiák hatása a kiadásra"* című tanulmányát.

Az új technológiák – a mikroelektronika az informatikában és a telekomunikáció – hatása a kiadói tevékenységre kettős: egyrészt a könyvkiadás és -terjesztés folyamatait segíti, másrészt új típusú kiadványokat (szoftver, videodiszk stb.) teremt, és megteremti az elektronikus kiadást. A továbbiakban a tanulmány inkább a kiadói folyamatok számítógépesítésének lehetőségeit veszi sorra, a kéziratelőkészítéstől a könyvtervezésig. A könyvterjesztés, könyvkereskedelem terén az új technológia nem a számítógépes készletnyilvántartást, hanem az ISBN mellé a SAN (Standard Address Number) bevezetését és megfelelő távközlési hálózat meglétét feltételezve az automatizált távrendelést jelenti. Az adatbázisok, az online információkeresés, a videotex rendszerek és az adatátviteli hálózatok lehetőségeinek rövid ismertetése után a tanulmány az új technológiák elsajátítására, bevezetésére vonatkozó konkrét terv közreadásával zárul.

„Romának esete" kissé más. A világ egyik leggazdagabb kulturális hagyományú országában, bár 1965-től 1985-ig 50,4%-ról 77,9%-ra növekedett azok aránya, akik egyáltalán valamit olvasnak, csökkent a sokat (évi 6, vagy annál több könyvet) olvasók száma. A felnőtt olasz lakosság 52,9%-a nem olvas könyvet, hosszú évek óta csökken a megjelenő kiadványok példányszáma, de még a könyvtárak száma is. Így sorakoznak – sokkal bővebben – az egymásra rímelő, egymást kiegészítő, de néha vitázó adatok az olasz könyvtáregyesület negyedéves folyóiratának a kiadók és könyvtárak címet viselő tematikus számában. A *Bollettino d'Informazioni*** 1985/3. számának vendégszerkesztői szerint a számot a kiadók és könyvtárak viszonyának – pontosabban: hiányzó viszonyának – szentelték, és hivatkoznak (majd egy cikkben ismertetve vissza is térnek) egy amerikai konfe-

* El impacto de las nuevas technologias en la edición. = El Libro Español 1985. 325–326.no.

** Editori e biblioteche, a cura di A. Aquilina D'Amore e M. Crasta = Bollettino d'Informazioni (Associazione Italiana Biblioteche). 1985. 3.no.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

renciára. A University of Chicago Graduate Library School 42. konferenciájának címe – és témája – ugyanis így szólt: *„Publishers and librarians: a foundation for dialogue"*; és ha ezt a dialógust kiadók és könyvtárosok között sikerült is Chicagóban megalapozni (anyagát mi is olvashatjuk a *The Library Quarterly* 1984-es első számában), a Bollettino lapjain a párbeszéd nem jött létre. A kiadói tevékenység mai gondjaival voltaképpen csak két rövidebb írás: az olasz kiadók egyesülete elnökének a szerkesztők kérdéseire adott válasza és a klasszika-filológus *Della Corte* professzor a Gutenberg-galaxis alkonyáról meditáló írása foglalkozik. Ez utóbbi egyébként érdekes megoldást kínál a nyomtatott szó fennmaradása érdekében: a papír, a nyomtatvány maradjon meg a szöveg rögzítésének eszköze, az új technikai eszközök pedig vegyék át az illusztráció szerepét, hiszen ezt a video, vagy a számítógép outputját megjelenítő képernyő színes, mozgó, megállítható, visszajátszható (stb. képei bármilyen fejlett nyomdatechnikájú képnél, ábránál jobban el tudják látni.

A tematikus szám fontosabb cikkei az olvasás helyzetével a mai Olaszországban (De Mauro), a könyvterjesztés, könyvkereskedelem néhány problémájával (Golzio), kiadók és könyvtárak viszonyával (Vigini) foglalkoznak, mindannyian könyvtárosi szemlélettel közelítve a kérdéshez. *Vigini* különböző szempontokból vizsgálja tárgyát: áttekinti a könyvkiadás fejlődését és a könyvpiac kilátásait; a könyvtári másolat-szolgáltatást abban a reményben, hogy egy új jogi szabályozás megoldhatja a problémát; szemlét tart a könyvtárhasználók szocio-kulturális jellemzői felett; rámutat a kiadók felelősségére, hogy nem alakították ki közös stratégiájukat. *De Mauro* az olvasás helyét vizsgálva az egész ország kulturális helyzetét, de társadalmi fejlődését is érintő képet rajzol. *Golzio* cikkében a könyvtárügyi és biliográfiai kiadványok példájából kiindulva vizsgálja meg, az olasz olvasói szokások és a könyvtári rendszer sajátosságainak figyelembe vételével a könyvterjesztés problémáit és eljövendő lehetőségeit (új technológiák nélkül). *Puglisi* pedig kiadó és könyvtár viszonyának egy klasszikus (és ismét csak elektronika-mentes) területét, a kötelespéldány-ügyet világítja be, az olasz helyzetet – és reformjának lehetőségét – az Unesco Guidelines for legal deposit legislation c. kiadványával vetve össze.

Végül is, Amerikában vagy Olaszországban, papíron vagy mágnesszalagon őrizve, *gate-keepers*-nek vagy *custodi*-nak nevezve, a kiadók és a könyvtárosok az információ őrizői, letéteményesei. Akár a nem-olvasással, akár az új technológiák kihívásával kell szembenézniük, egy hajóban utaznak. Az új technológiák befogadásával, a dialógus megalapozásával, egymás meg- és elismerésével csak annyit kellene elérni, hogy ne ellenkező irányba evezzenek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

RÖVID BEVEZETÉS AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ KÖNYVTÁRTUDOMÁNYBA

WANG, Chih: A brief introduction to comparative librarianship. (*International Library Review.* 17.vol. 1985. 107–115.p.) írását **BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta** tömörítette.

Az összehasonlító tudományok az összehasonlító anatómia 16. századi megjelenésével veszik kezdetüket, majd átterjednek az orvostudományra, a biológiára, az irodalomtudományra, a nyelvészetre, a jogtudományra stb. és még a könyvtártudományhoz leginkább közel álló neveléstudomány összehasonlító ága is több mint egy évszázados múltra tekint vissza.

Az összehasonlító könyvtártudomány megalapítójának Chase *Dane*-t tekintjük, aki 1954-ben publikált tanulmányaiban először kísérelte meg a fogalom meghatározását.[1,2] Ez az új nézőpont nem váltott ki különösebb figyelmet a szakemberek körében, egészen 1965-ig, amikor a témáról egész sor publikáció látott napvilágot.[3–6] Míg az 1950-es években a *Library* (1969-től: . . . and Information) *Science Abstracts*-ben az *összehasonlító könyvtártudomány* (comparative librarianship) címszó alatt mindössze egyetlen tételt ismertetett, addig a 60-as években már 105-öt. 1971-ben a *Library Literature* már önálló címszóként regisztrálja és ezektől az évektől kezdődően a *The Journal of Library History,* a *Focus on International Comparative Librarianship* és az *International Library Review szentel e témakörnek*; vagy egy-egy rovatot, vagy egy-egy célszámot, ezzel párhuzamosan megnövekedett a kérdés szakirodalma más könyvtártudományi orgánumokban is.

Míg 1963-ban Észak-Amerikában mindössze öt könyvtárosképző intézmény tantervében szerepelt az összehasonlító könyvtártudomány oktatása addig 1975-ben már ötvenhat helyen oktatják és megkezdődött Európában is az új szemléletű oktatás. A kérdéssel foglalkozó nemzetközi intézmények száma 1976-ban 41, 1980-ban 59. A fogalom meghatározásával már többen kísérleteztek, a legtalálóbbnak Dorothy G. *Collins* meghatározása tűnik.[7] Szerinte az összehasonlító könyvtárudomány a könyvtári fejlesztő tevékenység, a könyvtári gyakorlat vagy problémák *rendszerezett elemzése,* különböző körülmények között (többnyire különböző országokba), a releváns háttértényezők – mint a történelmi, földrajzi, politikai, gazdasági, szociális, kultúrális stb. adottságok – figyelembe vételével.

A fogalom meghatározására törekvők általában hangsúlyozzák:

- a két vagy több nemzet kulturális és szociális környezetének összevethetőségét,
- az összehasonlítható adatok fontosságát,
- az eltérő feltételek mellett kialakult hasonlóságok és különbségek elemzését a könyvtártudomány filozófiai és elméleti koncepciójának megalapozására.

John F. *Harvey* az összehasonlító könyvtártudományt a nemzetközi könyvtártudomány részének tekintette.[8] Miles M. *Jackson* szerint azonban két teljesen különböző fogalomról van szó, amelyek nincsenek hierarchikus kapcsolatban[9] J. Periam Danton

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

egyik tanulmányában így fogalmaz: az összehasonlító könyvtártudomány végső célja minden könyvtárral és könyvtárüggyel kapcsolatos tevékenység elemzése, így annak részét képezi. Eszközei: a területi és esettanulmányok, a helyi vonatkozások és más országok könyvtárainak valamint könyvtárügyének oktatása csakúgy, mint minden egyéb nemzetközi könyvtárügyi tervékenység, amely bármely szempontból hasznos lehet az összehasonlító könyvtártudomány szempontjából.[10]

Logikusabbnak tűnik tehát külön választani a nemzetközi és az összehasonlító könyvtártudományt, mivel az összehasonlító könyvtártudomány különböző kultúrák tanulmányozására épül ugyan de nem szükségképpen nemzetközi szinten.

A szakirodalom alapján az összehasonlító könyvtártudomány *céljai* a következőképpen foglalhatók össze:

- a könyvtári rendszerek vagy problémák teljes megértése, helyes értelmezése és a problémák megfogalmazása,
- útmutatást adni az új könyvtári programokhoz a saját országunk vagy mások számára,
- a szélesebb körű, általános könyvtárügyi problémák kritikai elemzésével és megoldásával hozzájárulni a kérdés megoldásához,
- serkenteni és megalapozott véleménnyel segíteni az igéretes megoldások átvételét,
- hátteret biztosítani külföldi látogatásokhoz és szolgáltatásokhoz,
- a könyvtárosképzés és oktatás gyakorlati oldalának megerősítése,
- nemzetközi megértés és együttműködés előmozdítása,
- a vizsgált jelenség kapcsolatrendszerének megvilágítása,
- segíteni az információk szabad áramlását,
- elősegíteni a békét és megértést a világ népei között,
- hasznos elveket és törvényeket kifejleszteni,
- végül: megfogalmazni a közvetítő-könyvtártudomány (metalibrarianship) esszenciáját, azt a filozófiát és elméletet, amelyre a könyvtártudomány elmélete és gyakorlata épül az egész világon.

Az összehasonlító könyvtártudomány tehát új szemléleti forma, amely lehetővé teszi a könyvtártudomány elméleti és gyakorlati tapasztalatainak széleskörű hasznosítását.

A módszertani kérdéseket illetően Richard *Krzys* – aki két fejezetet is szentel munkájában ennek a kérdéskörnek[11] – figyelmünkbe ajánlja a tudományos kutatás más tudományterületeken már sikert aratott módszereit: a történeti, a szemle az elméleti és gyakorlati ill. kísérleti módszereket. A tudományos kutatás első lépése, a téma-választás, amelyre vonatkozólag Krzys az alábbi tanácsokkal él:

- olyan témát kell választani, amely érdekli, vagy amelyről már vannak tapasztalatai a kutatónak,
- meg lehet ismételni korábbi kutatásokat, vizsgálatokat,
- fel lehet használni korábbi vizsgálatok ajánlásait, amelyek a munka folytatására vonatkozó javaslatokat tartalmaznak,
- megvizsgálható, hogy a kérdés megoldásához felállítható-e egy újabb hipotézis,
- ki lehet választani egy munkahipotézist, vagy feltételt, és megvizsgálni, ellenőriz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ni annak helyességét,
– a témával kapcsolatos irodalom gondos felderítésével célszerű meghatározni a vizsgálandó témakört.

Az összehasonlító neveléstudomány kutatási modelljét adaptálva Krzys négy fokozatot ajánl: a leírás, az interpretálás, az összerendezés vagy mellérendelés és az összehasonlítás fázisait.

Az összehasonlító könyvtártudomány vizsgálati tárgyként a következő témaköröket veti fel:
– bibliográfiai ellenőrzés kérdése,
– törvénykezés és jogi szabályozás,
– pénzügyi támogatás,
– a hivatás,
– gyakorló könyvtárosok problémái,
– intézmények, szövetségek, egyesületek helyzete,
– nevelési és oktatási intézmények,
– szakirodalom vizsgálata,
– szolgáltató intézmények,
– szolgáltatások elemzése,
– a jövőkutatás kérdésköre.

A fenti témák elemzésekor minden esetben figyelembe kell venni: a vizsgált probléma lényegét, a jelenség eredetét, fejlődési irányait, összetevőit, a változást befolyásoló tényezőket, stb. komplex módon.

Az összehasonlító könyvtártudományi kutatás célja a „miértek" megválaszolása, amely csak széleskörű és körültekintő elemzések eredményeként lehetséges, de a könyvtárügyi problémák megoldásának ez az egyetlen lehetséges módja. A megoldandó vagy vizsgálandó kérdések szakirodalmának feltérképezése a munka első fázisa, ehhez kíván segítséget nyújtani a szerző a kérdéskörrel legtöbbet foglalkozó források összegyűjtésével, amelyet a cikk mellékleteként ad közre.

Az összehasonlító könyvtártudománnyal kapcsolatos problémák nagy része abból adódik, hogy maga a tudományterület is, mint szemléleti forma, a fejlődés stádiumában van és emellett sokrétű kapcsolatban nemzeti és kulturális problémákkal, ill. sok ilyen típusú ismeret tanulmányozását teszi szükségessé. A.D. *Burnett* az 1939-ben alapított Sevensma-díj 1971. évi nyertese hosszú listába foglalta a felvetődött nehézségeket, amelyeket három csoportba sorolt:
– a személyi problémákra,
– a bizonyítékok hiányára,
– és a módszerekből fakadó problémák körére.

A személyi gondok közé olyanokat sorolt mint: a publikált dokumentumok hiánya, a drága és időigényes utazások, a kulturális és politikai kötöttségek és korlátozások, a nem egyenlő mértékű anyagi támogatás, a háborúk és forradalmak riasztó hatása, stb.

Nehezíti a vizsgálatokat a bizonyítékok, azaz adatok nem kielégítő vagy nem hozzáférhető volta, a könyvtári adatok és források azonosíthatóságának problematikája, az adatok összevethetőségének ill. informativitásának, értékelhetőségének kérdései.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az elméleti és gyakorlati kérdések tárgyalását Burnett végül egy szellemes analógiával zárja: szerinte az összehasonlító könyvtártudomány olyan, mint a házasság, amely egyszerre szükséges és nagyon kifizetődő.[12]

HIVATKOZÁSOK

1. DANE, Chase: The benefits of comparative librarianship.= Australian Library Journal. 3.vol. 1954. 89–91.p.
2. DANE, Chase: Comparative librarianship. = Librarian. 43.vol. 1954. 141–144.p.
3. WHITE, C.M.: Bases of modern librarianship. London, Pergamon, 1964.
4. FOSKETT, D.J.: Comparative librarianship. In. R.L. Collison (ed.) Progress in library science. London, Butterworth, 1965. 125–146.p.
5. NASSER, Sharify –PIGGFORD, R.R.: First institute on international comparative librarianship. = Pennsylvania Library Association Bulletin. 21.vol. 1965. 73–80.p.
6. SHORES, L.: Why comparative librarianship: Essays on themes and problems. Westport, Greenwood, 1966.
7. COLLINS, D.G.: Comparative librarianship. In. A. Kent and H. Lancour (eds.) Encyclopedia of library and information science. vol.5. 1971. 492–502.p. (New York, Dekker.)
8. HARVEY, J. F.: Toward a definition of international and comparative library science. = International Library Review. vol.5. 1973. 290.p.
9. JECKSON, M.M.: Comparative librarianship and non-industrialized countries. = International Library Review. vol.14. 1982. 101–106.p. Referátumát ld. KDSZ 82/604 tételszámon.
10. DANTON, P.J.: The dimensions of comparative librarianship. ALA, Chicago, 1973.
11. KRZYS, R.–LITTON, G.: World librarianship: a comparative study. New York, Dekker, 1983. (Ismertetését ld. Könyvtári Figyelő, 30.évf. 1984. 4.sz. 428–429.p.)
12. BURNETT, A.D.: Studies in comparative librarianship. 1. In. Studies in comparative librarianship . . . 3–35.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

HÍREK AZ IFLA ÉLETÉRŐL*

A főtitkár részletes jelentést adott az IFLA 1985-ös pénzügyeiről. A mérleg több mint egy millió holland forintról szól, majd külön elszámolások következnek a tagságnak nyújtott általános szolgáltatásokról, a céltámogatásokról és magprogramokról.

A végrehajtó bizottság 1986. április 17–18-i ülésén

- jóváhagyta a *Szakmai Továbbképzés Kerekasztalának* megalakulását;
- felkérte a főtitkárt és a Programirányító Bizottság vezetőjét, hogy dolgozzanak ki javaslatot a magprogramok jövő fejlesztési irányairól;
- különböző akciókat határozott el a Harmadik Világ könyvtárügyének fejlesztésére;
- elfogadta az 1985-ös pénzügyi beszámolót, s úgy döntött, hogy a tagsági díj maximumát fizetők tagdíját nem emeli, a többiekét pedig csak az igen alacsony holland inflációs rátának megfelelő mértékben, s csak 1990-től várható egy új tagdíjrendszer bevezetése;
- tudomásul vette az előkészületben lévő kiadványokról (köztük pl. a Magyarországon tartott könyvtárépítési szeminárium anyagai, a közművelődési könyvtári irányelvek, a bécsi konzerválási konferencia anyagai, a könyvtári szakfolyóiratok irányelvei stb.) szóló tájékoztatót, s két évre ismét Russel *I. wdent* bízta meg az *IFLA Journal* szerkesztő bizottságának elnöki tisztével;
- a megüresedő főtitkári posztra pályázók közül négyet választott ki, hogy tájékozódó megbeszélést folytasson velük Tokióban;
- áttekintette az Unesco számára kidolgozott programjavaslatokat;
- foglalkozott az 1986-os és 1987-es IFLA konferenciák előkészületeivel;
- új tagokként felvette az African Medical Library Associationt (Brazzaville, Kongó) és az Assad National Libraryt (Szíria).

A Szakmai Bizottság 1986. április 14–15-i ülésén a különböző szervezeti egységek szakmai programjaihoz szükséges anyagi fedezet mértékéről határozott.

Az IFLA *Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzési Irodája* egy kérdőíves felmérés alapján közzétette az 1984-es forgalom adatait. 113 ország közül 73 válaszolt, ami lényeges emelkedést jelent a korábbi válaszadási arányhoz képest. Az adatokat azonban óvatosan kell kezelni, mert egyes országokban nem az összes, csupán egy vagy néhány könyvtárra terjednek ki (így pl. az USA-ban). A táblázatokban közölt adatok a következők: a kül-

* Az IFLA Journal 1986. 3. száma hírrovata alapján

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

földre küldött kérések száma, a kölcsönkapott dokumentumok száma, a másolatok száma, az összes teljesítés száma, a teljesítés aránya; majd ugyanezek a számok a külföldről érkezett kéréseket illetően.

1985. augusztus 13–16-án tartották a könyvtárosok és információs szakemberek továbbképzésével foglalkozó első nemzetközi konferenciát (Palos Hills, Chicago), s ennek nyomán jött létre az IFLA már említett kerekasztala.

A vakokhoz címzett postai küldemények jelzésére külön rendelkezések vannak érvényben az egyes országokban. Ezek kiegészítésére dolgozta ki a Vakok Könyvtárainak Szekciója a *„Blindpost"* címkét. Mintapéldányait és a használati útmutatót a következő címről lehet igényelni: Mr. Leach, National Library for the Blind, Cromwell Road, Bradbury, Stockport, Cheshire SK6 2SG, UK.

A *Művészeti Könyvtárak Szekciója* az 1987-es IFLA konferencia előtt előszemináriumot tart a Sussexi Egyetemen, a következő tematikával: a művészet és a közművelődési könyvtárak, artotékák Dániában, Franciaországban, az NSZK-ban stb., a művészeti főiskolák könyvtárainak szerepe a közösségben, a művészeti könyvtárak többkultúrás társadalmakban, a művészeti könyvtárak és a népművészet stb. A szekció egyébként 1986. október 13–17-én tartja második európai konferenciáját (Amszterdam) a művészeti folyóiratok kezeléséről és feltárásáról.

Az *Olvasáskutatási Kerekasztal* első vállalkozása az e területen érdekelt kutatóintézetek és szakértők nemzetközi címjegyzékének összeállítása. Erre annál is inkább szükség van, mert a kutatások meglehetősen megoszlanak a különféle szervezetek (egyetemek, országos kutatóintézetek, könyvtárosképző intézmények stb.) között. A címjegyzék célja, hogy elősegítse a szakmai kapcsolatok kialakulását, feltárja a kutatási irányzatokat, megállapítsa a legfontosabb kutatási területeket. Megjelentetését 1988-ra tervezik.

Bécsben, az Osztrák Nemzeti Könyvtárban 1986. április 7–10-én tartották a könyvtári dokumentumok megőrzésével foglalkozó nemzetközi konferenciát, amelyen 120 nemzeti könyvtári igazgató és szakértő vett részt. A konferencia programja öt célra irányult:

- áttekinteni azokat a problémákat, amelyeket a világ könyvtermésének és egyéb könyvtári dokumentumának a megőrzése támaszt;
- nemzetközi méretekben meghatározni a jelenlegi könyvtári megőrzési tevékenységek természetét és körét;
- gyakorlati információkkal szolgálni a megőrzés különféle aspektusairól;
- a problémakör áttekintésével megalapozni a további vitákat és tapasztalatcseréket, továbbá bevezetni az IFLA új magprogramját (PAC);
- ösztönözni a nemzeti és a regionális kooperációt a megőrzés területén.

A két napig tartó plenáris ülés három témakört vitatott meg:

- a megőrzési politika nemzetközi helyzete (az állományfejlesztés kérdései, az elemi csapások elleni védelem, a dokumentumok eredeti vagy konvertált formában való megőrzése stb.);
- együttműködés a megőrzésben (a kooperációs programok szükségessége, a már működő ilyen programok áttekintése);
- új technológiák (tömeges savtalanítás, a töredező papír megerősítése, az optikai lemez alkalmazása).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A további üléseken olyan részkérdéseket tárgyaltak meg, mint például a környezet ellenőrzése, a tárolás és a kezelés, a konzerválási eljárások, az anyagi források.

A konferencia végül 14 pontban foglalta össze ajánlásait. (Az ajánlásokat lapunk más helyén közöljük. (A szerk.)

Ugyancsak az Osztrák Nemzeti Könyvtárban tartották az IFLA, az ICA és a FID égisze alatt – az előbbihez csatlakozóan 1986. április 11–13-án – azt a nemzetközi konferenciát, amely azzal foglalkozott, miképpen kell megtanítani a könyvtárosokat, levéltárosokat és információs szakembereket a konzerválási és megőrzési tennivalókra. A konferencia megállapította, hogy nemcsak az alapképzésben, de a továbbképzésben is helyet kell kapniok a konzerválással és megőrzéssel kapcsolatos ismereteknek: e végett célszerű regionális központokat létrehozni különös tekintettel a környezeti adottságokra), irányelveket szükséges kidolgozni a szakemberek kiképzésére, kívánatos, hogy az egyik közeli IFLA konferencia fő témája a könyvtári dokumentumok megőrzése legyen, s tovább kell erősíteni az IFLA, a FID, az ICA és az Unesco együttműködését e területen.

PAPP István

BARTÓK BÉLA ÉS SZIGETI JÓZSEF 1940. áprilisában a Kongresszusi Könyvtárban tartotta azt a szonátaestet, amelynek hanglemezfelvétele nálunk is forgalomban van. 1986. december 6-án a Kongresszusi Könyvtár hangversenysorozatában M. *Bachmann* és M. *Barone* újra előadta ennek a nevezetes estnek a műsorszámait. A szponzor funkcióját az Amerikai Bartók Társaság osztotta meg a könyvtárral.

LC Information Bulletin, 1986. dec.

ÁLLOMÁNYAPASZTÁST AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAKBAN! – sürgetik az NSZK Tudományos Tanácsának 1986. szeptemberi ajánlásai. Az egyetemi könyvtárak raktárai már évtizedünk végére megtelnek (néhol ez már meg is történt). A Wissenschaftsrat azt ajánlja, hogy a ritkán használt, avult anyagot összpontosítsák néhány nagyobb általános könyvtárban, illetve országos szakkönyvtárban, sőt részben semmisítsék meg, (például a régi tankönyvek többespédlányait, telefonkönyveket stb.) továbbá csökkentsék a gyarapítás méreteit is. Az NSZK-ban most először merült fel hivatalos formában ez az elgondolás, s nagy vihart kavart. Főleg a kiadók háborognak, de a könyvtárosokat is aggasztja a könyvtárak egy részének másodrangúvá süllyesztése, valamint a könyvtárközi kölcsönzés további terhelése.

DBI Pressispiegel, 1986. szept. és okt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZEMLE

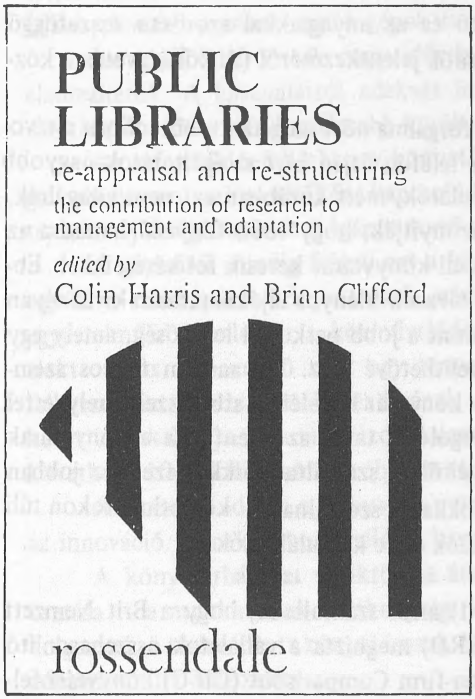

Public libraries. Re-appraisal and re-structuring. The contribution of research to management and adaptation. Ed. by Colin Harris, Brian Clifford. London, Rossendale, cop. 1985. 140 p.

A közművelődési könyvtárak átértékelése és átszervezése.

A brit könyvtárak helyzetét az utóbbi években döntően két dolog befolyásolta: a gazdasági romlással együtt járó szigorú pénzügyi korlátozások és az új információs technológia térhódítása. Ezek a változások valamennyi könyvtártípusra hatnak, ha némiképp eltérő következményekkel is. A főiskolai könyvtárak példáját követve, a speciális problémák megvitatására, a közművelődési könyvtárak képviselői számára 1984-ben szemináriumot hívtak össze Sheffieldben.

A szeminárium indító előadása felvázolta a jelenlegi könyvtárpolitikai helyzetet, melynek legkényesebb pontja az, hogy a központi kormányzat meg akarja nyírbálni a helyi közigazgatás hatáskörét. Ez a lépés viszont egyértelműen az anyagi erőforrások csökkentését, a könyvtári szolgáltatások visszafejlesztését eredményezné. Ahol érvényesül a munkáspárti befolyás, ott gyakorta eredményesen veszik fel a harcot e tendencia ellen, a konzervatív irányzat azonban a helyi autonómia megőrzéséért folytatott küzdelmet nem köti össze a költségvetés megtartásának követelésével. Max *Broome* (Megyei Könyvtár, Hertfordshire) szerint a könyvtárosok legfőbb feladata az adott helyzetben az, hogy szervezeteiken keresztül minél erősebb befolyást gyakoroljanak a központi kulturális kormányzatra a rendelkezésre álló pénzeszközök felhasználásában. Ugyanakkor olyan felmérésekre is szükség van, amelyek reálisabb képet rajzolnak a tényleges társadalmi igényekről és azok anyagi szükségleteiről, annak érdekében, hogy a döntéshozók minél pontosabb adatokra támaszkodhassanak.

Most, amikor a hatékonyság növelése különösen előtérbe kerül, a szolgáltatások esetleges szűkítése közepette a könyvtárvezetés legfőbb feladata a munkatársak mozgósítása az együttgondolkodásra, az innovációs készség fokozására. A személyzet megbecsülése, a jó munkahelyi légkör kialakítása, fenntartása hatékony munkatevékenységet eredményez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szeminárium előadásai és az előadásokat követő viták három témakörben folytak: a könyvtár és környezete; a belső könyvtári környezet és a könyvtárak használói. Vegyük sorra ezeket!

A könyvtár és környezete

Előadás hangzott el egy sokakat érintő és az anyagiakkal szorosan összefüggő témáról, a könyvtár hatókörzetén kívüli használók jelentkezéséről (A költségvetés a közigazgatási egység lakosság számát veszi alapul.)

Elsősorban a nagy referensz könyvtárak forgalma nőtt meg az utóbbi időben a távolabbról érkező olvasókkal, valamint a levél és telefon útján kért szolgáltatások nagyobb számával. A növekedés mértékéről nincsenek adatok, mert korábban ezt nem vizsgálták, de a tapasztalat és a jelenlegi mérések azt bizonyítják, hogy több tényező hatására az olvasók sok esetben nem a lakóhelyükhöz közeli könyvtárat keresik fel kéréseikkel. Ebben a helyi források szűkös voltán, esetleg az olvasók hiányos tájékoztatásán kívül olyan gyakorlati szempontok is szerepet játszanak, mint a jobb parkolási lehetőség, amely egy távolabbi intézményt esetleg jobban megközelíthetővé tesz. Ugyanilyen fontos szemponttá válhat, hogy van-e bevásárló központ a könyvtár közelében stb. Ezzel a helyzettel valószínűleg még sokáig számolni kell. A megoldást talán az jelenti, ha a könyvtárak rendszeresen tájékozódnak a használók igényeiről és szolgáltatásaikkal ezekhez jobban igazodnak. Mivel a vizsgálatok számszerű adatokkal is szolgálnak – körzethatárokon túli olvasók igényeiről, – a költségek tervezésénél ezek előre kalkulálhatók.

Bob *Atkins* (Városi Könyvtár, Sheffield) arról számolt be, hogy a Brit Nemzeti Könyvtár Kutatási és Fejlesztési osztálya (BLRD) megbízta a vállalatok összehasonlító vizsgálatát végző központot, a Centre for Inter-firm Comparisont (CIFC) könyvtári felmérések végzésével. A vizsgálatok lehetővé tették, hogy a könyvtárak összehasonlítsák eredményeiket egymással. A vizsgálatok legfőbb tanulsága az volt, hogy a vezetésnek az eddigieknél lényegesen több információval kell ellátnia a könyvtárak munkatársait.

Bob *Usherwood,* a sheffieldi egyetem könyvtári tanszékének munkatársa arra hivatkozott, hogy a kulturális ügyekkel foglalkozó miniszter legutóbbi parlamenti beszédében a magánvállalkozás térnyerését támogatta a könyvtárak információs tevékenységében. A konferencián jelen lévő szakemberek azonban a piaci szellem eluralkodásától féltik a könyvtárakat, és aggodalmuknak adtak hangot, hogy a nagyobb haszon érdekében rosszabbodhatnak a munkakörülmények, illetve a szakmai munka feltételei és félő, hogy elveszne a demokratikus ellenőrzés lehetősége.

A magánvállalkozásnál az információ egyenletes elosztása nem lehet döntő szempont, s az is elképzelhető, hogy a vidéki könyvtárak hátrányosabb helyzetbe kerülnek. Ugyanakkor a vitában az is hangsúlyt nyert, hogy a magánvállalkozásnak helye van a könyvtári-információs területen is, sőt bizonyos szolgáltatások nélküle meg sem valósulhatnának.

A könyvtár belső környezete

A belső könyvtári környezet változásait az új technológiák, innovációs törekvések idézik elő.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Chris *Batt* helyettes könyvtárigazgató az új technológia térnyeréséről beszélt. Elmondta, hogy a könyvtárak mintegy 2/3-a már korábban gépesítette a kölcsönzési rendszerét, és az állomány ellenőrzését.

A miniszámítógépek segítségével azonban egyéb, érdemi tevékenységre is ki lehetett terjeszteni az automatizálást (mint például a könyvrendelés vagy a katalógusszerkesztés). Újabb, hivatali munkát segítő gépek is beléptek, pl. a pénzügyi szervezés megoldására.

Az utóbbi három év nagy előrelépése, hogy az ílymódon nyert adatok gyorsan elemezhetők. A használatról adekvát információk állnak rendelkezésre, amelyek hasznosíthatók a könyvtárak szélesebb körében.

Az információellátásban a könyvtárak igyekeznek az új kommunikációs technológiát alkalmazni, szinte elsőként kapcsolódtak be a posta Prestel szolgáltatásába. Természetesen az új szolgáltatások új igénybevevő csoportokat is vonzanak a könyvtárba.

A gépesítés mindig felveti azt a kérdést, vajon a számítógép megjelenése nem jár-e együtt a szakképzett könyvtárosok számának csökkenésével. A válasz még hosszú időre egyértelműen nemleges: a közművelődési könyvtár a tudomány tárháza, amelyben az elektronikus információ csak egy tényező. Ugyanakkor azonban az elektronikus úton felhasználható publikációk kiadásának növekedése a könnyen hozzáférhető források körét redukálhatja. Miután bizonytalanok az előrejelzések, a kutatás feladata, hogy a következő 10 év kilátásairól próbáljon tájékozódni.

A recesszió idején a könyvtári munka színvonalának megőrzéséhez elengedhetetlen az innováció. Ennek számos példája hangzott el a manchesteri könyvtár tevékenységéből.

A könyvtárhálózat struktúrális átszervezése – a 26 kerületi könyvtár 4 körzetre osztása – a munkatársak tevékenységi körében hozott döntő változásokat. Teamekben dolgoznak a szakképzett könyvtárosok és – egymással alá-fölérendeltségi viszonyban – az adminisztratív dolgozók.

Csak néhány alapelvet rögzítettek, azon túl az egyes körzetekben a munka megszervezése egyénileg alakítható és eltér a hagyományos munkaköröktől (gyermekkönyvtáros, olvasószolgálatos stb.). Uj szolgáltatások bevezetésére is sor került, például a szoftverek-kölcsönzésére. A vakok és gyengénlátók számára olvasógépet szereztek be, amellyel e súlyos hátrányokkal küzdő rétegnek a központi könyvtár szinte valamennyi nyomtatott dokumentumát hozzáférhetővé teszik.

A könyvállomány optimális használatát ismertető elemzés leginkább vitatott pontja az volt, hogy a kihasználtságot mérve csak a lakosság 20–30%-ának érdeklődéséről kapunk képet.

A könyvtár és használói

Az igényvizsgálatok egy csoportjánál marketing technikát alkalmaztak. A szeminárium résztvevői nehezményezték, hogy az ilyen módszer kevés minőségi eredményt hoz, s bár a statisztikai elemzések hasznosak, nem elegendők. Ugyanakkor olyan vélemény is kialakult, hogy a szolgáltatások jó színvonalú értékelése annyiba kerül, mint maguk a szolgáltatások.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A már említett gazdasági megszorítások sürgősen szükségessé teszik a közszolgáltatások friss szemmel történő számbavételét, szükség esetén átértékelését vagy átstrukturálását. A célkitűzésekre, költségekre vonatkozó alapkérdéseket ismételten fel kell vetni, hogy tisztázódjon, milyen szolgáltatásokat tudunk nyújtani közpénzen.

A viták gyakran keltették azt a benyomást – amint az az összefoglalóban is elhangzott –, hogy a könyvtárosok egy része idegenkedik a kutatásoktól, sokan nem ismerik fel, hogy a tapasztalat nem elegendő, a vizsgálati eredmények olyan következtetésre vezethetnek, amelyekre a gyakorlati szakember nem juthat.

Bár a brit könyvtárakban nagy hagyománya van a statisztikák gyűjtésének, azonban ezek inkább a források mérésére szolgálnak és kevésbé a teljesítményre.

Már 1935-ben elhangzott egy konferencián annak az igénye, hogy minden folyamatnak meg kell állapítani a költségét és az értékét. Ugyanakkor foglalkoztak a közművelődési könyvtárak funkciójának újrafogalmazásával is, amint látjuk a problémák nagyon hasonlóak a maiakhoz.

A szeminárium két kulcsszava a *takarékosság* és a *megújulás* volt. Mindkettőről élénk viták folytak, fontos gondolatok születtek. Tanulságként elhangzott, hogy nem szabad a korábbi, jobb gazdasági körülmények közötti állapothoz viszonyítani a könyvtárak mai helyzetét és ezt rendellenesnek tekinteni. El kell határozni a tennivalókat, keresni kell a cselekvés „hogyanját" és meg kell találni a szükséges forrásokat.

Vannak még felhasználható belső források is, például a hatékonyság fokozása. A külső források között említhető a különböző társadalmi, állami szervezetek, testületek támogatásának elnyerése. Bár ezzel a lehetőséggel óvatosan kell bánni, mert ha a támogatást megszüntetik, félő, hogy az erre épített szolgálat fenntartása kétségessé válik. A közművelődési könyvtárosok elég keveset tudnak a könyvtárpolitikai, könyvtári célokról, nem ismerik eléggé a használók igényeit sem. A közművelődési könyvtárosok hozzáállásában, szakmai felkészültségében is megújulásra van szükség, ahhoz, hogy a jelenleg is nagy forgalmat lebonyolító közművelődési könyvtárak jobban igazodjanak a megváltozott körülményekhez.

GÁLNÉ BALLAGI Ágnes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

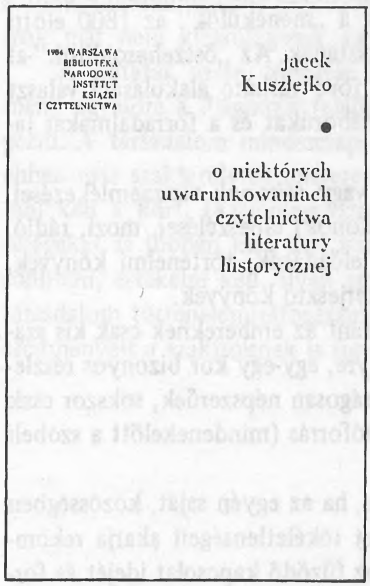

KUSZŁEJKO, Jacek: O niektórych uwarunkowaniach czytelnictwa literatury historycznej. Biblioteka Narodowa, Instytut Ksiazki i Czytelnictwa. Warszawa, 1984. 89 p.

A történelmi olvasmányok olvasásának néhány összefüggése

Történész körökben régóta vitatják, hogy miként válhatnának a történelmi ismeretterjesztő könyvek a történelmi ismeretszerzés valóban hatékony forrásaivá, hogyan lehetne ezeknek állandó helyet biztosítani a téma iránt érdeklődők egyéni olvasási tervében. Az, hogy az ismeretterjesztő kiadványok nem töltik be ezt a szerepüket, többféle okra vezethető vissza: a szakemberek körében nem népszerű az ismeretterjesztő szintű könyvek publikálása, rossz a kiadáspolitika, azonkívül e könyveknek nem mindig szerencsés a témaválasztása és a feldolgozási stílusa.

A kérdés sokoldalú feltérképezéséhez 1977–1979 között kutatást végeztek a varsói Könyv- és Olvasás Intézetében. A most bemutatásra kerülő munka ugyanezen szerző korábbi kutatásának folytatása, amelyben a történelmi érdeklődés társadalmi feltételeit vizsgálta. Lengyelországban a múltban a történelem volt az egyik legfontosabb forrás az ifjú nemzedékek társadalmi életre való felkészítésében. E kutatásban azt vizsgálták, hogy a mai lengyel társadalomban hogyan fogadják a történelemről szóló információkat.

A kutatáshoz 6 olyan varsói könyvtár olvasói közül választották ki a kérdőívre válaszolókat, ahol a könyvállomány 16,8–28,0%-a ismeretterjesztő irodalom. Két kontrollcsoportot alakítottak ki. Az egyikbe a történelem iránt aktívan érdeklődő olvasókat sorolták (havi legalább 1 történelmi témájú könyv kölcsönzése), a másikba pedig azokat, akik egy év alatt egyszer sem kölcsönöztek ilyen témájú könyveket.

A vizsgálatban részt vevőkkel kérdőívet töltettek ki és – többnyire a kérdezettek otthonában – elbeszélgettek. A beszélgetések során nemcsak könyvekről, olvasmányélményekről volt szó, hanem a kérdezők igyekeztek rekonstruálni az emberek történelemhez fűződő viszonyát is. Figyelembe vették azt is, hogy a megkérdezettek életrajzi adatai mennyiben befolyásolták e viszonyt.

A két csoport tagjait más-más arányban motiválták a következő tényezők: „meg akarja érteni a történelmet", „menekül a múltba", „összehasonlítja a múltat a jelennel", „következtetéseket próbál levonni a jövőre vonatkozóan", „kényszerből foglal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kozik a történelemmel". Az érdeklődés indokolásában szerepeltek: családi környezet, iskola, egyetemi tanulmányok, személyes részvétel a történelmi eseményekben, értelmiségi környezetben való élés, történelemmel kapcsolatos munkakör betöltése (tanár, múzeológus, levéltáros stb.).

Az érdeklődés motivációja szerinti csoportosítás azt mutatja, hogy a „megértés"-t jelölők általában a történelem iránt érdeklődnek, míg a „menekülők" az 1800 előtti eseményekből, a világtörténelemből és az ókorból választanak. Az „összehasonlítók"-at a napjainkat közvetlenül megelőző időszak érdekli, „a jövő várható alakulására választ keresők" a 19. és 20. század válságait, fordulatait, a háborúkat és a forradalmakat tanulmányozzák.

Az információforrások is igen sokrétűek: szülők vagy rokonok visszaemlékezései, gazdag élettapasztalattal rendelkező emberek (nem rokonok) elbeszélései, mozi, rádió, televízió, sajtó, iskolai tanulmányok, ismeretterjesztő előadások, történelmi könyvek, történelmi regények, elbeszélések, tankönyvek, ismeretterjesztő könyvek.

A jelen kutatás azt mutatja, hogy a történelem iránt az embereknek csak kis százaléka érdeklődik, ezek is gyakran csak egy-egy eseményre, egy-egy kor bizonyos részletére kíváncsiak. A történelmi tárgyú könyvek nem túlságosan népszerűek, sokszor csak akkor nyúlnak az emberek értük, ha a többi információforrás (mindenekelőtt a szóbeli közlés) már kiapadt.

A múlthoz fordulás sok esetben akkor lesz fontos, ha az egyén saját, közösségben betöltött helyzete átértékelésére szorul, vagy a mai élet tökéletlenségeit akarja rekompenzálni. A történelem rekompenzáló szerepe a múlthoz fűződő kapcsolat idejét és formáját meghatározó sokirányú társadalompszichikai szükségletekkel kapcsolatos. A vizsgált személyeknél éppen az olvasmányélményektől független tényezők hatottak leginkább az érdeklődésre. Az ilyen igények kialakulásában a közvetlen környezetnek és különösen a családnak van jelentős szerepe. Sokakat éppen a családi környezet ösztönzött bizonyos történelmi események megvizsgálására, és arra is, hogy kérdéseikre a múltban keressék a választ. Megfigyelhető volt, hogy az emberek többsége a történelemből a jelenlegi társadalmi helyzete és szerepe szempontjából előnyös tényeket választotta ki, továbbá hogy az emberek nagy része a hivatalos történetírás által mostohán kezelt kérdések iránt érdeklődött inkább.

Az embereknek a múltról alkotott elképzeléseire nagy hatást gyakorol a közösségi, szűkebben a családi hagyomány is. A múlt különféle beállításának elfogadására vagy elvetésére az emberek történelmi meggyőződése hat leginkább. Ezen a prizmán keresztül nézik a történelmi feldolgozásokat, értékelik a leírás hiányosságait, vagy az események feldolgozását.

A történelmi azonosulás érzése összetartó erő egy adott közösségben. A vizsgált személyek nagy részénél megfigyelhető, hogy a történelmet pozitív szemszögből nézik, sőt sokuk nézőpontja panegirikus, túlzottan dícsérő. (Mindez valószínűleg természetes reakció a közelmúlt történelemfelfogására, vagyis a sokszor hamis vagy túl negatív történelmi feldolgozásokra.)

Sokan a napló-műfajt kedvelik, ez közelebb áll a családtagokkal, ismerősökkel való beszélgetés formájához. A szépirodalmi feldolgozásokat azért szeretik, mert az ilyen típusú szövegekkel való kapcsolatnak gazdagabbak a hagyományai. A megkérdezettek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nagy része a régebbi írások módszereihez szokott hozzá, ezért nem szívesen olvassa az újabb történelmi témájú könyveket. Jobban megfelel nekik a történelmet hősies stílusban bemutató, irodalmi leírás. Ezenkívül a történelmi lektűr szükségszerűen látványos stílusa is közkedveltebb. A múlt megismerésének forrásai nemcsak a könyvek lehetnek, hanem például – ahogy a vizsgálatból kiderült – a történelmi filmek is. Napjainkban, a tömegkommunikációs eszközök gyors fejlődése idején a hagyományos bemutatási formák már nem kizárólagosak, egyéb információforrásokkal együtt szerepelnek, hatnak.

A kutatás során többféle kérdéskört igyekeztek közelíteni egymáshoz, az eredmény egyelőre a diagnózis felállítása lett, a jövőben további megfigyeléseket kell elvégezni. A társadalom mindennapi történelmi ismereteit szisztematikusan kell vizsgálni és ehhez más szakterületek embereit is segítségül kell hívni. Földrajzi szempontból is bővíteni kell a kört, (a jelenlegi vizsgálat csak a nagyvárosokra terjedt ki), és a társadalmi rétegeket is jobban meg kell ismerni. A kapott eredményeket időnként össze kell hasonlítani, értékelni kell. Ilyen típusú kutatómunka nélkül nem lehet bővíteni a lengyel társadalom történelemfelfogásának megismerését, nem lehet alakítani azt. De a vizsgálat eredményeit a szakíróknak is figyelembe kell venniük.

MARTINOVITSNÉ KUTAS Ilona

ADAKOZNAK A SKÓTOK – Kódexvásárlásra. A skót Nemzeti Könyvtár felajánlásokat kért, hogy 550 000 fontért megvásárolhassa a Murthly Hours-t. A pompás kivitelű XIV. századi hóráskönyv a legrégibb gael nyelvemlékek közé tartozik.

CABLIS, 1986. november

VISSZAADTA A VATIKÁNI KÖNYVTÁR a heidelbergi Egyetemi Könyvtárnak a hajdani Bibliotheca Palatina (a pfalzi fejedelmi könyvtár) 600 kötetét (értéküket több százmillió márkára becsülik). A 8000 kötetes könyvtárat a harmincéves háború idején, 1623-ban szállították Rómába az elfoglalt Heidelbergből.

DBI-Pressispiegel, 1986. július

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

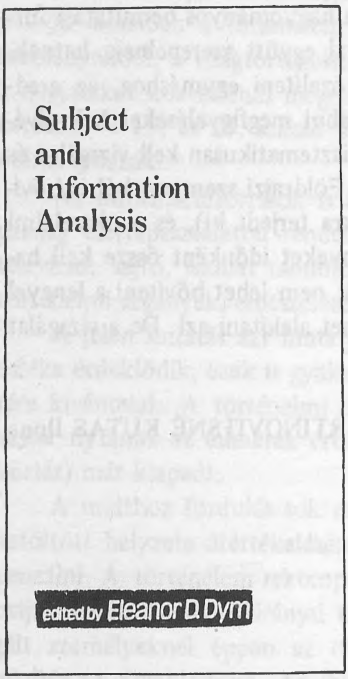

Subject and information analysis. Ed. by Eleonor D. Dym. New York, Basel. Dekker, cop. 1985. IX. 498 p. (Book in library and information science. 47.)

Az információkeresés új megközelítésben

A *Dekker* könyvkiadó publikációira mindig érdemes odafigyelnünk. A kiadó könyvtártudományi és informatikai sorozatának 47. köteteként jelent meg ez az új szemléletű mű, Eleonor D. *Dym*, a pittsburghi Egyetem Könyvtártudományi és informatikai tanszékének professzora szerkesztésében. Dym professzor szándékának megfelelően egy tankönyvet pótló olvasókönyvet állított össze, amikor a hazánkban is jól ismert 23 amerikai és angol szakíró tanulmányát egybeszerkesztette. A szerzők között olyan ismert neveket találunk mint D.J. *Foskett*, J.E. *Daily*, A.A. *Kent*, B.C. *Vickery* stb. A szakértő olvasó számára a tanulmányok egyike-másika nem lesz ismeretlen, ezek ugyanis már más gyűjteményekben is megjelentek. A válogatás forrásai általában számítástechnikai, könyvtártudományi és informatikai szakencikopédiák, a válogatás célja pedig az volt, hogy a tartalmi feltárás és az információkeresés új szemléletű megközelítését mutassák be. Az információkeresés szempontjából a bibliográfiai tételek formai és tartalmi ismérveit egyaránt vizsgálják.

Az egyes tanulmányokat lényegében hat nagyobb témakörbe csoportosították. Ezek: leíró katalogizálás, temészetes nyelvű szövegek gépi elemzése, indexelés, terminológiai ellenőrzés, osztályozás és kivonatok készítése.

A hat témakör elé M.S. *Stevens* és B.C. *Vickery* bevezetői nyújtják azt az áttekintést, amely alapokat ad az egyes témák megértéséhez. Ezt követi a leíró katalógizálást tárgyaló fejezet J.E. *Daily* tollából. Magam részéről úgy vélem, hogy helyesebb lett volna ezt a kérdést a terminológiai ellenőrzés témakörénél szerepeltetni, ugyanis a terminológiai ellenőrzés elsőként a leíró katalogizálás során valósul meg, amikor a dokumentumok adatelemeit és formáját egységes alakban rögzítik.

A második témakör a természetes nyelvű szövegek feldolgozását, gépi elemzését tárgyalja. Az egyes fejezetek az alábbi témákat tárgyalják: tartalomelemzés, gépi fordítás, szövegfeldolgozás, automatikus gépi elemzés. E témakör legterjedelmesebb fejezete a *Tartalomelemzés* (57–109.p.) címet viseli. Közismert, hogy a tartalomelemzés a dokumentumokban foglalt közlések meghatározott célú elemzésére irányul. Nagyon leegyszerűsítve a tartalomelemzés bizonyos szimbolumok és kategóriák összeszámlálását és interpretációját jelenti. A számítógép számára „olvashatóvá" vált dokumentumok elemzése úgy történik, hogy a szintaktikailag kódolt szöveg összevetésre kerül a gép memóriájában tárolt kategó-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ria-szótárral. E művelet részletei után érdeklődőknek C.E. *Hicks,* J.E. *Rush* és S.M. *Strong* számítógépes szakemberek tanulmányának elolvasását ajánljuk.

A tartalomelemzést azért is tartom izgalmas problémának, mert úgy vélem, hogy az ezen a területen már alkalmazásra került módszerek az információkeresésben is hasznosíthatók lehetnek. Az itt elérhető eredmények megmutatják, hogy milyen új lehetőségeink lesznek a dokumentumok tartalmának reprezentációjára és visszakeresésére. Ugyanis azzal, hogy feltártuk és részben már kiaknáztuk a kulcsszavak közötti szemantikai kapcsolatok adta lehetőségeket, elméletileg egy határhoz jutottunk el. Ezen a határon való túllépés az lehet, amikor a számítógép képes lesz a dokumentum tartalmának megértésére, azaz a közös összetevők felismerésére, egymástól nagyon távoli dolgok összekapcsolására. (Egyébként ebbe az irányba mutatnak a „mesterséges intelligenciával" kapcsolatos kutatások is.) Ezért talán nem túl nagy merészség leírni: az információkeresésben egy újabb „forradalom" következik be majd akkor, amikor az információkereső rendszerek nem egyszerűen bibliográfiai adatokat keresnek vissza, hanem a dokumentumok teljes szövegének tartalmát elemezve keresnek választ a felhasználó kérdéseire.

A gépi fordítással két tanulmány is foglalkozik (5. és 6. fejezetek). Ezek a fejezetek ismételten felhívják figyelmüket a nyelvészet és a dokumentáció kapcsolatára. A tanulmányokat olvasva elégedetten nyugtázhatjuk, hogy a nyelvfeldolgozás és a dokumentáció kapcsolatát országunkban is elég korán felismertük. (Gondoljunk csak itt *Petőfi* S. János, *Varga* Dénes és mások munkáira.) Elégedettségünkbe azonban némi keserűség is vegyül, amikor arra gondolunk, hogy a hatvanas évek végének, a hetvenes évek elejének lendülete megtört és a várt folytatás elmaradt.

Az indexelésről S. *Artandi,* Ch. L. *Bernier,* B. C. *Landry,* J.E. *Rush,* M.E. *Stevens* tanulmányai (9–12. fejezetek) adnak áttekintést. Ezek a tanulmányok ma már jól ismert kérdéseket tárgyalnak mint, pl.: az indexelő technikákat, számítógéppel előállítható permutált indexek problémáit továbbá az automatikus indexelés kérdéseit.

A *Terminológiai ellenőrzés* címet viselő témacsoportba sorolták be a szerzői nevek egységesített formájának amerikai gyakorlatát tárgyaló fejezetet (szerző: J.E. *Daily*), a tárgyszavazásról szóló két fejezet (szerzők: J.E. *Daily* és M.L. *Manheimer*), továbbá a tezauruszokkal foglalkozó tanulmányt (szerző: D.J. *Foskett*). Ez a csoportosítás a „terminológiai ellenőrzést" az input felől közelíti meg. Hiányoljuk, hogy a tanulmányok között egyetlen olyan sem akad, amely ugyanezt a problémát az output oldaláról vizsgálná, azaz a felhasználók visszakeresési stratégiáját venné szemügyre. Nyilvánvaló, hogy a felhasználók terminológiája előre nem határozható meg. Mindig lesznek olyan felhasználók akik a tárgyat átfogó módon közelítik meg, míg mások specifikus szempontból nézik. Ugyancsak változik maga a terminológia is. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatát a terminológiai ellenőrzés szempontjából is fontosnak tartjuk, ezért van hiányérzetünk e blokk olvasásakor. E témacsoport egyik fejezete sem keltette fel különösebben figyelmünket. Magyar olvasó számára a tárgyszavazás amerikai gyakorlatának ilyen szintű ismertetése legfeljebb érdekességnek számít, azonban gyakorlati haszna viszonylag kevés. *Foskett* írása szemléletes bevezetés a tezaurusz-problémába és minden bizonnyal érdeklődéssel forgatják majd a tanulmány lapjait az angolszász nyelvterület egyetemi hallgatói. A magyar olvasó számára azonban hasznosabb lesz ha kiváló hazai szerzőink (*Horváth* Tibor, *Molnár* Imre, *Ungváry*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Rudolf, *Varga* Dénes és mások) munkáiból meríti a tezauruszokra vonatkozó ismereteket.

Jól és érdekesen megírt fejezeteket gyűjtöttek össze az *Osztályozás* címet viselő blokkba. Az osztályozásról írt tanulmányok szerzői: J.E. *Daily,* Karen *Sparck Jones,* M.L. *Mainheimer,* N. *Neelameghan* és M.E. *Stevens.* Ezek a tanulmányok mind a természetes mind a mesterséges nyelven alapuló osztályozással foglalkoznak.

A mű befejező három fejezete a referátumok, kivonatok típusaival és készítésükkel foglalkozik a manuálistól a gépi módszerekig.

Befejezésként ismételten megállapíthatjuk: a kötet jó bevezető olvasmányokat tartalmaz az osztályozás, az információkeresés és általában a tartalmi feltárás témaköreihez. Mindezt interdiszciplináris megközelítésben teszi, amely ismét felhívja figyelmünket az egyes szakterületek egymást kiegészítő kölcsönhatásaira.

RÓNAI Tamás

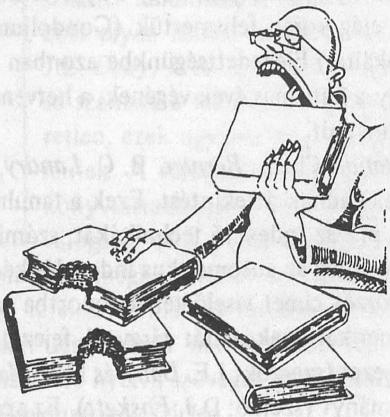

A Bok og Bibl 1984. 5.sz. humorából.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TÁJÉKOZTATÓ

szerzőinknek a Könyvtári Figyelő szerkesztőségéhez benyújtott kéziratok tartalmi és formai követelményeiről

1. Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföld könyvtárügyével, jelentős szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó kéziratokat fogad el közlésre.
2. A kéziratokat 2 példányban kettes sorközzel gépelve (30 soros, 60 leütéses oldalon) kérjük beküldeni.
3. Ábrákat, illusztrációkat csak korlátozottan tudunk közölni. Csak jó minőségű, kontúros ábrát vagy fényképet tudunk elfogadni. A táblázatokat és az ábrákat külön lapon szintén két példányban kell mellékelni és helyüket a kéziratban megjelölni.
4. A kéziratok terjedelme tanulmányok esetében ne legyen több egy ívnél (21 oldal); a fordítások, tömörítvények, külföldi könyvtárügyi eseményekről szóló beszámolók 8–10, a könyvismertetések 4–6 oldal terjedelemnél.
5. A tanulmányok rövid 10–15 mondatos tartalmi kivonatát két példányban kérjük csatolni az angol, orosz és német nyelvű tartalmi ismertető elkészítése céljából.
6. Az idézetekkel, hivatkozásokkal kapcsolatban a következőket kérjük: ha a cikk egészében ötnél kevesebb a hivatkozások száma, a forrásokat lábjegyzetben adják meg, egyébként a cikk végén IRODALOM vagy JEGYZETEK címszó alatt sorszám szerint sorolják fel. Szó szerinti idézésnél az idézett mű szerzője, címe kiadója, a kiadás helye, a kiadás éve és az oldalszám jelölendő meg. Folyóiratcikkre történő hivatkozásnál a szerző nevét, a cikk címét, a folyóirat teljes nevét, az évfolyamot, a megjelenés évét, a folyóirat számát és az oldalszámot kérjük megadni.
7. A szerkesztőség joga a kéziratok stiláris javítása, tartalmi változtatáshoz a szerző hozzájárulása szükséges.
8. A szerző vállalja, hogy a korrektúrát postafordultával, kijavítva visszaküldi a szerkesztőségnek.
9. A kézirat végén kérjük feltüntetni a szerző nevét, munkahelyét, munkahelyi telefonszámát, lakcímét, személyi azonosító számát és azt, hogy a honoráriumot hová kéri átutaltatni.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti szempontok szerint megírt kéziratokat küldjenek szerkesztőségünkbe.

Köszönettel:

A szerkesztőség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 30,– Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban